

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI
KAMU HUKUKU BİLİM DALI

ANAYASAL AÇIDAN ORMAN

Yüksek Lisans Tezi

NİSA KALMUK

İSTANBUL, 2024

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI
KAMU HUKUKU BİLİM DALI

ANAYASAL AÇIDAN ORMAN

Yüksek Lisans Tezi

NİSA KALMUK

Tez Savunma Jürisi

- Tez Danışmanı: DOÇ. DR. TOLGA ŞİRİN
- Üye: DR. ÖĞR. ÜYESİ NURAY SÜMER
- Üye: DR. ÖĞR. ÜYESİ ENDER TÜRK

İSTANBUL, 2024

ÖZET

ANAYASAL AÇIDAN ORMAN

Ormanlar, 1982 Anayasası'nın "Ormanların Korunması ve Geliştirilmesi" başlığını taşıyan 169. maddesinde detaylı bir düzenlemeye konu edilmiştir. Çalışmamız kapsamında ormanların korunması ve orman alanlarının genişletilmesi için bir dizi güvence ve yasak öngören bu normun anlamını açıklığa kavuşturmayı amaçlıyoruz.

Tez, giriş ve sonuç bölümleri dışında dört bölüme ayrılmıştır. "Nedenleri" başlığını taşıyan ilk bölümde normun anayasal varlık nedenleri ele alınmakta, hükmün öncelikle Anayasa'ya niçin girdiği sonrasında varlığının bugünkü ve gelecekteki olası nedenleri irdelenmektedir. "Lafzı ve Yeri" başlıklı ikinci bölümde normun dili, Anayasa sistematigi içindeki yeri ve gerçekleştirilmesini etkili kıldığını düşündüğümüz diğer bazı anayasal hak ve özgürlüklerle olan ilişkisi incelenmiştir. "Güvenceleri" başlığını taşıyan üçüncü ve "Yasakları" başlıklı dördüncü bölüm ise normun anlamının/ içeriğinin çözümlenmesine özgülenmiştir.

Anahtar Kelimeler: orman, ormanların korunması, ormanların geliştirilmesi, anayasal boyutta orman, çevresel haklar

ABSTRACT

FOREST FROM A CONSTITUTIONAL PERSPECTIVE

Forests are subject to a detailed regulation in Article 169 of the 1982 Constitution, titled “Protection and Development of Forests”. Within the scope of our study, we aim to clarify the meaning of this article, which provides for a series of guarantees and prohibitions for the protection of forests and the expansion of forest areas. The thesis is divided into four parts, except for the introduction and conclusion sections. The first section, titled “Reasons”, discusses the constitutional reasons for the existence of the article. Under this heading, firstly, why the article was included in the Constitution, and then the possible reasons for its existence today and in the future are examined. In the second chapter titled “Grammatical and Systematic Review”, the language of the article, its place in the Constitutional systematics and its relationship with some other constitutional rights and freedoms that we think make its realization effective are examined. The third section, titled “Assurances” and the fourth section, titled “Prohibitions”, are dedicated to analyzing the meaning/ content of the article.

Key words: forest, forest protection, forest development, environmental rights

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
KISALTMALAR.....	v
GİRİŞ	1
I. NEDENLERİ	2
A. DÜN.....	2
1. Tarihi Akış İçinde Ormanlar	2
2. 1961 ve 1982 Anayasası Tutanaklarında Orman	7
3. Sonuç	33
B. BUGÜN	35
C. YARIN	37
1. İklim Değişikliğine Karşı Ormanlar	39
2. İklim Değişikliğinin Ormanlar Üzerindeki Etkileri.....	40
D. SENTEZ	41
II. LAFZI VE YERİ	42
A. DİĞER MADDELERLE OLAN İLİŞKİ	46
1. Sağlık Hizmetleri ve Çevrenin Korunması.....	46
2. Örgütlenme Hakkı	49
3. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı	49
III. GÜVENCELERİ.....	52
A. YÜKÜMLÜ.....	52
B. KORUMA	53
1. 169. madde neyi koruyor?	55
2. Koruma Yükümlülüğünün Gerektirdikleri	62
3. Yükümlülüğün Sınırları.....	71
C. GENİŞLETME	72
D. YANAN ORMANLARIN İKAMESİ	76
E. GÖZETME	77
F. YÖNETİM VE İŞLETİM	79
IV. YASAKLARI	80
A. MÜLKİYETİN DEVRİ YASAĞI	80
B. İRTİFAK YASAĞI	82

C.	ZARARLI FAALİYET ve EYLEM YASAĞI.....	88
D.	ALEYHE SİYASİ PROPAGANDA YASAĞI.....	90
E.	AF YASAĞI.....	92
F.	DARALTMA YASAĞI	94
1.	Daraltma Yasağının İstisnaları	95
2.	Orman Sınırı Dışına Çıkartılan Alanların Değerlendirilmesi	97
3.	Ölçütler	101
4.	Ek Madde 16 İle Orman Sınırı Dışına Çıkarma	103
SONUÇ		107
KAYNAKÇA		115

KISALTMALAR

AIHM: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi

AYM: Anayasa Mahkemesi

B.: birleşim

bk.: bakınız

bs.: baskı

C.: cilt

CS: Cumhuriyet Senatosu

ÇED: Çevresel Etki Değerlendirmesi

çev.: çeviren

D.: Danıştay

DM.: Danışma Meclisi

E.: esas

Ed.: editör

haz.: hazırlayan

HD.: hukuk dairesi

in.: içinde

K.: karar

md.: madde

MM.: Millet Meclisi

No: numara

O.: oturum

OK: Orman Kanunu

para.: paragraf

RG.: Resmî Gazete

s.: sayfa

S.: sayı

s.: sayı

ss: sayfa aralığı

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

TCK: Türk Ceza Kanunu

TMMOB: Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği

v.: karşı

vb.: ve benzeri

vd.: ve devamı

Y.: Yargıtay

GİRİŞ

Çalışmamızın temel konusunu 1982 Anayasası'nın "Ormanların Korunması ve Geliştirilmesi" başlığını taşıyan 169. maddesinin anayasal boyutta incelenmesi oluşturmaktadır. Anayasa, 169. maddesinde ormanları pek çok yönden ve çeşitli yöntemlerle özel olarak koruma altına almıştır. Bu bağlamda ilk hareket noktamız ve yanıtını bulmaya çalıştığımız ilk soru, Anayasa'da ormanlara ilişkin spesifik bir hükmün varlığına niçin yer verilmiş olduğudur. Ormanları koruyucu bir normun Anayasa'da bulunmasının nedenleri nelerdir? Bu ilk soruyu takiben, yanıtlamaya çalıştığımız diğer sorular, ilgili normun Anayasa'da var olmasının bugünkü nedenlerinin neler olduğu ve yarınki nedenlerin nasıl şekillenebileceğine yöneliktir.

Ertesinde sorduğumuz diğer temel soru ise basitçe, Anayasa'nın 169. maddesi kapsamınca orman varlığına ilişkin öngörülen hükümlerin ne anlama geldiğidir.

Çalışma planımızı sorduğumuz sorular ekseninde şöyle şekillendirdik.

"Nedenleri" başlığını taşıyan ilk bölümümüzde başlıca amacı ormanların korunması olan 169. maddenin anayasal varlık nedenlerini dünden bugüne ve bugünden yarına takip ettiğimiz/ sınıadığımız bir bakış açısıyla ortaya koymaya çalıştık.

"Lafzı ve Yeri" başlıklı ikinci bölümümüzde, hükmün Anayasa sistematığı içindeki yerini, dilini ve bizce normun gerçekleştirilmesinde ayrıca önemli bir etki taşıyan diğer bazı anayasal hak ve özgürlüklerle kurulu olan bağı inceledik.

Takip eden 3. bölüm "Güvenceleri" ve 4. bölüm olan "Yasakları" başlıkları ise 169. maddenin anlamının/ içeriğinin çözümlemesine özgülendi. Bu bölümlerdeki alt başlıklarımızı inceleme konumuzu oluşturan 169. maddenin lafzını dikkate alarak, lafza uygun sırayla tasarladık.

I. NEDENLERİ

Ormanların korunması ve geliştirilmesi ile orman köylülerinin kalkındırılmasına ilişkin bir hükme ilk kez 1961 Anayasası'nın 131. maddesinde yer verilmiştir. Hüküm 1970 yılında değişikliğe uğratılmış ve son hâline 1982 Anayasası ile kavuşmuştur.

Bu bölümde, Anayasa'da orman alanlarına ilişkin bir normun niçin yer aldığı izini süreceğiz. Amacımız zaman içinde farklılaşmış olan ve gelecekte de değişmesi olanaklı nedenleri sistematik bir biçimde ortaya koyabilmek. Hükümün Anayasa'daki varlık nedenlerinin dinamik oluşu dünden bugüne ve bugünden yarına dönük bir perspektifle değerlendirme yapılmasını gerektiriyor. Bu bağlamda incelememizi üç kısma ayırdık. İlk hükümün Anayasa'ya giriş nedenlerini ve devamında şimdiye dek geçirdiği değişimi <Dün> başlığı altında inceleyeceğiz. Takip eden <Bugün> başlığı, normun Anayasa'daki varlığına günümüzde niçin ihtiyaç duyuyoruz sorusunun yanıtına özgülenecek ve son olarak gelecekte öne çıkabileceğini düşündüğümüz nedenleri <Yarın> başlığı altında çalışacağız.

A. DÜN

Bu başlık altında orman alanlarının anayasal koruma yelpazesi altına girmesinin nedenlerini ve ilgili hükümün bugüne dek geçirdiği değişimi inceleyeceğiz.

Ormanların korunması ve geliştirilmesine yönelik olarak düzenlenmiş bir hükme niçin ihtiyaç duyulduğu sorusunun yanıtına 1961 Anayasası tutanaklarını inceleyerek ulaşabiliriz. Ancak meclis görüşmelerini mercek altına almadan önce bir adım geri atarak, orman alanlarına devletin ve halkın yaklaşımı ve bağlı biçimde bu alanları kullanımının tarihi süreçteki görünüşünü değerlendirmeye çalışacağız. Devamında hükümün dönüşümünü ve aldığı son hâli ilgili tutanaklar bağlamında çözümleyeceğiz.

1. Tarihi Akış İçinde Ormanlar

Bu başlık altında ilkin Osmanlı Devleti döneminde ve sonrasında Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında ormanlara olan bakış açısını, bu alanların yönetim/ kullanım biçimlerini özetleyeceğiz. Böylece 1961 Anayasası'nda orman alanlarını koruma öznesi konumuna getiren dinamikleri tarihi bir akış içerisinde görmüş olacağız.

a. Osmanlı Döneminde Ormanlar

Tanzimat dönemiyle başlayan yasalastırma hareketine dek ormanlar, Osmanlı Devleti'nde bir bütün olarak hukuki düzenlemelerin konusunu oluşturmuyordu¹. Devletin mali kaynak yaratmak amacıyla ormanlar üzerinde toplanan ilgisi, bu alanların vergilendirme işlemine konu edilmesiyle kendisini göstermiştir². Yapılan düzenlemelerin birincil amacı doğrudan doğruya orman varlığının korunması ve genişletilmesi değil, orman kaynaklarından elde edilen verimi yitirmemek adına korumaya yöneliktir³. Bir diğer ifadeyle devletin ormanlarla kurduğu ilişki, bu alanların içkin olduğu ekonomik değer ekseninde gelişmiştir.

Bu dönemde egemen olan cibali mübaha⁴ anlayışı doğrultusunda ormanlar, halkın serbest ve karşılıksız kullanımına açık bir konumdaydı⁵. Temelini Mecelle'de bulabileceğimiz, ormanları Allah vergisi açık ve sonsuz ekonomik kaynaklar olarak görmeye dayalı serbest

¹ KOÇ, Bekir, 1870 Orman Nizâmnamesi'nin Osmanlı Ormancılığına Katkısı Üzerine Bazı Notlar, Tarih Araştırmaları Dergisi, C. 24, S: 37, 2005, ss. 231- 257, s. 233; TUNÇSİPER, M. Nedim, Türk Hukuk Tarihi, İdare Hukuku ve Medeni Hukukumuz Muvacehesinde Orman Mevzuatımız ile ilgili Araştırmalar, İstanbul, Tarım Bakanlığı Orman Genel Müdürlüğü Yayınları, 1964, s. 50, 51; YAŞAR, Melek, 6831 Sayılı Kanun Kapsamında Ormanların Ceza Hukuku Yoluyla Korunması, 1. bs., İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2023, s. 33; Osmanlı Devleti döneminde, bazı orman alanları ve ormanların kullanımıyla ilgili (donanmanın, tersanenin, sarayın gereksinimleri vb.) çeşitli düzenlemelerin yapıldığına ilişkin bk. GÜLEN, İlhan / ÖZDÖNMEZ, Metin, Türkiye'de Orman ve Ormancılık, İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, C. 31, S: 2, 1981, ss. 1- 13, s. 2, 3; CİN, Halil, Tanzimattan Sonra Türkiye'de Ormanların Hukuki Rejimi, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 35, S: 1, 1978, ss. 311- 379, s. 314; DERE, Ali, Türk Anayasalarında Ormancılık Politikası, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyasal Bilgiler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, İstanbul, 1988, s. 46; bu düzenlemelerin İstanbul ili ile sınırlı kaldığı ve genellikle gelir elde etme amacına özgülendiğine ilişkin bk. GÜMÜŞ, Cantürk, Türk Orman Devrimi, Ankara, Türkiye Ormancılar Derneği Yayınları, 2018, s. 9- 10.

² CİN, s. 316; GÜLEN/ÖZDÖNMEZ, s. 4; DERE, s. 29; İNAL, Selâhattin, Türkiye Ormancılığının Ana Davası, İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, C. 7, S: 1, 1957, ss. 138- 188, s. 145; SÜMER, Nuray, İdare Hukuku Açısından Ormanlardan Yararlanma Rejimi, 1. bs., İstanbul, On iki Levha Yayıncılık, 2023, s. 95; DİKER, Mazhar, Türkiye'de Ormancılık Dün- Bugün- Yarın, Ankara, Akın Matbaası, 1947, s. 25

³ Cumhuriyetimizin 50. Yılında Ormancılığımız, T.C. Orman Bakanlığı, Orman Genel Müdürlüğü Yayınları, s. 453.

⁴ “Cebel” kelimesinin çoğulu olan “cibal” dağlar demek ve “mubâh” işlenmesinde sevap ya da günah olmayan şey anlamına gelmektedir. Cibali mübaha ifadesi, Osmanlıca- Türkçe sözlükte “*kimsenin mülkiyeti altında olmayan dağlar*” olarak tanımlanmıştır. bk. DEVELLIOĞLU, Ferit, Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat, 2. bs., Ankara, Doğu Matbaası, 1970, s. 157, 171, 789.

⁵ GÜMÜŞ, s. 7; BİRBEN, Üstüner, Cibali Mübaha, II. Ormancılıkta Sosyo- Ekonomik Sorunlar Kongresi, Isparta, 2009, Süleyman Demirel Üniversitesi, ss. 395- 404, s. 396, 400.

yararlanma geleneği⁶, ilk kez Arazi Kanunnamesi⁷ ile hüküm altına alınmış⁸ ve bir süre sonra yürürlüğe giren Orman Nizamnamesi⁹yle sınırlandırmaya çalışılmıştır¹⁰. Fakat bu yöndeki hükümler, güçlü bir alışkanlık geliştirmiş olan halkta dirençle karşılanmış, devletin yeterli otoriteyi kurmaması ve personel eksiği nedenleriyle kâğıt üstünde kalmıştır¹¹. Sonuç olarak bu dönemde de ormanlar hem devlet hem de halk tarafından yalnızca ekonomik bir değer olarak görülmüştür. Orman Nizamnamesi'nin yürürlükten kaldırıldığı 1937 tarihine dek, iltizam sistemiyle yerli- yabancı tüccarlara satılmış olan ormanların önemli ölçüde zarar gördüğü ifade edilmektedir¹².

⁶ Tıpkı havanın ve suyun kullanımında olduğu gibi Mecelle'nin 1243. maddesi uyarınca kimsenin mülkü sayılmayan cibali mübaha ormanlarından herhangi bir kısıtlama ya da vergiye tabi olunmaksızın yararlanılabileceği öngörülmekteydi. Bu yönde bk. **BİRBEN**, 398, 400; **KOÇ**, s. 240; **CİN**, s. 316, 335; **GÜLEN/ÖZDÖNMEZ**, s. 4; **TUNÇSİPER**, s. 50; **GÜMÜŞ**, s. 32; **DİKER**, s. 25.

⁷ Osmanlı Devleti'nin toprak rejimini belirleyen 1858 tarihli Arazi Kanunnamesi, özel olarak orman alanlarını konu edinen bir düzenleme değildir. bk. **GÜMÜŞ**, s. 32. Kanunname ile Osmanlı toprakları beş farklı kategoriye ayrılmış ve ormanlar da üzerinde bulundukları araziye göre sınıflandırılmıştır. Bu bağlamda ormanlar, miri arazi, mülk arazi, vakıf arazi, metruk arazi, mevat arazi üzerinde bulunan ormanlar olarak ayrılabilir. bk. **GÜMÜŞ**, s. 31; **BİRBEN**, s. 396; **TUNÇSİPER**, s. 36, 37. Bu arazi çeşitlerinden biri üzerinde yer almayan ve kimsenin mülkiyetinde bulunmayan ormanlar cibali mübaha olarak kabul edilmektedir. bk. **SÜMER**, s. 96; **KOÇ**, s. 240.

⁸ Kanunname'nin 104. maddesine göre, cibali mübaha ormanlarından herkes dilediği gibi ve karşılıksız biçimde yararlanabilir; tek kayıt, bu ormanların özel mülkiyete geçirilmesidir. Bu yönde bir yasak Mecelle'de yer almamaktadır. Arazi Kanunnamesi'nin belirlediği bu sınır ile cibali mübaha ormanlarının sahiplenilmesi ve özel mülk statüsüne getirilmesinin önüne geçilmiştir. bk. **GÜMÜŞ**, s. 32.

⁹ Doğrudan doğruya orman varlığını konu edinen ilk kanun olarak anılan Orman Nizamnamesi, 1870 yılında ormanların serbest yararlanma yaklaşımıyla gördüğü zarar ve devletin mali kaynağına çözüm bulmak amacıyla yürürlüğe girmiştir. Bu yönde bk. **KÖPRÜLÜ**, Bülent, 11 Şevval H. 1286 Tarihli Orman Nizamnamesinin Getirdiği Yenilikler, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C. 16, S: 1-2, 1950, ss. 237- 271, s. 239; **BİRBEN**, s. 399; **KOÇ**, s. 235; **YAŞAR**, s. 37; **CİN**, s. 319. Doktrindeki bazı kaynaklarda Orman Nizamnamesi'nin kabulünde mali kaynak arayışı ve Mecelle'nin rolüne dikkat çekilmektedir. Hem Mecelle'de ve hem de Arazi Kanunnamesi'nde cibali mübaha ormanlarından karşılıksız biçimde yararlanılabileceğinin öngörülmüş olması, devletin ormanlar üzerinden kazanç sağlaması önünde bir engel oluşturmaktaydı. Bu durumu şeriat hükümlerine aykırı düşmeden aşmak isteyen yöneticiler çözümü Mecelle'nin, mübah olan alanlardan karşılıksız yararlanmanın zarar vermeme koşuluna bağlı olduğu (md. 1254) ve kamusal zararı önlemek/ gidermek adına kişisel zararların göze alınacağı (md.26) kuralında bulmuştur. Böylelikle ormanların kamu malı olduğu ve zarar görmemesi için çeşitli düzenlemelerle kullanımının sınırlandırılması gereğinden hareketle Orman Nizamnamesi kabul edilmiştir. bk. **CİN**, s. 317; **TUNÇSİPER**, s. 44, 51; **DİKER**, s. 25.

¹⁰ Nizamnameyle, cibali mübaha ormanları, devlet ormanı (miri orman) olarak kabul edilmiş; bu alanlardan koşulsuz ve karşılıksız biçimde yararlanılması geleneğine son verilmiştir. Nizamname'nin 3. maddesi uyarınca Nizamname'de öngörülen buyruklara aykırı biçimde devlet ormanlarından ağaç kesilmesi yasaklanmıştır. Bu yönde bk. **KÖPRÜLÜ**, s. 244; **GÜMÜŞ**, s. 40, 48; **BİRBEN**, s. 399; **DERE**, s. 51; **KOÇ**, s. 240, 241. Öte yandan Nizamname, orman köylülerinin kişisel ihtiyaçlarını sağlamak için devlet ormanlarından karşılıksız olarak yararlanılabileceğine dair bir istisna öngörmüştür. Köylülerin bu hakkı, kişisel gereksinimlerini çevre ormanlardan karşılayıp, devlet ormanlarından elde ettikleri ürünü satarak kötüye kullandığı ifade edilmiştir. bk. **KÖPRÜLÜ**, s. 250; **KOÇ**, s. 242; **CİN**, s. 326; **GÜMÜŞ**, s. 41- 42, 48; **ÖZDÖNMEZ/ GÜLEN**, s. 5; **BİRBEN**, s. 402. Nizamname'nin ikinci bölümünde, izinsiz ağaç kesimi (md. 33) ve hayvan otlatılması (md. 43), bilerek orman yangını çıkartılması (md. 47) gibi ormanlara zarar veren bazı eylemler suç olarak düzenlenmiştir. Nizamname'de düzenlenen orman suçları ve yargılama usulüyle ilgili kapsamlı bilgi için bk. **GÜNEŞ**, Yusuf, Orman Suçlarının Ceza Hukuku Açısından İncelenmesi, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Orman Mühendisliği Anabilim Dalı Ormancılık Hukuku Programı, İstanbul, 2001, s. 30- 33. Ancak henüz o dönemde ne bir orman tanımı yapılmıştır ne de suçların takibini yapacak bir ormancılık örgütü vardır. Bu nedenlere suçların kayıt altına alınması olanaklı olmamıştır. Bu yönde bilgi için bk. **GÜMÜŞ**, s. 165.

¹¹ **DİKER**, s. 23, 35; **YAŞAR**, s. 39; **ÖZDÖNMEZ/ GÜLEN**, s. 5.

¹² **CİN**, s. 317.

b. Cumhuriyet Döneminde Ormanlar

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında ormanların durumunu incelemeden önce ulusal bağımsızlık mücadelesinin verildiği dönemde yürürlüğe giren Baltalık Yasası¹³'na değinmek gereklidir. Kurtuluş Savaşı sürerken TBMM tarafından çıkartılan Baltalık Yasası'yla (1920) yoksulluk içindeki köylülerin ormanlardan daha rahat ve daha çok yararlanabilmesinin önü açılmış bu yolla savaşa katılımın artması amaçlanmıştır¹⁴. Yasa'nın birinci maddesiyle¹⁵ ormanlar, odunculuk, kömürcülük ve kerestecilik için orman köylülerine tahsis edilmiştir¹⁶. Kurtuluş mücadelesinin ardından, ormanların önemli ölçüde tahribine yol açan Baltalık Yasası'nın yürürlüğüne son verilmiştir¹⁷.

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanıyla sonuçlanan millî mücadele döneminde, var olan ekonomik olanaklar son noktasına dek kullanılmıştır. Süregiden savaşlar, ekonomiyle birlikte insan kaynaklarını da tüketmiştir¹⁸. Tabiatıyla Cumhuriyet'in ilan edildiği ilk yıllarda başta mali sıkıntılar olmak üzere, sağlık, göç, barınma sorunlarıyla baş edilmeye çalışılmaktadır¹⁹. Halk, yorgun ve yoksuldur. Bu dönemde ormanların gelir sağlayacak²⁰, halkın ihtiyaçlarını karşılayacak bir araç olarak görülmesinden başkaca bir yol yoktur²¹. Öyle ki, yeni bir ormancılık düzeni kurmak demek, ormanlardan elde edilen gelirlerden vazgeçmek ve yeni giderler yaratmak anlamına gelmektedir²². Öte yandan, çağdaş bir ormancılık politikası ilkelerini hayata geçirecek, yetişmiş personel kadrosu da henüz oluşmuş değildir²³. Ormanlar, hâlâ Orman Nizamnamesi hükümleri çerçevesinde yönetilmektedir. Cumhuriyet'in bu sıkıntılı

¹³ 39 sayılı Baltalık Yasası, RG. 07.03.1921 (1920), tam metni için: https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc001/kanuntbmmc001/kanuntbmmc00100039.pdf.

¹⁴ GÜMÜŞ, s. 69; CİN, s. 351; YAŞAR, s. 40; KÜÇÜK, Yalçın, Türkiye Üzerine Tezler 1908- 1978 (Nezih Danyal'ın Çizgisiyle) C. 1, 3. bs., İstanbul, Tekin Yayınevi, 1980, s. 21, 22.

¹⁵ "...odunculuk, kömürcülük ve kerestecilik yapan veya büyük ormanlar bitişğinde yer alan köylere her haneye en fazla 18 atık dönüm olmak üzere baltalık verilmesi" günümüz Türkçesiyle aktaran: GÜMÜŞ, s. 70; KÜÇÜK, Türkiye Üzerine Tezler, s. 23.

¹⁶ Baltalık Yasası ile (bk. md.6), Orman Nizamnamesi'nin tüm köylere ormanlardan yararlanma serbestisi sağlayan 5. maddesi yürürlükten kaldırılmıştır. Yasa'nın birinci maddesi uyarınca ormanlardan serbest yararlanma hakkı artık sadece geçmişten beri odunculuk, kömürcülük ya da kerestecilikle uğraşan köylülere ve büyük ormanlara en çok 20 kilometre uzaklıkta yer alan köylere tanınmıştır. Bu yönde bk. GÜMÜŞ, s. 70. Söz konusu alanların orman köylülerine direkt olarak tahsis edilmediği, idarenin iznine bağlı biçimde kullanımının olanaklı kılındığına ilişkin bk. SÜMER, s. 99.

¹⁷ CİN, s. 351; GÜMÜŞ, s. 71. Baltalık Yasası, 1924 yılında 484 sayılı "Devlet Ormanlarından Köylülerin Yararlanma Hakkı Yasası" ile yürürlükten kaldırılmış, bu alanlar devlet ormanı statüsünde kabul edilmiştir. Bu yönde bk. SÜMER, s. 99.

¹⁸ TANÖR, Bülent, Kurtuluş Kuruluş, Cumhuriyet Kitapları, 11. bs., İstanbul, 2017, s. 328.

¹⁹ GÜMÜŞ, s. 82- 87.

²⁰ Orman Nizamnamesi hükümleri çerçevesinde gerçekleştirilen orman satışlarından önemli derecede gelir elde edildiğine dair bk. GÜMÜŞ, s. 90- 91; CİN, s. 354.

²¹ CİN, s. 354; GÜMÜŞ, s. 90, 115.

²² GÜMÜŞ, s. 91.

²³ CİN, s. 377; GÜMÜŞ, s. 91- 92, 95.

ilk döneminde her şeye karşın, ormanlarla ilgili bazı düzenlemelerin hayata geçirilmesi için girişimlerde bulunulmuştur²⁴. Ancak içinde bulunulan zamanın koşullarında bu çaba karşılıksız kalmış, ormanlara bakış açısı değişmemiştir²⁵. Ormanların korunması konusuna bütünüyle yönelmek 1937 yılından önce olanaklı ve öncelikli olmamıştır.

Çağdaş ormancılığa geçiş anlamında bir devrim niteliğinde kabul edilen 3116 sayılı Orman Kanunu 1937 yılında yürürlüğe girmiştir. Meclise sunulan tasarıdaki gerekçeye²⁶ yakından bakmak Kanunun amacını ve dönemin ihtiyaçlarını anlamak açısından yararlı olacaktır. Gerekçede Osmanlı Devleti'nden geriye tahrip edilmiş ormanlarla bozuk ve düzensiz bir ormancılığın kaldığı dile getirilmiş, ormanların zaman içindeki yıkım süreci üzerinde durulmuştur. Yurttaşların sağlığını ve yurdun varlığını korumanın ormanların korunmasına bağlı olduğu ilkesiyle yola çıkan Kanunun amaçları dört başlık altında açıklanmıştır: (i) Orman varlığını korumak ve genişletmek, (ii) devlet ormanlarının müteahhitlerce işletilmesine son vermek, ormanlarda devlet işletmeciliğini esas kılmak; (iii) endüstriyel çalışmalara yararlı olacak biçimde üretimi arttırmak ve halkın orman ürünü gereksinimlerini ülke ormanlarından karşılayabilmek; (iv) ve üretim fazlasını ihraç edebilmek.

Bu amaçlar üzerine inşa edilen 3116 sayılı Kanun'la, orman tarifinin yapılması²⁷, serbest yararlanmanın sona erdirilmesi²⁸ ve bağlantılı olarak öngörülen suç ve cezalar ormanların korunması açısından son derece önemlidir. Ancak orman tahribi sona ermiş değildir. Önceden yasak sayılmayan bazı hareketlerin de suç olarak tanımlanmasıyla orman suçu sayısı mahkemelerin iş gücünü aşacak biçimde artmış, Kanun'da gerçekleştirilen değişiklikler

²⁴ 17 Şubat- 4 Mart 1923 tarihleri arasında toplanan Türkiye (İzmir) İktisat Kongresi'nde ormanlara ilişkin alınan kararlar örnek gösterilebilir. Kongrede meclise sunmak üzere, ormanların korunması, orman alanlarının çoğaltılması, köylü/çiftçilerin gereksinimi olan kerestenin karşılıksız sağlanması gibi tavsiye niteliğinde kararlar alınmıştır. bk. **GÜMÜŞ**, s. 77. 1933 üniversite reformu bağlamında, ilk orman fakültesinin kurulması çağdaş ormancılığa geçiş anlamında çok önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir. bk. **GÜMÜŞ**, s. 96- 98.

²⁵ Bu dönemde ormanlardan planlı biçimde yararlanma yönünde adımlar atılmış olsa da serbest yararlanma alışkanlığı ve denetim mekanizmasının eksikliği başarılı bir sonuca ulaşılmasını önlemiştir. Bu yönde detaylı bilgi için bk. **GÜMÜŞ**, s. 75- 77. 7 Şubat 1924 tarihinde kurulan ve yalnızca yetmiş altı gün görev yapmış olan Orman Yüksek Meclisi, kuruluşundan yirmi gün sonra Bolu- Karadere ormanlarının devletçe işletilmesine dair bir karar vermiştir. Bu proje sürdürülememişse de ormanların devlet tarafından işletilmesine yönelik atılan ilk adım olarak değerlendirilmektedir. bk. **GÜMÜŞ**, s. 77-78.

²⁶ 3116 sayılı Kanun'un gerekçesine ulaşmak için: <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d05/c015/tbmm05015029ss0070.pdf>, erişim tarihi: 25.01.2024) (çevrimiçi,

²⁷ İlk kez 3116 sayılı Kanunun birinci maddesi ile hukuken orman alanı olarak kabul edilen ve orman sayılmayan alanlar hükme bağlanmıştır. Bu tarif, henüz 6831 sayılı Orman Kanunu yürürlüğe girmeden, 4785 ve 5653 sayılı Kanunlarla mevcut orman sınırlarını daraltacak biçimde değişikliğe tabi tutulmuştur. bk. **ÖZDÖNMEZ/ GÜLEN**, s. 9.

²⁸ Kanunun 17. maddesi karşılıksız yararlanma hakkının kaldırıldığını açıkça öngörmektedir. Bu hükümle bağlantılı biçimde 41. maddeyle köylülerin ormana keçi ve deve sokmasının yasaklanmış olması, orman idaresiyle orman köylüleri arasındaki çatışmanın başlangıcı olarak değerlendirilmiştir. Detaylı bilgi için bk. **GÜMÜŞ**, s. 160.

sıklaştırmıştır²⁹. Çok partili hayata geçişle birlikte bu durum siyasi propaganda malzemesi hâline dönüştürülmüş, 1950-1958 yılları arasında orman suçlarına dönük olmak üzere dört ayrı af yasasına hükmedilmiştir³⁰. Ormansızlaşma sorunu 3116 sayılı Orman Kanunu hükümleri çerçevesinde çözülememiş, 8 Eylül 1956 tarihinde 6831 sayılı Orman Kanunu yürürlüğe girmiştir³¹. Fakat orman tahribi ve orman köylülerinin sorunları sürmeye devam etmiş, bu konuda anayasal bir müdahalenin varlığı acil bir ihtiyaç hâline gelmiştir. Spesifik olarak ormanların korunması ve temelde aynı amaçla, orman köylüsünün kalkındırılmasına ilişkin bir düzenlemeye ilk kez 1961 Anayasası'nda yer verildiği görülmektedir. Normun oluşum süreci, devamında geçirdiği değişiklikler ve günümüzde ulaştığı son duruma ilişkin detaylı bir incelemeyi dönemin meclis tutanakları üzerinden gerçekleştireceğiz.

2. 1961 ve 1982 Anayasası Tutanaklarında Orman

Bu başlıkta, normun yaratım sürecine direkt olarak meclis görüşmelerini irdeleyerek yakından bakacağız. Son tahlilde hükmün Anayasa'ya girişine yol açan etkenleri bir bütün olarak değerlendireceğiz. Devamında 1970 yılında gerçekleştirilen değişikliği ve hükmün 1982 Anayasası'ndaki varlığını tutanaklar çerçevesinde ele alacağız.

a. 1961 Anayasası Tutanaklarında Ormanların Korunması

“Ormanların Korunması ve Geliştirilmesi” başlığını taşıyan hüküm, Anayasa'nın, “Cumhuriyetin Temel Kuruluşu” adlı 3. kısmının 2. bölümünü oluşturan “Yürütme” başlığı altında “İktisadi ve Mali Hükümler”i takip eden “Kalkınma” başlığı kapsamında düzenlenmiştir.

131. madde uyarınca devlet, (i) ormanların korunması ve orman alanlarının genişletilmesi, (ii) ormanların gözetim, yönetim ve işletimi, (iii) ormanlara zarar verebilecek hiçbir eylem faaliyete izin verilmemesi, (iv) orman köylüsünün kalkındırılması, (v) yanan ormanların yerinde yeni orman yetiştirilmesi yükümlülüğü altındadır. Ayrıca devlet ormanlarının mülkiyetinin devrolunamayacağı belirtilmiş bu alanlarda zamanaşımıyla mülk edinebilmenin ya da kamu yararı dışında irtifak hakkı kurabilmenin mümkün olmadığı öngörülmüştür. Son olarak orman tahribi sonucunu yaratacak siyasi propaganda yapılması ve orman suçlarına yönelik genel af yasası çıkartılması yasaklanmıştır.

²⁹ GÜMÜŞ, s. 166- 169.

³⁰ GÜMÜŞ, s. 168.

³¹ GÜMÜŞ, s. 244- 245.

(1) Yaklaşım ve Süreç

Anayasa’da ormanların korunmasıyla ilgili bir hükmün varlığına niçin ihtiyaç duyulduğu sorusunun yanıtını meclis görüşmelerinde bulmak mümkündür. Temsilciler Meclisinde değerlendirilen taslak madde 131, çok küçük değişiklikler dışında aynen kabul edilmiş, Millî Birlik Komitesi’nde herhangi bir tartışma olmaksızın ittifakla kabulüne karar verilmiştir. Ormanların korunması konusunu bir millî dava, millî ihtiyaç olarak gören Temsilciler Meclisi üyeleri, ormanı korumakla toprağı, suyu, doğayı ve nihayetinde devletin ülkesini, vatani korumanın bir ve aynı şey olduğunu dile getirmiştir³². Anayasa Komisyonu sözcüsü Muammer Aksoy’un ısrarlı biçimde altını çizdiği üzere, “Vatanı yok olma tehlikesinden korumak, yalnızca dışarıdan kaynaklanan saldırılara topla, tüfekte karşılık vermek ya da iç karışıklıkları bastırıp düzenin bozulmasını önlemekten ibaret değildir. Bilimsel bilgi ve yöntemden uzak biçimde, küçük çıkarları tatmin uğruna gerçekleştirilen yıkıcı müdahalelere karşı doğayı korumak için mücadele etmek ülke için mücadele etmek demektir³³”. Bu mücadelenin Anayasa tarafından güvence altına alınması ise süregiden orman tahripleri karşısında bir zorunluluk olarak değerlendirilmiştir.

(2) Anayasa Ormanları Neden Koruyor?

Rakamlarla, raporlarla ortada kesin bir gerçeklik hâlinde orman tahribi/ ormansızlaşma hem bir sonuç hem de 131. maddenin başlıca varlık nedenidir. Temsilciler Meclisi orman tahribi sonucunu doğuran başlıca problemlerin üzerinde durmuş ve bunları çözüme kavuşturmayı amaçlamıştır. Bu bağlamda birbirine sıkı sıkıya bağlı, biri diğerini harekete geçiren etkenleri iki kategori altında değerlendirmek mümkündür.

i. Orman Köylüsünün Geçim Sorunu

Geçim mücadelesi veren köylülerin, ihtiyaçlarını gidermek adına ormanı çeşitli biçimde (yakarak, keserek vb.) tahrip ettiği ve ciddi bir yıkıma neden olduğu tespit edilmiştir. Bu tespit doğrultusunda sürdürülen görüşmelerde üyeler ormanların korunması için tahribin nedenlerine yönelik gerçekçi önlemler alınması gerektiğinin altını çizmiştir. Söz konusu sorunun çözümünde orman içi / yakınındaki halkın geçim durumunun iyileştirilmesi ile çalışmalarının ormana zarar vermeyecek bir hâle getirilmesi koşul olarak görülmüştür.

³² ÖZTÜRK, Kazım, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası C.3, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1966, s. 3437, 3440- 3442, 3447, 3451- 3453, 3460, 3462, 3471- 3472.

³³ ÖZTÜRK, s. 3451.

131. maddenin 4. fıkrası uyarınca bu halkın, ormanların korunması amacıyla ve kanunda belirlenecek ögelere göre başka bir yere yerleştirilmeleri kabul edilmiştir³⁴. “Ormanlar içinde veya hemen yakınında oturan halkın kalkındırılması ve ormanı korumak bakımından gerekirse başka yere yerleştirilmeleri kanunla düzenlenir.” Görüldüğü üzere orman dışına yerleştirme konusunda başvurulacak önlemlerin ne olduğu Anayasa’da belirlenmiş değildir. Mecliste, köylülerin ihtiyaçları karşılanarak, huzur ve gönenç içinde yaşayıp çalışabilecekleri bir ortamın oluşturulması gerektiği belirtilmiştir³⁵. Muammer Aksoy, çıkacak kanunlarla köylünün toprak sahibi olmasının sağlanacağını ve ertesinde bilim insanlarının yönlendirmeleri ışığında orman dışına yerleşimin gerçekleştirileceğini aksi durumun insan haklarına, Anayasa’nın zihniyetine aykırı olacağını ifade ederek bu yöndeki kaygıları gidermiştir³⁶.

ii. Propaganda ve Af Sorunu

Meclis görüşmelerinde, istikrarlı bir orman politikasının yokluğu ve ilgili mevzuatın uygulanmasında görülen eksikliklerin ormanlar üzerindeki olumsuz etkisi dile getirilmiştir. Bağlantılı olarak, ormanların oy toplama amacıyla seçim propagandasına konu edildiği, af vaatleri ve çıkartılan af yasalarının tahribin başlıca nedenlerinden olduğu vurgulanmıştır. Bu yolla gerçekleşen tahribin önüne geçebilmek adına 131. maddenin 6. fıkrası orman suçlarında genel affı ve zarar verici siyasi propagandayı yasaklamaktadır. “Orman suçları için genel af çıkarılamaz; ormanların tahribine yol açacak hiçbir siyasî propaganda yapılamaz.”

(a) Af Yasağı Tartışması

Orman suçlarına yönelik genel af yasağı hükmü Mecliste tartışmalara neden olmuştur. Tutanaklardan anlaşıldığı üzere, orman suçları ve ormansızlaşma, çözümü anayasal önlemlere başvurmayı gerektiren bir problem olarak kabul edilmektedir. Af yasalarını tahribin nedenleri arasında sayıp bir itici güç olarak görme eğilimi karşısında kimi üyeler genel af yasağı düzenlenmesinin Anayasa’da yer almasını reddetmiştir.

Orman suçlarına dönük genel af yasağını desteklemeyenlerin görüşlerini maddeler hâlinde sıralamak mümkündür. Vekiller, bu hüküm ile (i) meclis yetkilerinin kısıtlandığını, (ii) diğer suçlardan ayrı olarak yalnızca orman suçlarının af kapsamı dışında bırakılmasının adil olmadığını, (iii) orman köylülerinin sorunları çözülmeden cezalandırıldıklarını öne sürmüştür.

³⁴ ÖZTÜRK, s. 3439- 3440, 3442, 3460.

³⁵ ÖZTÜRK, s. 3447.

³⁶ ÖZTÜRK, s. 3457- 3458.

Ayrıca (iv) tahrip edilen yerlerin orman değil, çalılık alanlar olduğunu iddia etmişler, sayılan bu nedenlerle düzenlemenin tasarıdan çıkartılmasını önermişlerdir.

Bu tartışmayı daha yakından incelemek için öne sürülen argümanları ve onlara verilen yanıtları detaylandırmak gerekmektedir.

aa. Meclis Yetkilerine Müdahale

Orman suçları için genel af çıkartılamayacağını öngören hüküm, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bu konudaki takdir hakkına ve yetkilerine bir müdahale olarak anlaşılmıştır.

Bu bağlamda Raif Aybar, orman suçlarına ilişkin genel af yasağının Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin yetkilerini sınırlamak Anayasa ile elini kolunu bağlamak anlamına geldiğini ileri sürmüştür. Aybar, genel affın bir hukuki kurum olduğuna işaret ederek millî iradenin temsilcisi olan Meclisin milletin büyük sıkıntıları karşısında iyi biçimde uygulamak koşuluyla her konuda genel af yetkisine başvurabilmesini toplumun merhemi olarak değerlendirmiştir³⁷.

Öne sürülen yaklaşım karşısında orman suçlarına yönelik genel af yasağını destekleyenlerin gerekçeleri meclis yetkilerinin hiçbir zaman sınırsız olmadığı noktasında şekillenmektedir. Öyle ki meclis, yetkilerini Anayasa'nın belirlediği hareket alanında ve yine Anayasa'ya uygun biçimde kullanabilir. Dolayısıyla orman suçları için öngörülecek bir sınırlamanın diğer kısıtlamalardan farkı yoktur.

Anayasa Komisyonu Sözcüsü Muammer Aksoy bu yöndeki görüşleri dile getiren kişi olmuştur. Orman suçlarında genel af yasağının meclis iradesine ket vurduğu, yetkilerinin sınırlandığı eleştirilerine cevaben Aksoy, millî irade ile milletin temsilcisi meclisin yetkilerinin sınırsız olup olmadığının birbirinden ayrı iki konu olduğunu vurgulamıştır³⁸. Parlamentolar millete Anayasa'ya uygun biçimde vekalet etmekle yükümlüdür, yetkileri çeşitli alanlarda sürekli biçimde kısıtlıdır. Orman suçlarına yönelik genel af sınırlamasının da diğer benzer sınırlardan bir farkı yoktur ve Anayasa'daki varlığı son derece gereklidir³⁹. Çünkü orman suçlarına ilişkin periyodik biçimde çıkarılan amacından saptırılmış af yasalarının⁴⁰ ve hatta

³⁷ ÖZTÜRK, s. 3447- 3448.

³⁸ ÖZTÜRK, s. 3454.

³⁹ ÖZTÜRK, s. 3454.

⁴⁰ Aksoy'un işaret ettiği üzere görülmektedir ki gerçekten de 1950- 1958 tarihleri arasında arka arkaya af yasaları çıkartılmıştır. Bu yönde bk. ARSLAN, UĞUR, Türk Af Hukuku, 1. bs., Ankara, Yetkin Yayınları, 2022, "14 Temmuz 1950 Tarihli ve 5677 Sayılı Bazı Suç ve Cezaların Affı Hakkında Kanun" 15 Temmuz 1950 tarih ve 7559 sayılı Resmi Gazete, s. 225; "11 Mart 1954 Tarih ve 6385 Sayılı Bazı Orman Suçlarının Affına ve Bazı Suçlardan Mütevellit Tazminatın Terkinine Dair Kanun" 18 Mart 1954 tarih ve 8661 s. RG., s. 246; "31/8/1956 Tarih ve 6831 Sayılı Orman Kanunu", 8 Eylül 1956 tarih ve 9402 s. RG., s. 248; "23 Haziran 1958 Tarihli ve 7132 Sayılı Bazı Orman Suçlarının Affına ve Bunlardan Mütevellit İdare Şahsi Haklarının Sukutun Dair Kanun", 2 Temmuz 1958 tarih ve 9944 s. RG., s. 251.

yasadan önceki söylentilerin orman tahribatını misliyle arttırdığı rakamlarla sabittir⁴¹. Bu durumda seçim propagandası olarak kullanılan af yasalarının resmen, dinî değerleri istismar ederek oy kazanma âdetine dönüştüğü dile getirilmiştir⁴².

bb. Af Yasağı ve Adalet Anlayışı

Bu bağlamda ortaya koyulan eleştirilerin özü orman suçları için öngörülen genel af yasağının adil bir çözüm olmadığıdır. Aktarılan yaklaşıma göre (i) orman köylüleri her gün geçim mücadelesi veriyorken af yasağının en hafif suçları bile kapsamı ve (ii) diğer suçlar için böyle kısıtlama yokken orman suçlarının genel af kapsamı dışında bırakılması adalet duygusuyla bağdaşmamaktadır.

Cemal Reşit Eyüboğlu orman köylüsünün içinde bulunduğu zor koşullar karşısında orman suçlarında bir derecelendirme yapmaksızın genel affın yasaklanmasını adil bulmamaktadır. Eyüboğlu, orman tahriplerinin yalnızca zarar verme kastıyla gerçekleştirilmediğine dikkat çekerek orman köylüsünün her gün yaşam mücadelesi verdiğini belirtmiştir. Eyüboğlu'na göre bu kişilerin hayatını sürdürebilmek adına işledikleri “küçük suçlara” bile af yasağı uygulamanın adalet duygusuyla bağdaşır yanı yoktur⁴³. Vekil, kasıtlı ve ağır orman suçlarının ağır cezai yaptırımla karşılanması gerektiğini savunmuştur ancak vatana ihanet gibi başka suçların aftan yararlanma ihtimali bulunuyorken “en basit ve masum fiilleri de” kapsayan orman suçlarının genel af dışında bırakılmasının doğru olmadığını ileri sürmüştür⁴⁴.

Aynı yönde görüş bildiren Mehmet Özbay, diğer suçlular için af çıkma ihtimali varken, orman suçlularının böyle bir olasılığın öznesi kabul edilmeyişini eleştirmektedir. Bununla birlikte böyle bir ayırımın orman suçu işleyenler ıslah olsun, diğer suçlular ise ıslah olmasın gibi bir anlama geldiğini ileri sürmüştür⁴⁵.

Orman suçlarına yönelik genel af yasağının gerekli olduğunu savunanlar bu değerlendirmeleri isabetli bulmamıştır. Çünkü orman tahribi ve dolayısıyla ormansızlaşma tehdidi çözüm bekleyen açık bir sorundur. Af yasalarının orman tahribini teşvik edici etkisi ise yaptırımların öngörülmesindeki amacı anlamsız kılmaktadır. Böyle bir atmosferde orman suçları için af yasağı, orman tahribatının önüne geçecek önlemler arasında kabul edilmiştir.

⁴¹ ÖZTÜRK, s. 3454, 3455.

⁴² ÖZTÜRK, s. 3455.

⁴³ ÖZTÜRK, s. 3449.

⁴⁴ ÖZTÜRK, s. 3449.

⁴⁵ ÖZTÜRK, s. 3451.

Bu yöndeki görüşleri Anayasa Komisyonu Sözcüsü Muammer Aksoy açıklamıştır. Aksoy, diğer suçlar açısından böyle bir yasak öngörülmemişken, orman suçları için düzenlenen genel af yasağının adil olmadığı, çelişki yarattığı iddialarına, ilgili hükmün tıpkı diğer hükümler gibi bir ihtiyaca yanıt verdiğini, tehlikeli durumlara dönük önlem alındığını ifade ederek karşılık vermiştir⁴⁶. Vatana ihanet suçu için bile af yasağı olmadığı itirazı karşısında Aksoy, günün koşullarında bu suç gereği af yoluna başvurulmasının imkânsız olduğunu, çünkü böyle bir davranışın oy kazandırma gücünü taşımadığını belirterek, af kanunlarının oy toplama aracı hâline getirildiğinin altını çizmiştir⁴⁷. Ayrıca genel af yasağının orman suçları için özel af çıkartılmasına engel oluşturmadığı belirtilmiştir⁴⁸.

cc. Çözüm Bekleyen Sorunlar

Orman köylüsünün sorunlarını çözmeden orman suçlarına yönelik genel af yasağı öngörülmesini reddeden yaklaşım, bu halkın içinde bulunduğu zorlu koşullar değişmedikçe tahribin kaçınılmaz olduğunu ileri sürmektedir.

Bu yaklaşım doğrultusunda Şener, orman köylülerinin ihtiyaçlarını giderici önlemlere başvurmadan söz konusu düzenlemeyle suç işleyenin affedilmeyeceğine hükmetmenin doğru olmadığını çünkü ormanın içinde her kim olursa olsun yaşamını sürdürebilmek için ormanı tahrip edeceğini dile getirmiştir⁴⁹. Görüşlerini sözlerinin şiddetini arttırarak savunmaya devam eden Şener, Anayasa Komisyonu Sözcüsü Muammer Aksoy'un af yasağı ile orman köylüsünü peşinen cezalandırdığını iddia etmiştir⁵⁰. Konuşmasını, tamamen Aksoy'a yönelterek, ormanın içinde olsa Aksoy'un da tıpkı ormancılar gibi ormanı tahrip edeceğini ekleyerek sonlandırmıştır⁵¹.

Şener'in ortaya koyduğu görüşlere yanıt, genel af yasağını destekleyen ve yöneltilen eleştirilerin öznesi Muammer Aksoy tarafından verilmiştir. Aksoy, Şener'in ifadelerinden orman suçlarının hiçbir ihtiyaca yanıt vermeyen yasaklardan ibaret olduğu anlamının çıktığını eğer durum böyleyse bu kanunların kaldırılması gerektiğini buyurmuştur. Ancak ormanı tahrip edici çeşitli hareketler suç olarak kabul edildiği sürece ilgili kanun hükümlerinin uygulanmasından başkaca yol yoktur. Dolayısıyla orman köylüsünün peşinen cezalandırılması söz konusu değildir, suç karşılığı olarak öngörülen ceza normal bir sonuçtur. Muammer Aksoy,

⁴⁶ ÖZTÜRK, s. 3455.

⁴⁷ ÖZTÜRK, s. 3455.

⁴⁸ ÖZTÜRK, s. 3456.

⁴⁹ ÖZTÜRK, s. 3458, 3459.

⁵⁰ ÖZTÜRK, s. 3473.

⁵¹ ÖZTÜRK, s. 3474.

kendisi de ormanı tahrip ederse bunun suç oluşturacağını ve cezalandırılması gerektiğini ifade ederek Şener'in sözlerine karşılık vermiştir⁵².

dd. Tahrip Edilen Alanların Niteliği

Kimi üyeler tahrip edilen yerlerin aslında ormanlık değil, çalılıktan ibaret alanlar olduğunu dile getirmiş ve bu nedenle orman suçları için genel af yasağı öngörülmesine karşı çıkmıştır.

Bu yöndeki itiraz Mehmet Özbay⁵³ ile Ahmet Şener⁵⁴ tarafından ileri sürülmüştür. Özbay bu bölgelerde köylülerin ülkenin millî serveti için çalışırken, ülkeye hizmet ederken haksız yere cezalandırıldıklarını vurgulamıştır. Bununla birlikte asıl tahribi geçim derdindeki köylülerin değil, milyonlar kazanmak isteyip hileyle cezadan kurtulan kişilerin gerçekleştirdiğini sözlerine eklemiştir.

Tahrip edilen yerlerin orman değil, çalı olduğu gerekçesiyle orman suçları için genel affın yasaklanmasını reddeden yaklaşım, hükmün konusunu “çalılık” değil, “ormanlık” alanlar oluşturduğundan taraftar bulamamıştır. Anayasa Komisyonu Sözcüsü Muammer Aksoy, zarar verilen yerlerin iddia edildiği gibi orman değil, çalılık olması hâlinde buna kimsenin bir itiraz yöneltmeyeceğini, korunan alanın ormanlar olduğu vurgulamıştır⁵⁵.

(3) İrtifak Hakkı ve Ormanların Mülkiyeti

131. maddenin görüşmeleri sırasında Temsilciler Meclisinin üzerinde durduğu bir diğer nokta irtifak hakkı ile ormanların mülkiyeti konusu olmuştur. Bu bağlamda kamu yararına tesis edilecek irtifak hakkının geniş anlamda değerlendirilmesi gerektiği; ihtiyaç hâlinde orman içinde dinlenme, spor yapma amaçlarına özgü tesislerin kurulmasının önünde bir engel olmadığı konuşulmuştur. Devlet ormanlarının bazı kısımlarının mülkiyetinin özel kişilere devredilmesi yaklaşımı ise karşılık bulmamıştır⁵⁶.

131. maddenin gerekçesinde millî servet ve kaynakların taşıdıkları nitelik gereği aranması, işletilmesinin devlet tarafından gerçekleştirileceği öngörülmüştür. Bu yönüyle devlet ormanlarının kanuna göre devletçe yönetilip işletileceğini buyuran 2. fıkrayla bağdaşır niteliktedir. Buna karşılık gerekçede, kanunla tespit edilecek belli koşulların oluşması hâlinde

⁵² ÖZTÜRK, s. 3474.

⁵³ ÖZTÜRK, s. 3451.

⁵⁴ ÖZTÜRK, s. 3473.

⁵⁵ ÖZTÜRK, s. 3475.

⁵⁶ Muammer Aksoy bu yöndeki talepler karşısında, gerekirse 50 yıllık 100 yıllık irtifak hakları tesis edilebileceğini ama ormanları suistimalin önüne geçebilmek adına mülkiyetin kısmi de olsa ferde devredilmemesi gerektiğini ifade etmiştir bk. ÖZTÜRK, s. 3457.

söz konusu millî servet ve kaynakların özel teşebbüse bırakılması ya da ortaklaşa işletilmesinin mümkün olduğu ifade edilmektedir. 131. maddede ise açıkça devlet ormanlarının mülkiyet, yönetim ve işletiminin özel kişilere devredilemeyeceği hüküm altına alınmıştır. Bu çelişkili duruma meclis görüşmelerinde de dikkat çekilmiş, ormanların gelişip korunması için özel kişilere terk edilebilmesi gerektiği belirtilerek madde metninde düzenleme yapılması istenmiştir. Fakat bu talep madde metnine yansımamıştır.

Sonuç olarak orman tahribinin nedenleri Anayasa’da niçin ormanların korunmasına ilişkin bir hükmün varlığına ihtiyaç duyulduğunu ortaya koymaktadır. Meclis görüşmelerinde sürdürülen düşünce alışverişi sonucu görülmektedir ki geçim derdinden ormana zarar veren köylüler, bu kötü durumu bir itici güç gibi destekleyen seçim propagandası hâline gelmiş af yasaları yüzünden işledikleri orman suçlarının er geç affedileceğine olan inançlarıyla hareket etmektedir. Söz konusu kötü gidişat karşısında radikal önlemler alınmazsa ormanların yok olması felaketi doğacaktır. Bu gerekçelerledir ki ormanların korunması, köylünün kalkındırılması ve iskânını; tahrip edici siyasi propaganda ile genel af yasağını konu edinen bir hükmün öngörülmesi koşul olarak ortaya çıkmıştır.

b. 1970 Değişikliği

“Ormanların Korunması ve Geliştirilmesi” başlıklı 131. madde 1970 yılında değişikliğe tabi tutulmuştur. Bu bağlamda ilk değişiklik madde başlığında kendisini göstermektedir. “Ormanların Korunması ve Geliştirilmesi” başlığı yerini “Ormanların ve Orman Köylüsünün Korunması, Ormanların Geliştirilmesi” başlığına bırakmıştır. Başlıktaki bu değişim meclis görüşmelerinde üzerinde durulduğu üzere ‘artık’ önceliğin orman içi ya da hemen yakınında yaşayan köylülerin korunması olacağı yaklaşımını destekler yöndedir öyle ki teklifin ilk hâlinde başlıkta “ormanların geliştirilmesi” ibaresinin bulunmadığı, görüşmelerde yöneltile eleştiri ve istemler sonucunda eklendiği görülmektedir.

Madde metninde ilk üç fıkra aynen korunmuş, 4, 5 ve 6. fıkralarda ise önemli bir değişim gerçekleştirilmiştir. Değişiklik öncesi metinde “*ormanlar içinde veya hemen yakınında oturan halkın kalkındırılması ve ormanı korumak bakımından gerekirse başka yere yerleştirilmesi kanunla düzenlenir.*” diyerek orman köylüsünün kalkındırılmasını ve ormanı korumak açısından gerekliyse başka yere yerleşimlerinin sağlanmasını öngören 4. fıkra bu esaslar korunmakla birlikte orman köylüsü ile devletin iş birliğini olanaklı kılacak bir ekleme yapılmıştır. Buna göre yeni metinde “*Ormanlar içinde veya hemen yakınında oturan halkın kalkındırılması ve ormanı korumak bakımından, ormanın gözetilmesinde ve işletilmesinde*

Devletle bu halkın iş birliği yapmasını sağlayıcı tedbirler ve gereken hallerde başka yere yerleştirme kanunla düzenlenir.” hükmüne yer verilmiştir.

2. değişiklik 131. maddenin 5. fıkrasında gerçekleştirilmiş, “*Yanan ormanların yerinde yeni orman yetiştirilir ve bu yerlerde başka çeşit tarım ve hayvancılık yapılamaz*” hükmüne ek olarak sayılan alanlar dışında orman sınırlarında daraltma yapılamayacağına dair bir yasak getirilmiştir. Bu husus şöyle ifade edilmiştir: “*Anayasanın yürürlüğe girdiği tarihten önce bilim ve fen bakımından orman niteliğini tam olarak kaybetmiş olan tarla, bağ, meyvalık, zeytinlik gibi çeşitli tarım alanlarında veya hayvancılıkta kullanılmasında yarar bulunan topraklarla, şehir, kasaba, köy yapılarının toplu olarak bulunduğu yerler dışında orman sınırlarında hiçbir daraltma yapılamaz. Yanan ormanların yerinde yeni orman yetiştirilir ve bu yerlerde başka çeşit tarım ve hayvancılık yapılamaz.*”

131. maddede görülen son değişiklik orman suçlarına yönelik genel af yasağının kaldırılmasıdır. Eski 131/6 “*orman suçları için genel af çıkarılamaz; ormanların tahribine yol açacak hiçbir siyasi propaganda yapılamaz*” buyurmaktadır. Değişiklik sonrası metinde siyasi propaganda yasağı aynen yer almaktadır. “*Ormanların tahribedilmesine yol açacak hiçbir siyasi propaganda yapılamaz.*” Buna karşılık orman suçları için genel af çıkarılamaz hükmü fıkradan çıkartılmıştır.

(1) Yaklaşım ve Süreç

131. maddede gerçekleştirilmek istenen değişiklikle ilgili zaman zaman tüm partilerin fikir birliğinde olduğu vurgusu yapılmış, bundan duyulan memnuniyet dile getirilmiştir⁵⁷. Diğer yandan kimi üyeler görüşmelerin ilerleyişini hızlandıracak içerikteki önermeleri eleştirmiş bunlar aleyhine açıklama yapmıştır. Tutanaklar incelendiğinde görülmektedir ki görüşmeler hem Millet Meclisinde hem de Cumhuriyet Senatosunda öncelikle gündeme alınarak gerçekleştirilmiştir. Millet Meclisinde konuya dair grup sözcüleri dışında üç milletvekili söz aldıktan sonra kifayet önergesi verilmiş ve kabul edilmiştir⁵⁸. Cumhuriyet Senatosunda da süreç benzer seyrinde gelişmiş, değişiklik teklifinin lehte ve aleyhte olanlarca detaylı biçimde tartışılmadığı, geç saatte az kişiyle ve bir karışıklık içinde oturumun gerçekleştirildiği ifade edilmiştir⁵⁹. Bu konuşmanın hemen ertesinde şahısların konuşmalarının onar dakika ile

⁵⁷ Bu yöndeki görüşler için bk. Millet Meclisi, Birleşim: 68, 13.04.1970, O:1, s. 261, 263, 264; Cumhuriyet Senatosu, Birleşim: 60, 16.04.1970, O:1, s. 706.

⁵⁸ MM., B: 68, 13.4.1970, O:1, s. 266; kifayet önergesinin aleyhinde Hilmi İşguzar’ın konuşması için bk. s. 265, 266.

⁵⁹ CS., B: 60, 16.4.1970, O:1, s. 696.

sınırlanmasına dair önerge sunulmuştur⁶⁰. Önergenin aleyhinde söz alan Ahmet Yıldız, olağanüstü önem taşıyan konunun büyük bir ilgisizlikle karşılandığını, değişiklikle ilgili aleyhteki yaklaşımlar açıklanmadan, konu netlik kazanmadan görüşmelerin hızla sona ermesinin amaçlandığını ifade etmiştir⁶¹. Kabul edilen bu önergeyi kısa bir süre sonra kifayet önergesi izlemiştir. Yıldız yeniden aleyhte görüş bildirerek benzer tespitlerde bulunmasının ardından bu yöndeki tekliflerin iktidar partisi tarafından verildiğinin altını çizmiştir⁶².

Her iki mecliste de değişikliğe karşı çıkanlar ormansızlaşmanın yarattığı ve yaratacağı felaketler üzerinde durmuş, teklifin kabul edilmesiyle orman tahribinin hız kazanacağını ifade etmiştir.

(2) Değişikliği Destekleyenlerin Genel Yaklaşımı

Değişikliği destekleyenler orman köylülerinin ekonomik açıdan zor durumda olup yokluk içinde geçimlerini sürdürmeye çalıştıklarına dikkat çekmiştir. Ülkenin en verimli doğal hazinesi içinde yaşayan bu kişilerin, ülkenin en yoksul kesimini oluşturduğu, ağır koşullar yüzünden suç işlemek zorunda kaldıkları belirtilmiştir.

Orman ile orman köylüsünün birbirini destekleyen, tamamlayan iki unsur olması lazımken devletin ormanı korumayı öncelik sayan tek taraflı ve yanlış orman politikası yüzünden ormanın köylüye, köylünün ormana zarar verdiği, 131. maddenin fayda getirmediği görüşleri ileri sürülmüştür. Artık ormanı severken, korurken insanı da sevip koruyan “*önce ağaç değil önce insan*”⁶³ diyecek yeni, daha insancıl bir orman- insan ilişkisi kurmak gerektiğini bu yaklaşımın Anayasa’nın esas ruhu olan sosyal niteliğine, halkı her şeyden üstün gören anlayışına daha uygun olacağını ifade etmişlerdir.

(3) Değişikliğe Karşı Çıkanların Genel Yaklaşımı

Genel itibarıyla 131. maddede öngörülen yükümlülüklerin yerine getirilmediği, gerçekleştirilmek istenen bilimsel temelden yoksun değişikliklerin ne orman köylüsünün kalkındırılmasına ne de ormanların korunmasına yarayacağı; aksine her ikisi üzerinde de zararlı sonuçların doğacağı öne sürülmüştür. Anayasa’nın “Türkiye Devleti ülkesiyle bölünmez bir bütündür” hükmüne işaret eden üyeler bu bölünmez bütünlüğün parçası olan ormanların

⁶⁰ CS., B: 60, 16.4.1970, O:1, s. 700.

⁶¹ CS., B: 60, 16.4.1970, O:1, s. 700-701.

⁶² CS., B: 60, 16.4.1982, O:1, s. 709-710; Ahmet Yıldız’ın işaret ettiği üzere gerçekten de bu yönde teklif edilen önergelerin iktidar partisi olan Adalet Partisi üyeleri tarafından verildiği görülmektedir.

⁶³ Cumhuriyet Halk Partisi Grubu adına açıklama yapan Bülent Ecevit’in ilgili konuşması için bk. MM., B: 68, 13.4.1970, O: 1, s. 257.

korunmasının tabiatıyla ülkeyi korumak olduğunu, ormanların korunmasıyla sadece bugünün insanının değil, gelecek kuşakların da gözetildiğini vurgulamıştır.

(4) 131. Madde Değişikliği

131. maddede gerçekleştirilen değişiklikleri (i) orman köylüsü – devlet iş birliği, (ii) orman sınırında daraltma ve (iii) genel af yasağının kaldırılması başlıkları altında ele almak mümkündür.

i. Orman Köylüsü – Devlet İş birliği

131. maddenin 4. fıkrasına eklenen hükümle orman içinde veya hemen yakınında oturan halkın (i) ormanın gözetilmesinde ve (ii) ormanın işletilmesinde devletle iş birliği yapmasını mümkün kılacak önlemlerin kanunla belirleneceği öngörülmüştür.

(a) Değişikliğe Karşı Çıkanların Görüşleri

Ormanların gözetim ve işletiminde devletle orman köylüsünün iş birliği içinde olması, tarafların çatışma olasılığı (i), gözetim ile kastedilenin belirsizliği (ii), 131. maddenin bir ve üçüncü fıkrasıyla çelişki içinde bulunduğu (iii) gerekçesiyle eleştirilmiştir.

Değişikliğin aleyhinde söz alan Ali Rıza Uzuner, yürürlükte olan devlet- orman işletmeciliği ile devlet – halk iş birliğini bir arada sürdürmenin güçlüğüne dikkat çekmiştir. Uzuner’e göre, bir teşkilat işi olan gözetim ifadesiyle koruma anlamı da kastediliyorsa, orman teşkilatıyla köy teşkilatı çatışacak ve suistimale açık bir durum doğmuş olacaktır⁶⁴.

M. Faik Atayurt, orman işletmeciliğinin dar ve geniş anlamda olmak üzere iki kola ayrıldığı belirtmiştir. Dar anlamda orman işletmeciliği ormancılık politikası doğrultusunda ormandan beklenen üretim amacıyla üretim araçlarının organize edildiği teknik bir birimdir. Geniş anlamda orman işletmeciliği ise üretimden tüketime tüm aşamaları içermektedir. Atayurt, bu hükümle hangi anlamda orman işletmeciliğinin temel alındığının anlaşılmadığını, devletin orman üzerindeki koruma, denetim, işletim hususlarına ilişkin insiyatifinde zorluklar olabileceğini dile getirmiştir⁶⁵.

Hükümle ilgili bir diğer eleştiri ya da endişe bütün ormanların gözetiminin devlete ait olduğunu öngören 1. fıkra ile ve devlet ormanlarının devletçe yönetilip işletileceğini buyuran 3. fıkra ile çeliştiği yönündedir.

⁶⁴ MM., B: 68, 13.4.1970, O: 1, s. 254.

⁶⁵ CS., B: 60, 16.4.1970, O: 1, s. 702.

(b) Değişikliği Destekleyenlerin Görüşleri

Ormanların işletim ve gözetiminde devletle orman köylüsünün iş birliği yapmasını destekleyenlere göre bu düzenleme sayesinde orman köylüsü, devlet ve ormanla yakınlaşacak, aradaki çatışmalar son bulacaktır. Bu bağlamda gözetim ve işletim ödevleri hâlâ devlete ait kabul edilmekte olduğundan fıkralar arasında uyumsuzluk olduğu eleştirileri reddedilmiştir.

Değişiklik lehinde görüşlerini açıklayan Anayasa Komisyonu Başkanı Kemal Bağcıoğlu, 4. fıkra da yer alan gözetim ve işletme unsurlarının müşterek bir işletme anlamı taşımadığını belirtmiştir. Bağcıoğlu, aynı maddede orman işletmeciliğinin tamamen devlete ait olduğu belirlenmişken başka yönde herhangi bir ortaklık kurulmasının mümkün olmadığını ancak kesim, nakliye gibi durum ve işlerde orman köylüsüyle devletin iş birliği yapabileceğini ifade etmiştir⁶⁶.

Aynı gerekçelerle Bülent Ecevit fıkralar arasında çelişki olduğu fikrine katılmamaktadır. Ecevit, ormanların korunması ve işletilmesindeki sorumluluğun devletin omuzlarında olduğunu vurgulamış, orman köylüsünün sadece, ormanın daha iyi işletilmesi daha iyi korunabilmesi için yardımcı olacağını sözlerine eklemiştir. Orman köylüsünün layığınca bu yardım görevinin yerine getirmesi için devletin öncelikle orman köylüsünü koruması gerektiğini böylece bölge halkının da devletle el ele verip ormanı koruyacağını ileri sürmüştür. Ecevit konuşmasını *“Orman işletmeciliği ile orman köylüsünü karşı karşıya getiren düzeni değiştiriyoruz, devletle halkı bir araya getiriyoruz”* diyerek sonlandırmıştır⁶⁷. Mecliste genel olarak bu yöndeki değişikliği takiben orman köylüsünün devletle ve ormanla yakınlaşacağı vurgusu yapılmıştır.

ii. Orman Sınırında Daraltma

131. maddenin 5. fıkrasında Anayasa’nın yürürlüğe girdiği tarihten öncesi temel alınmak üzere, bilim ve fen açısından orman niteliğini yitirmiş tarım alanlarının; hayvancılıkta kullanılmasında yarar görülen toprakların ve şehir kasaba köy yapılarının toplu biçimde bulunduğu yerler dışında orman sınırlarında daraltma yapılamayacağı öngörülmüştür.

(a) Değişikliğe Karşı Çıkanların Görüşleri

Orman rejimi dışına çıkartma konusuyla ilgili olarak, hâli hazırda yürürlükte olan Orman Kanunu’nun ikinci maddesiyle daraltma yapılabileceği ileri sürülmüş dolayısıyla Anayasa’da böyle bir düzenlemeye yer vermenin gereksiz olduğu ifade edilmiştir. Değişikliğe karşı çıkanlar

⁶⁶ MM., B: 68, 13.4.1970, O: 1, s. 263.

⁶⁷ MM. B: 68, 13.4.1970, O:1, s. 258, 259.

öngörülecek hükmün belirsiz bir içeriğe ve kötüye kullanmaya açık olduğunu belirtmiş, ormanlar üzerinde zararlı sonuç yaratacağını vurgulamıştır.

Bu bağlamda değişiklik teklifi, Ali Rıza Uzuner tarafından Millet Meclisinde eleştirilmiştir. Uzuner yürürlükteki Orman Kanunu'nun 2. maddesine⁶⁸ işaret ederek, belli koşullar içinde orman rejimi dışında bırakabilmenin zaten olası olduğunu ifade etmiştir. Bununla birlikte, "Anayasa'nın yürürlüğe girdiği tarihten önce" ölçütünün suistimale açık, tespit edilmesi güç bir nitelik taşıdığı ve dolayısıyla hükmün uygulanabilirlikten uzak olduğunu vurgulamıştır. Ormanlık alanların hak sahiplerince değil, bileği güçlü olanlar tarafından işgale açık hâle getirildiğinin de altını çizmiştir⁶⁹.

Aynı yönde bir diğer karşı duruş Cumhuriyet Senatosunda Mucip Ataklı tarafından gösterilmiştir. Ataklı da uygulama gücünden yoksun ve tehlikeli bulduğu bu değişiklik ile orman yağmasına yol açılacağı düşüncesini Anayasa'nın yürürlüğe girdiği tarihten önce orman niteliğini yitirmiş yerlerin tespitinin çok zor olduğu ve bazı alanların hileyle, yalancı tanıklarla fıkra hükmüne uygunmuş gibi gösterileceği gerekçesiyle açıklamıştır⁷⁰.

(b) Değişikliği Destekleyenlerin Görüşleri

Değişikliğin lehinde görüş bildirenler artık orman niteliğini kaybetmiş alanların gereksiz bir inatla orman olarak korunmaya devam edilmesinin devlete bir yük getirdiğini dile getirmiş, sınırların millî menfaatlere, köylünün menfaatlerine uygun biçimde düzenlenerek, kalkınmanın ekonomik gelişimin sağlanacağını ileri sürmüştür. Mevcut orman sınırlarının çok eskiden hazırlanmış haritalarla belirlendiği, bu sahaların içinde köy ve belediyelerin ya da orman olmayan, ormana çevrilmesi mümkün görünmeyen yerlerin bulunduğu vurgulanmıştır. Gerçekten orman olan hiçbir alana dokunulmayacağı, tahrip sonucunun doğmayacağı buna karşılık orman niteliğinin kaybedildiği bölgelerde bir geçim kaynağının yaratılacağı ifade edilmiştir.

Bu konuda son olarak dikkat çeken bir yaklaşım Kenan Mümtaz Akışık tarafından ileri sürülmüştür. Akışık, öncelikle değişikliğe taraftar olduğunu belirtmekte ama gördüğü bir çelişkinin düzeltilmesini istemektedir. Vekil, devlete ormanların korunması ve genişletilmesi

⁶⁸ 31.8.1956 tarih ve 6831 sayılı Kanun hükmü, 2. madde: İklim, su ve toprak rejimine zarar vermeyen ve daha verimli kültür arazisi hâline getirilmesi Ziraat Vekaletince uygun görülen ormanların orman rejimi dışında bırakılmasına ve orman mefhumuna dahil olduğu hâlde orman rejimine tabi tutulmasında bir fayda görülmeyen sahipli yerlerin serbest bırakılmasına veya gayeye uygun hususi bir idare ve kesim tarzı tatbik edilmesine, Tarım Vekaletinin teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetince karar verilebilir. (Çevrimiçi: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/5.3.6831.pdf>)

⁶⁹ MM., B: 68, 13.4.1970, O:1, s. 255, 256.

⁷⁰ CS., B: 60, 16.4.1970, O: 1, s. 693, 694.

ödevini yükleyen 131. maddenin ilk fıkrası gereği, devletin orman alanlarını ancak genişletici yönde tedbirlere başvurabileceği, daraltmanın ise yapılamayacağı anlaşıldığından ilgili kaydın madde metninde kalmasından yana olmadığını bildirmiştir⁷¹.

iii. Genel Af Yasağının Kaldırılması

131. maddede gerçekleştirilen son değişiklik, 6. fıkra da yer alan ve orman suçları için genel af çıkartılmasını engelleyen hükmün kaldırılmasıdır.

(a) Değişikliği Destekleyenlerin Görüşleri

Orman suçlarına yönelik genel af yasağının kaldırılmasını destekleyenlere göre (i) af yasağı orman suçları üzerinde etkisiz olmuş, (ii) meclisin yetkileri sınırlanmış, (iii) eşitliğe aykırı bir uygulama yürütülmüştür.

Bu bağlamda değişiklik teklifinin yanında olanlar, genel af yasağının orman suçlarını önlemediğini dolayısıyla herhangi bir yarar getirmediğini⁷²; yersiz olduğunu ve hatta hükümden sonra orman suçlarının arttığını⁷³ ya da orman suçları azalmış olsa da bunun hükümle ilgisi olmadığını⁷⁴ iddia etmiştir. Hükmün, 1961 Anayasası'na bazı heyecanların, önlenemeyen ihtirasların sonucunda, bol çıktığı ileri sürülen orman aflarını önlemek adına getirildiği ifade edilmiştir⁷⁵.

Dokuz yıl önce Anayasa'da orman suçları için genel af yasağı öngörülmesini desteklemeyenlerce ileri sürülen itirazlar 1970'te bu kez hükmün Anayasa'dan çıkartılması için dile getirilmiştir. Buna göre hem meclisin genel affa ilişkin yetkisi kısıtlanmakta hem de diğer suçlar için böyle bir yasak yokken orman suçları için yaratılan farklı durum eşitsizliğe yol açmaktadır. Öyle ki Türkiye'de diğer her türlü suç için zaman zaman af yasası çıkarken, yaşamını sürdürebilmek adına suç işleyenler, *"bir ağacın iki dalını kesenler"*⁷⁶ af kapsamı dışında bırakılmaktadır. Orman suçları affedilmez demek, vatandaşlar arasına ikilik sokarak

⁷¹ MM., B: 68, 13.4.1970, O: 1, s. 270.

⁷² MM. B: 68, 13.4.1970, O: 1, s. 269; CS., B: 60, 16.4.1970, O: 1, s. 695; Anayasa Komisyonu Raporu, Esas No: 2/319, Karar No: 9, 11.4.1970.

⁷³ Adalet Partisi Grubu adına açıklama yapan Orhan Cemal Fersoy konuşmasında şu değerlendirmeye yer vermiştir: *"1961 de Anayasa yürürlüğe girdiği zaman 90 bin orman suçu olmuştur. O günden bu yana orman suçlarındaki seyir; 90 bin ila 105 bin arasında değişmiş ve bugün adliyyede bir milyonun üzerinde orman suçlusu dosyası beklemektedir."* Konuşmanın tam metni için bk. MM. B: 68, 13.4.1970, O: 1, s. 262.

⁷⁴ Mustafa Tıgılı, orman suçlarının %30 oranında azaldığını söylemektedir. Ancak bu sonucun 131. Maddenin eseri olmadığını belirterek asıl nedenin ısınmak için odun yerine kömür veya doğal gaz kullanımı ve çimento istihsalindeki artış olduğunu ifade etmiştir. İlgili kısım için bk. CS., B: 60, 16.4.1970, O: 1, s. 705.

⁷⁵ Adalet Partisi grubu adına konuşan Orhan Cemal Fersoy'un konuşmasının tam hâli için: MM., B: 68, 13.4.1970, O: 1, s. 261.

⁷⁶ Cumhuriyet Halk Partisi Grubu adına açıklama yapan Bülent Ecevit'in değerlendirmeleri için bk. MM., B: 68, 13.4.1970, O: 1, s. 257.

büyük bir bölümüne üvey evlat gibi davranmak⁷⁷; orman suçu işleyenlerle diğer suçlular eşit değil demektir⁷⁸.

Genel af yasağının kaldırılması teklifini yerinde bulanlar, bu değişikliğin direkt olarak bir af kanunu teklifi olmadığını, yasağın kaldırılmasının derhâl af kanunu çıkacağı anlamına gelmediğini bu hususta takdirin, kararın parlamentoya ait olduğunu ısrarla belirtmiştir⁷⁹. Af söylentilerinin orman tahriplerine yol açtığı yönündeki eleştirilerin gerçeği yansıtmadığını ifade edilmiştir⁸⁰.

(b) Değişikliği Desteklemeyenlerin Görüşleri

Genel af yasağının Anayasa'daki yerini gerekli bulanların gerekçelerini şöyle sıralayabiliriz:

- (i) Orman suçları için genel af yasağı öngörülmesini gerektiren atmosferde bir değişiklik olmamıştır çünkü anayasal yükümlülükler yerine getirilmemiş, orman köylüsünün sorunları çözülmemiştir. Buna rağmen orman suçlarında görülen düşüş, genel af yasağı düzenlenmesine bağlıdır.
- (ii) Orman suçları için çıkartılan genel af yasaları, tahribatı arttırmaktadır. Öte yandan özel af alternatifine başvurmak mümkündür.
- (iii) Genel af yasağının kaldırılmasıyla orman köylüsünün sorunları çözülmüş olmayacağı gibi genel durumları olumsuz etkilenecektir.
- (iv) Böyle bir değişiklik 131. maddenin 3. fıkrasıyla çatışmaktadır.

Bu nedenlere daha yakından bakmak yararlı olacaktır.

131. maddeden orman suçları için genel af çıkarılamayacağını öngören hükmün kaldırılmasına karşı çıkanların ilk gerekçesi hükmün 1961 Anayasası'ndaki varlık nedenleridir. Bu yaklaşıma göre, genel af yasağı, orman tahriplerinin neden olduğu zarara karşılık, millî bir heyecan içinde ve sonu gelmeyen politik ihtirasların ormanı araç olarak kullanmasını önlemek amacıyla öngörülmüştür. Bugün ise söz konusu nedenlerde bir değişim olmadığı dolayısıyla af yasağının kaldırılabilceği bir ortamın gelişmediği ifade edilmiştir⁸¹. Çünkü orman köylüsünün kalkındırılması için gerekli tedbirlerin alınmasını devletin yükümlülüğü olarak buyuran 131. maddenin 4. fıkrasını yerine getirmek adına hiçbir şey yapılmamıştır. Orman köylüsünün sorunlarına çözüm getirilmemiştir, Anayasa'nın uygulanmadan değiştirilmesiyle bir yarar elde

⁷⁷ MM., B: 68, 13.4.1970, O: 1, s. 260.

⁷⁸ CS., B: 60, 16.4.1970, O: 1, s. 708, 709.

⁷⁹ MM., B: 68, 13.4.1970, O: 1, s. 259, 261, 268; CS. B: 60, 16.4.1970, O:1, s. 695, 696.

⁸⁰ MM., B: 68, 13.4.1970, O: 1, s. 269.

⁸¹ MM., B: 68, 13.4.1970, O: 1, s. 250, 267; CS., B: 60, 16.4.1970, O:1, s. 688.

edilemeyecektir. Orman köylüsünü orman suçu işlemeye yöneltten nedenlerin başlıcası ekonomik problemleri ortadan kaldırmak adına hiçbir tedbir alınmamış olmasına rağmen geçen süre içinde orman suçlarının nispeten azalması genel affı önleyen hükme bağlıdır⁸². Bu yaklaşım ışığında teklifi desteklemeyen vekiller, 1950 ile 1958 yıllarında çıkartılmış olan dört af kanunu ertesinde orman suçlarının büyük oranda arttığını hatırlatmış, bugün genel af söylentileriyle birlikte tahribin başladığına dikkat çekmiştir⁸³.

Öte yandan gerçekten içinde bulunduğu zor koşullar yüzünden, yaşamını devam ettirebilmek için orman suçu işlemek zorunda kalan orman köylüsünün özel af yoluyla her zaman affedilebileceği ifade edilmiştir. Çünkü 131. madde orman suçlarına yönelik yalnızca genel af çıkartılmasını önlemektedir, bu yönde özel affa başvurma yolu ise açık bırakılmıştır⁸⁴. Bu olanağı kullanmak yerine hükmün kaldırılmasını takiben, her türlü orman suçu için, suçluluğun hukuki ve cezai sonuçlarını da yok edecek nitelikte af kanunlarının çıkarılmasına hukuki zemin yaratmanın tamiri mümkün olmayan zararlara neden olacağı belirtilmiştir. Tüm bunlarla beraber, aftan asıl yararlanacak kişilerin, orman köylüsü değil, ticari amaçlarla kaçakçılık yapan, ormanı yağmalayanlar olacağı vurgulanmıştır⁸⁵. Orman tahribatının önüne geçebilmek adına öngörülmüş olan af yasağı kaldırıldığı takdirde orman suçları hız kesmeden artış gösterecektir. Orman köylüsünün sosyo- ekonomik durumlarının gelişimine ise hiçbir yönden katkı sunulmamış olacak ve hatta olumsuz biçimde etkilenecektir. Bu yaklaşımla orman köylüsünün kendi kaderine terk edildiği, sorunlara çözüm üretmemekle birlikte, zaman zaman çıkartılacak af yasalarıyla suç işlenmesine göz yumulacağı ifade edilmiştir⁸⁶.

Değişiklik aleyhinde ileri sürülen bir diğer görüş 131. maddede ormanlara zarar verecek hiçbir faaliyet ve eyleme izin verilmeyeceğini öngören 3. fıkrayı işaret etmektedir. Bu durumda orman suçlarına ilişkin genel af çıkartılmasına olanak tanınmasıyla, orman tahribinin teşvik edildiği öne sürülmüş, söz konusu durum açık bir çelişki olarak değerlendirilmiştir⁸⁷.

⁸² MM., B: 68, 13.4.1970, O: 1, s. 252- 253, 255; CS., B: 60, 16.4.1970, O:1, s. 688.

⁸³ MM., B: 69, 14.4.1970, O: 1, s. 298; MM., B: 68, 13.4.1970, O: 1, s. 252; CS., B: 60, 16.4.1970, O:1, s. 688; Şinasi Özdenoğlu konuyla ilgili konuşmasında suistimal edilmeye çok açık bir konuda anayasal boşluk yaratmamak gerektiğini dile getirmiş, genel af yasağının kaldırılacağına dair söylentilerin yayılmasıyla tahribin başladığını belirterek, bir haber metnini okumuştur: "...genel affa engel olan hüküm kaldırılacaktır; tarzında haberler şayi olunca, hep biliyoruz yurdun muhtelif bölgelerinde birçok orman yangını oldu. ... Gazetelerde görmüş olacaksınız, şimdi elimde bir gazete kütürü tutuyorum, <Erdemli'de ormanlar yağma ediliyor, 85 kişi tutuklandı>... <Parlamentoda siyasi parti temsilcileri orman suçlarının affı konusunda Anayasa değişikliği için anlaşmaya vardıkları sırada Erdemli'de büyük bir orman katliamı başlamıştır.> bk. MM. B: 69, 14.4.1970, O:1, s. 298.

⁸⁴ MM., B: 69, 14.4.1970, O: 1, s. 297- 298; CS., B: 60, 16.4.1970, O:1, s. 689.

⁸⁵ MM., B: 69, 14.4.1970, O: 1, s. 297; CS., B: 60, 16.4.1970, O:1, s. 693.

⁸⁶ MM., B: 68, 13.4.1970, O: 1, s. 252; CS., B: 60, 16.4.1970, O:1, s. 688.

⁸⁷ MM., B: 69, 14.4.1970, O: 1, s. 297.

c. 1982 Anayasası Tutanaklarında Ormanların Korunması

1982 Anayasası'nda ormana ve orman köylüsüne ilişkin iki ayrı düzenleme yer almaktadır. Ormanlar ve Orman Köylüsü üst başlığı altında 169. madde “Ormanların Korunması ve Geliştirilmesi” ve 170. madde “Orman Köylüsünün Korunması” başlığını taşımaktadır.

(1) 169. Madde Düzenlemesi

169. maddenin ilk fıkrası uyarınca ormanların korunması, gözetimi ve genişletilmesi ile yanan ormanların yerinde yeni orman yetiştirilmesi yükümlülükleri devlete aittir. Bu hükümler varlığını 1961 Anayasası'ndan bu yana daima korumuştur.

2. fıkra, “*devlet ormanlarının mülkiyeti, yönetimi ve işletilmesi özel kişilere devrolunmaz*” ifadesi dışında 1961 Anayasası'nın 131. maddesinin 2. fıkrasından farksızdır. Devlete ormanları yönetme ve işletme ödevi verilmekle birlikte; mülkiyetin devredilemeyeceği, zamanaşımıyla kazanılamayacağı ile kamu yararı dışında irtifak hakkına konu edilemeyeceği öngörülmüştür. 169/2 uyarınca, “*Devlet ormanlarının mülkiyeti devrolunmaz. Devlet ormanları kanuna göre, Devletçe yönetilir ve işletilir. Bu ormanlar zamanaşımı ile mülk edinilemez ve kamu yararı dışında irtifak hakkına konu olamaz.*”.

3. fıkra, ormanlara zarar verebilecek eylem ve faaliyetlere izin verilmeyeceği; ormanların tahrip edilmesine yol açan siyasi propagandanın yapılamayacağı buyrulmaktadır. Bu hükümlerin devamında orman suçlarına özgü genel ve özel af çıkartılamayacağı, ormanları yakmak, ormanı yok etmek ya da daraltmak amacıyla işlenen suçların genel ve özel af kapsamına alınamayacağı öngörülmüştür. “*Ormanlara zarar verebilecek hiçbir faaliyet ve eylem müsaade edilemez. Ormanların tahrip edilmesine yol açan siyasi propaganda yapılamaz; münhasıran orman suçları için genel ve özel af çıkarılamaz. Ormanları yakmak, ormanı yok etmek veya daraltmak amacıyla işlenen suçlar genel ve özel af kapsamına alınamaz.*”. Böylece 70 değişikliğiyle kaldırılan, orman suçlarına yönelik genel af yasağı, yalnız özel af çıkarılmasını da önleyecek şekilde ve bazı suçları sayıp af kapsamı dışında bırakarak Anayasa'da yeniden yer bulmuştur.

169. maddenin son fıkrası orman alanlarında daraltmaya ilişkindir. Bu yönde bir hükme ilk kez 70 değişiklikleriyle 1961 Anayasası'nda yer verilmiş, Anayasa'nın yürürlüğe girdiği tarih esas alınmak üzere bu tarihten önce bilim fen açısından orman niteliğini yitirmiş tarım alanları, hayvancılıkta kullanılmasında fayda görülen topraklar ve şehir, kasaba, köy yapılarının toplu biçimde bulunduğu yerler dışında orman sınırlarında daraltma yapılamayacağı öngörülmüştü. Benzer içerikteki 169. madde, 31.12.1981 tarihini ölçüt alarak hangi alanların hangi koşullar

içinde orman sınırı dışında bırakılabileceğini ortaya koymuştur. Bununla birlikte, orman olarak korunmasında bilim ve fen açısından hiçbir yarar görülmeyen, tarım alanına dönüştürülmesinde ise yarar olduğu belirlenen yerleri de daraltmanın olanaklı olduğu alanlar arasında göstermektedir. *“Orman olarak muhafazasında bilim ve fen bakımından hiçbir yarar görülmeyen, aksine tarım alanlarına dönüştürülmesinde kesin yarar olduğu tespit edilen yerler ile 31.12.1981 tarihinden önce bilim ve fen bakımından orman niteliğini tam olarak kaybetmiş olan tarla, bağ, meyvelik, zeytinlik gibi tarım alanlarında veya hayvancılıkta kullanılmasında yarar olduğu tespit edilen araziler, şehir, kasaba ve köy yapılarının toplu olarak bulunduğu yerler dışında, orman sınırlarında daraltma yapılamaz.”*

(2) 170. Madde Düzenlemesi

“Orman Köylüsünün Korunması” başlığını taşıyan 170. madde üç fıkradan oluşmaktadır.

Birinci fıkrada beş ayrı hususa yer verilmiştir. Bunları kısaca, kalkınma (i), iş birliği, (ii) orman niteliğini kaybetmiş alanların değerlendirilmesi (iii), orman rejimi dışına çıkartma (iv) ve orman köylüsünün yerleşimi (v) biçiminde sıralamak mümkündür.

170. maddenin birinci fıkrası ile,

- (i) orman içinde veya kenarında yaşayan orman halkının kalkındırılması,
- (ii) devletle köy halkının ormanın korunması açısından iş birliğinin mümkün kılınması,
- (iii) 31.12.1981 tarihinden önce bilim ve fen açısından orman niteliğini yitirmiş yerlerin değerlendirilmesi,
- (iv) bilim ve fenne göre orman olarak korunmasında yarar bulunmayan yerlerin tespit edilerek orman rejimi dışına çıkartılması,
- (v) orman alanı dışına çıkartılacak bu yerlerin devlet tarafından ihya edilmesi ve köylülerin tamamen ya da kısmen anılan yerlere yerleştirilmesi belirlenmiştir. Bu ödevleri gerçekleştirecek tedbirlerin kanunla düzenlenmesi öngörülmüştür.

AY md. 170/1: *“Ormanlar içinde veya bitişiğindeki köyler halkının kalkındırılması, ormanların ve bütünlüğünün korunması bakımlarından, ormanın gözetilmesi ve işletilmesinde Devletle bu halkın işbirliğini sağlayıcı tedbirlerle, 31/12/1981 tarihinden önce bilim ve fen bakımından orman niteliğini tamamen kaybetmiş yerlerin değerlendirilmesi; bilim ve fen bakımından orman olarak muhafazasında yarar görülmeyen yerlerin tespiti ve orman sınırları dışına çıkartılması; orman içindeki köyler halkının kısmen veya tamamen bu yerlere yerleştirilmesi için Devlet eliyle anılan yerlerin ihya edilerek bu halkın yararlanmasına tahsisi kanunla düzenlenir.”*

İlk fıkra ile bağlantılı olan 3. fıkra, orman içinden taşınan orman köylüsüne ait arazilerin, devlet ormanı olarak ağaçlandırılacağı belirtilmektedir. Hükme göre “Orman içinden nakledilen köyler halkına ait araziler, Devlet ormanı olarak derhal ağaçlandırılır.”.

2. fıkra, devlete yönelmiş bir yükümlülük daha vardır buna göre “Devlet, bu halkın işletme araç ve gereçleriyle diğer girdilerin sağlanmasını kolaylaştırıcı tedbirleri alır.”.

(3) Yaklaşım ve Süreç

169 ve 170. maddeye ilişkin Danışma Meclisinde çeşitli öneriler sunulmuş, fikir alışverişinde bulunulmuştur. Millî Güvenlik Konseyinde ise herhangi bir tartışma olmamış, Danışma Meclisinin “orman köylüsünün korunması” başlığıyla kabul ettiği 185. madde, bir değişikliğe uğramadan 170. madde olarak kabul edilmiştir. “Ormanların korunması ve geliştirilmesi” başlıklı 169. maddede ise Danışma Meclisinin kabul ettiği metinden⁸⁸ farklı olarak af hususunda bir ekleme yer almaktadır.

Danışma Meclisinde ormanların sayısız yararından bahsedilmiş, özellikle yağış rejimini düzenlemesi ve erozyonla toprak kaybını engellemesi üzerinde durulmuştur. Ormanların taşıdığı hayati öneme rağmen günbegün yangın, kesme ve açmalar, kaçakçılıkla tahrip edildiği, sonucunda gerçekleşen tüm felaketlere rağmen bu tahribin yavaşlatılmasının bile mümkün kılınmadığı; devletin ormanı koruyamadığı bunun yanı sıra orman köylüsüyle devamlı uyuşmazlık içinde olduğu dile getirilmiştir. Yeni düzenlemelerle hem ormanın hem de orman köylüsünün korunması, orman ile orman halkının barış hâlinde varlığını sürdürmesi hedeflenmiştir.

1982 Anayasası’nda vücut bulan “Ormanların Korunması ve Geliştirilmesi” başlıklı 169. madde ve “Orman Köylüsünün Korunması” başlığını taşıyan 170. maddeyle ilgili değerlendirmeleri, 1961 Anayasası’ndaki düzenlemeyle ortak ve farklı yönlerini ele alacağız.

⁸⁸ Danışma Meclisinin kabul ettiği, “Ormanların korunması ve geliştirilmesi” başlıklı 184. madde ile Millî Güvenlik Konseyinin 169. madde olarak kabul ettiği metinde ilk iki fıkra birbiriyle tamamen aynıdır. Danışma meclisinin kabul ettiği şekliyle 3. fıkra, af konusuyla ilgili olarak, sadece “...ormanları yakmak veya orman sahalarını yok etmek veya daraltmak amacıyla işlenen orman suçları için af çıkarılamaz” hükmüne yerilmiştir; Millî Güvenlik Konseyi’nin kabul ettiği hâliyle ilgili kısım şöyledir: “...münhasıran orman suçları için genel ve özel af çıkarılamaz. Ormanları yakmak, ormanı yok etmek veya daraltmak amacıyla işlenen suçlar genel ve özel af kapsamına alınmaz.”. Son fıkra ise iki metin arasında anlam farkı bulunmamakla birlikte şeklen, cümlelerin sırasında bir değişiklik bulunmaktadır. Danışma Meclisinin kabul ettiği metinde “orman olarak muhafazasında bilim ve fen bakımından hiçbir yarar görülmeyen, aksine tarım alanlarına dönüştürülmesinde kesin yarar olduğu tespit edilen yerler” ibaresi fıkranın sonunda yer alırken, Millî Güvenlik Konseyi’nin kabul ettiği metinde ilk sıradadır.

(4) 1982 Anayasası'nda Ormanların Korunması

Bu başlık altında 1982 Anayasası'nın 169. maddesinin, 1961 Anayasası'nın 131. maddesinden ayrılan yönlerini inceleyeceğiz.

i. Orman Suçları İçin Af Yasağı

1961 Anayasası'nın “Ormanların Korunması ve Geliştirilmesi” başlıklı 131. maddesinde 1970 yılında yapılan değişikliklerden bir tanesi, orman suçlarına yönelik genel af yasağının kaldırılması olmuştu. 1982 Anayasası'nın 169. maddesinin 3. fıkrasında orman suçlarına özgü af yasağının yeniden yer aldığı görülmektedir.

Ancak Anayasa taslağının ilk hâlinde, af yasağı ya da ormanları tahrip edici sonuç yaratacak siyasi propaganda yasağı bulunmamaktaydı. Danışma Meclisinde gerçekleştirilen görüşmeler sonucunda af ve siyasi propaganda yasağı maddeye eklenmiş; Millî Güvenlik Konseyinde son hâlini alarak kabul edilmiştir. Meclis üyeleri, ormanların çeşitli yollarla ciddi bir biçimde tahrip edildiğini, orman alanlarının genişletilmesi bir yana mevcut alanların yitirildiğini dile getirmiştir. Bu kötü gidişata dur denmediği takdirde, çok iyi bir anayasa yapılsa dâhi bunun anlamlı olmayacağı çünkü geride anayasanın uygulanacağı bir ülkenin kalmayacağı vurgusu yapılmıştır. 1961 Anayasası'nda haklı gerekçelerle yer bulan genel af yasağı sayesinde orman suçlarının azaldığı; 1970'te kaldırılmasını takiben suçlarda yeniden artış yaşandığı belirtilmiş, af ile tahrip arasındaki sıkı bağa dikkat çekilmiştir. Öyle ki Hayati Gürtan, kürsüde af kelimesini kullanmaktan çekindiğini çünkü af söylentilerinin derhâl yayılarak, tahribata neden olduğunu, ormanların yanmasında politikacıların “ateşli” konuşmalarının pay taşıdığını ifade etmiş meselenin önemine işaret etmiştir⁸⁹. Bu yaklaşım doğrultusunda hem siyasi propaganda yasağı hem de af yasağı için verilen önergeler kabul edilmiş, karşı yönde herhangi bir görüş açıklanmamıştır.

ii. Orman Sınırlarında Daraltma Yasağı

Orman sınırlarında sayılan koşul ve yerler dışında daraltma yapılamayacağını öngören md. 169/4'ün Anayasa tasarısındaki ilk hâlinde, orman niteliğini kaybetmiş alanların tespitinde 1961 Anayasası'nda olduğu gibi bir tarih ölçütü belirlenmemiştir. Danışma Meclisindeki görüşmeler sonucunda, “31.12.1981” tarihinden öncesi temel alınmış ve bu husus Millî Güvenlik Konseyinde de kabul görmüştür. Danışma Meclisinde sürdürülen görüşmelerde, bilim ve fen açısından orman niteliğini yitirmiş pek çok orman alanının bugün zeytinlik, meyvelik,

⁸⁹ Danışma Meclisi, Birleşme: 151, 15.09.1982, O:2, s. 404.

tarla hâline dönüştüğü; özellikle şehir merkezine yakın orman bölgelerinde artık yerleşim kurulmasıyla orman bütünlüğünün bozulmuş olduğu ve bu alanlarda tamamen şehirleşmenin görüldüğü dile getirilmiştir. Söz konusu yerlerin orman alanı olarak kabul edilmesiyle hiçbir fayda sağlanmadığı kabul edilmiş, yeni anayasal düzende bu ihtiyaca yanıt verildiğinin altı çizilmiştir. Hayati Gürtan, bu hüküm ile ormancılık tarihindeki en büyük affın gerçekleştirildiğini, birçok davanın böylece sonlanacağını vurgulamış; hükmün ucunun açık bırakılması hâlinde orman tahribinin devam edeceğini belirtmiştir⁹⁰.

Anayasa Komisyonu adına değerlendirme yapan Recep Meriç, 1961 Anayasası'nda olduğu gibi Anayasa'nın yürürlüğe girdiği tarihten öncesinin temel alınamayacağını çünkü hâlâ Anayasa'nın yapım aşamasının sürdüğünü ifade etmiştir. Bu yönde bir kabul sonucunda yürürlük tarihine kadar orman tahriplerinin yaşanması kaçınılmaz görünmektedir. Kaldı ki yapılan bu tartışmaların bile orman yangınlarını arttırdığına işaret edilmiştir. Meriç, ileri sürdüğü gerekçeler dolayısıyla 31.12.1981 tarihinin esas alındığını, 1.1.1982 tarihinin kabul edilmesinin bile suça teşebbüs sayılacağını, bundan sonra suç işlenmesini önlemek için bunun cezasının çekilmesi gerekeceğini belirterek konuşmasını sonlandırmıştır⁹¹.

(5) 1982 Anayasası'nda Orman Köylüsünün Korunması

“Orman Köylüsünün Korunması” başlığını taşıyan 170. madde, 1961 Anayasası'nın “Ormanların ve Orman Köylüsünün Korunması, Ormanların Geliştirilmesi” başlıklı 131. maddesinde öngörölmüş olan, orman köylüsünün kalkındırılması, gerektiğinde orman dışına yerleştirilmesi ve iş birliği hükümlerini içermektedir. “Ormanların korunması ve geliştirilmesi” ile “orman köylüsünün korunması” şeklinde iki ayrı maddenin düzenlenmiş olmasının konuların daha net bir biçimde anlaşılması ve uygulamadaki aksaklıkların önlenmesi amacını taşıdığı Meclis görüşmelerinde ifade edilmiştir.

Üç fıkradan oluşan 170. maddenin düzenlediği temel konular şöyledir:

- (i) 1961 Anayasası'ndan tanıdık konuların bulunduğu birinci fıkra da orman köylüsünün kalkındırılması, orman köylüsü ile devletin iş birliği, orman niteliğini kaybetmiş yerlerin değerlendirilmesi, orman rejimi dışına çıkartma ve orman köylüsünün yerleşimine ilişkin düzenlemeye yer verilmiştir.
- (ii) İkinci fıkra devlete, orman köylüsünün işletme araç ve gereçleriyle diğer girdilerinin sağlanmasını kolaylaştırıcı önlemleri alma ödevini yüklemektedir.

⁹⁰ DM, B:146, 8.9.1982, O:2, s. 805.

⁹¹ DM, B: 151, 15.9.1982, O:2, s. 412.

- (iii) Ve son olarak üçüncü fıkrada, orman içinden taşınan köy halkına ait arazilerin Devlet ormanı olarak derhâl ağaçlandırılacağına hükmedilmiştir.

170. maddeyle ilgili Meclis görüşmelerinde üzerinde en çok durulan konu orman rejimi dışına çıkartma (a), orman köylüsünün yerleşimi (b), orman niteliğini yitirmiş alanların değerlendirilmesi (c) ve köy tüzel kişilikleri (d) olmuştur.

i. Orman Rejimi Dışına Çıkartma

170. maddenin birinci fıkrası uyarınca bilim ve fen açısından orman olarak korunmasında bir yarar görülmeyen alanların tespit edilerek orman rejimi dışına çıkartılması öngörülmüştür. Ertesinde bu yerlerin halkın yararlanmasına sunulması için ihya edilmesi ve orman köylülerinin yerleşiminin sağlanması ödevi devlete verilmiştir.

Orman sınırlarında daraltma yapılmasıyla ilgili kısmın Mecliste görüşülen ilk hâlinde bilim ve fen açısından orman olarak korunmasında bir yarar görülmeyen aksine tarım alanına dönüştürülmesinde kesin ekonomik yarar olduğu saptanan alanların orman rejimi dışına çıkartılabileceği hükmüne yer verilmişti. Orman sınırında daraltmada bilimi baz almanın yanı sıra tarım alanına dönüştürülmeye kesin ekonomik yarar ölçütünün aranması Danışma Meclisinde eleştirilmiştir.

Bu bağlamda Recai Dinçer ve arkadaşları, kesin ekonomik yarar ölçütünün, “Ormanların Korunması ve Geliştirilmesi” başlıklı 169. maddeyle çeliştiğini öne sürmüştür. Çünkü 169. madde orman rejimi dışına çıkartma işinde bilim ve fenni temel almaktadır. Ekonomik yarar ölçütü ise kötüye kullanmaya açık ve belirsiz yapısıyla orman tahribi sonucunun doğmasına neden olacaktır. Bu yaklaşım mecliste karşılık bulmuş, hükümden söz konusu ibare çıkartılmıştır.

ii. Orman köylüsünün yerleşimi

170. maddenin ilk fıkrasına göre orman rejimi dışına çıkartılacak alanlar, Devlet tarafından ihya edilip orman köylülerinin yararlanmasına, yerleşimine sunulacaktır. Bu hususta Danışma Meclisinde, köylerdeki yerleşimin usulsüz ve plansız olduğu için orman varlığına zarar verdiği belirtilmiştir. Tek gelir kaynağı orman işçiliği ile genelde ormanı tahrip sonucunda açılan tarlalarda gerçekleştirdiği tarım ve hayvancılık olan orman köylüsünün kalkınmasının da sağlanacağı dile getirilmiştir. Böylece düzensiz yerleşim önlenmiş olacak, boş duran orman vasfını yitirmiş alanlar kullanıma açılacaktır. Son fıkrada öngörüldüğü üzere orman niteliğini kaybettiği tespit edilen alanlara yerleştirilen köylülerin terk ettiği arazilerde devlet

ormanı olarak ağaçlandırma yapılacağından orman alanlarının daraltılması sonucunun doğmayacağı Anayasa Komisyonu adına açıklama yapan Recep Meriç tarafından dile getirilmiştir⁹².

iii. Orman niteliğini yitirmiş alanların değerlendirilmesi

170. maddenin birinci fıkrasında yer alan bir diğer düzenleme, 31.12.1981 tarihinden önce bilim ve fen açısından orman niteliğini tamamen kaybetmiş yerlerin değerlendirilmesidir. Mecliste “değerlendirme” ile neyin kastedildiği ve niçin 31.12.1981 tarihinden öncesinin ölçüt alındığı üzerinde durulmuştur.

Bu bağlamda Hayati Gürtan, Anayasa Komisyonundan orman niteliğini kaybetmiş alanların değerlendirilmesi ifadesinin netliğe kavuşturulmasını istemiştir⁹³. Konuyla ilgili Komisyon adına söz alan Recep Meriç açıklama yapmıştır. Meriç, aslında özel mülkiyete ait olmayan alanların tarla, bağ, bahçe olarak kullanıldığını, bu kullanım biçimini artık değiştirmenin olanaklı olmadığını ifade etmiştir. İşte bu nedenle 31.12.1981 tarihini baz alıp anılan yerleri mülk edindirerek süregiden davaların sona ermesi sağlanacaktır. Hükümle birlikte ormana saldırının önlenmesi amaçlanmaktadır⁹⁴.

Orman niteliğini kaybetmiş yerlerle ilgili bilimsel temellere göre hareket edilecekse ayrıca bir tarih belirlemenin gereksiz olduğunu ileri süren görüş Mecliste İbrahim Göktepe tarafından dile getirilmiştir. Göktepe, orman alanlarının sınırlandırılmasında bilim ve fen temel alınıyor ise ayrıca bir tarih belirlenmesine ihtiyaç olmaması gerektiğini, bilime güvenmenin yeterli olacağını öne sürmüştür⁹⁵. Fakat bu görüşler destek bulmamış, tıpkı 169. maddede olduğu gibi suistimalleri önlemek adına 31.12.1981 tarihinden öncesi esas alınmıştır.

iv. Köy tüzel kişilikleri

Meclis görüşmelerinde tartışılan bir diğer konu devlet ormanlarının belirlenecek bir bölümünün gözetim ve denetim altında köy tüzel kişiliklerine bırakılmasına yönelik Recai Dinçer ve arkadaşlarının verdiği önerge olmuştur⁹⁶.

Dinçer, 1945 yılında çıkartılan 4785 sayılı Kanun ile yapılan devletleştirmeye işaret etmektedir. Orman köylüsünün elindeki tapular devletleştirme sonucunda geçersiz sayılmış,

⁹² DM, B: 127, 16.8.1982, O: 1, s. 600.

⁹³ DM, B: 151, 15.9.1982, O: 2, s. 407.

⁹⁴ DM, B: 151, 15.9.1982, O: 2, s. 408.

⁹⁵ DM, B: 146, 8.9.1982, O: 2, s. 804.

⁹⁶ DM, B: 146, 8.9.1982, O:2, s. 792.

dolayısıyla bu halkın mahsulden yararlanma imkânı kalmamıştır. Bu durumda geçimini sürdürmek zorunda olan köylüler ormanı tahrip etmiştir⁹⁷. Dinçer, ormanın belli kısımlarının orman köy tüzel kişiliğine teslim edilmesiyle, köyün bir düzen içine gireceği, böylece yeni ormanlar oluşturulacağı, orman köylüsünün ormanı en iyi biçimde koruyup işleteceğini ileri sürmüştür. Bırakılan orman zimmetleneceği için tahrip edilemeyeceğini de belirtmiştir⁹⁸.

İbrahim Barangil aynı nedenle önergeye destek veren isimler arasındadır, bedeli ödenen yerlerin de çok düşük bir karşılığa denk geldiği köylülerin zor duruma düşürüldüğünü ifade etmiştir⁹⁹.

Aleyhte görüşlerin ortak noktası teklif edilen hükümle neredeyse elli yıl geriye dönüleceğidir. Çünkü ormanların korunması, gözetimi, işletimi büyük bir organizasyon gerektiren, teknik, pahalı, daima canlı ve devamlı kalması gereken bir iş olarak değerlendirilmekte tüm bunları ancak devletin sağlayabileceği vurgulanmaktadır. Öyle ki devlet bile üstesinden gelmekte güçlük çekmektedir. Köy tüzel kişiliğinin bu organizasyonu yönetmesi ve bir yandan da kaçakçılık vb. çeşitli sorunla baş etmesi mümkün görülmemiştir. Öte yandan bu kabul ormanları tamamen devletin korunması, gözetimi, yönetim ve işletimine bırakan 169. maddenin ilk iki fıkrasını ihlal etmekte, açıkça ters düşmektedir. Dolayısıyla, orman işletmesi ne özel kişilere ne de tüzel kişilere devredilebilir. Mecliste ifade edilen görüşler sonucunda önerge kabul edilmemiştir¹⁰⁰.

(6) 169. Maddenin Gerekçesi

169. madde için Danışma Meclisi'nin kabul ettiği metnin gerekçesi şöyledir:

“Maddenin 1 inci fıkrası doğal kaynaklarımızın en önemlilerinden birisi olan ormanların, korunması ve sahaların genişletilmesi için Devlete gereken tedbirleri alıp kanunlar koymayı ve bütün ormanların gözetimi ve ödevini getirmektedir.

2 nci fıkarda, Devlet ormanlarının yalnız Devletçe yönetilmesi ve işletilmesinin kanunla düzenleneceği mülkiyet ve yönetiminin özel kişilere devrolunamayacağı belirtilmekte, maksatlı olarak yapılan tahripleri, amaçlar ve ormanlara vaki tecavüzlerle ormanların zamanaşımı suretiyle mülk edinilemeyeceği, kamu yararı

⁹⁷ DM, B: 146, 8.9.1982, O: 2, s. 792, 793.

⁹⁸ DM, B: 146, 8.9.1982, O:2, s. 793.

⁹⁹ DM, B: 146, 8.9.1982, O: 2, s. 798.

¹⁰⁰ Bu yöndeki değerlendirmeler için bk. DM, B: 146, 8.9.1982, O:2, Tandoğan Tokgöz'ün konuşması için: s. 797-798; 799; Muhsin Zekai Bayer'in görüşleri için: s. 799; Anayasa Komisyonu adına görüş bildiren Recep Meriç'in konuşması için: s. 799-800; Hayati Gürtan'ın görüşleri için s. 805-806 ve DM, B: 151, 15.9.1982, O:2, s. 411-412'de Recep Meriç'in konuyla ilgili son değerlendirmesi bulunabilir.

dışında irtifak hakkına konu olamayacağı kesin olarak hükme bağlanmış bulunmaktadır. Ormanlara zarar verebilecek hiçbir faaliyet ve eyleme müsaade edilemeyeceği hususu da 3 üncü fıkrada Anayasal bir hüküm olarak yer almaktadır.

Bu hükümlerle, orman tahribatı dolayısıyla meydana gelecek olan erozyon ve sel tahribatına engel olmak, orman bütünlüğünü korumak, yeni orman alanları tesis etmek ve ormanları Devletin gözetiminde bulundurarak tekniğe uygun verimli şekilde işletilmesini sağlamak amacı güdülmüştür.

Maddenin son fıkrasında ise bilim ve fen bakımından orman niteliğini tam olarak kaybettiği belirlenen ve orman olarak muhafazasında bilim ve fen bakımından hiçbir yarar görülmeyen, tarla, bağ, meyvelik, zeytinlik gibi çeşitli tarım alanlarında veya hayvancılıkta kullanılmasında kesin olarak ekonomik yarar olduğu tespit edilen yerlerle şehir, kasaba ve köy yapılarının toplu olarak bulunduğu yerler dışında orman sınırlarında daraltma yapılamayacağı hükmü yer almaktadır.”

Millî Güvenlik Konseyi Anayasa Komisyonun kabul ettiği metne dair değişiklik gerekçesi ise şöyledir:

“Ormanların korunması ve geliştirilmesiyle ilgili bu maddenin 3 üncü fıkrası münhasıran orman suçlarını kapsar nitelikte genel ve özel af çıkarılamayacağı, ormanları yakmak, ormanı yok etmek veya daraltmak amacıyla işlenen orman suçlarının ise hiçbir şekilde genel ve özel af kapsamına alınamayacağı belirtecek şekilde yeniden düzenlenmiştir.

Maddenin son fıkrası iki konuyu içermekte olup “Orman olarak muhafazasında bilim ve fen bakımından hiçbir yarar görülmeyen aksine tarım alanlarına dönüştürülmesinde kesin yarar olduğu tespit edilen yerler” hükmü 31.12.1981 tarihi ile bağlantılı olmayıp devamlı hüküm niteliğinde olduğundan, bunu açıklığa kavuşturacak şekilde redaksiyona tabi tutulmuştur.”

Danışma Meclisinin kabul ettiği metnin gerekçesinde maddenin içeriği ile amacı açıklanmıştır. Bu bağlamda amaç, ormanların tahribi sonucunda meydana gelen doğal felaketlerin önüne geçebilmek, orman varlığını korumak ve genişletmek, devletin koruması altında, tekniğe uygun ve verimli bir biçimde işletilmesini olanaklı kılmaktır. Millî Güvenlik Konseyi Anayasa Komisyonunun değişiklik gerekçesinde ise af düzenlenmesine dair bir neden belirtilmemiş sadece yapılan değişiklik ifade edilmiştir. Orman sınırlarında daraltmayla ilgili, “tarım alanlarına dönüştürülmesinde kesin yarar olduğu tespit edilen yerler” ifadesinin değişme

nedeni olarak, hükmün “31.12.1981” tarihiyle bağlantılı olmayışı ve meselenin açıklığa kavuşturulması gereği gösterilmiştir.

(7) 170. Maddenin Gerekçesi

Danışma Meclisinin orman köylüsünün korunması başlıklı maddeye ilişkin gerekçesi:

“Nüfusumuzun dörtte birine yakın kısmı orman içi ve civarında yaşamını sürdürmektedir. Orman içi ve civarı köy yerleşimleri genellikle sağlıklı ve usulsüzdür. Yerleşim nüfusunun devamlı artması, arazi yapısının bozuk ve verimsiz olması, yeni toprak edinilmesi zorunluluğunu doğurmakta ve bu husus da yerleşim ve gelişimin daima orman aleyhine ve tahribine yol açmaktadır. Ülkemizde millî gelirden en az pay alanlar arasında olan orman köylüsünün sosyo-ekonomik yapısı iç açıcı bir düzeyde olmadığı gibi Devlet imkânları ve hizmetleri de bu uzak ve dağınık orman köylerine yeterince götürülememektedir. Bu köyler halkının Devletle olan ilişkileri de düzenli olamamakta, ormana yapılan tecavüzler ve el atmalar dolayısıyla yüzbinleri bulan ceza, mülkiyet ihtilafı, hukuk ve tapulama davaları uzun yıllardan bu yana süregelmektedir.

Orman içinde veya yakınında oturan halkın kalkındırılması, ormanların korunması ve bütünlüğünün muhafazası için Devletle bu halkın işbirliğini sağlayıcı tedbirler getirilmesi, gelişi güzel yerleşimin önlenmesi gereği göz önünde tutularak, bilim ve fen bakımından orman niteliğini tamamen kaybetmiş ve orman olarak muhafazasında hiç bir yarar görülmeyen, aksine tarım alanlarına dönüştürülmesinde kesin olarak ekonomik yarar olduğu tespit edilen yerlere, gerektiğinde orman içindeki köyler halkının yerleştirilmesi maksadıyla bu yerlerin tespiti, orman sınırları dışına çıkarılması ve Devlet eliyle ihya edilerek orman köylülerine dağıtımının kanunla düzenlenmesi hükmü getirilmiştir.

Bu şekil bir uygulama ile orman olarak değerlendirilemeyeceği bilim ve fen bakımından tespit edilen, aksine ihya suretiyle tarım arazisine dönüştürülmesinde kesin ekonomik yarar görülen ve fakat orman bütünlüğünü bozmayan bu yerlere, orman içine usulsüz yerleşmiş, ekonomik yönden kendi kendine kalkınması mümkün olmayan orman köylüsünün yerleştirilerek hem ormanların tahribi önlenmiş, hem de bu halkın millî ekonomiye katkıda bulunacak tarzda üretici hale getirilip kalkınması sağlanmış olacaktır. Orman içinden nakledilen köyler halkına ait arazinin Devlet ormanı olarak derhal ağaçlandırılması hükmü de ormanların bütünlüğünü ve devamlılığını sağlayacak, orman alanlarının daraltılmasını önleyecektir.

Orman sınırları dışına çıkarılarak veya Devlet eliyle ihya edilerek dağıtılan yerlere yerleştirilen orman köylüsünün üretici hale getirilmesi ve kalkınması için bu halkın işletme araç ve gereçleriyle girdilerinin sağlanmasını kolaylaştırıcı önlemleri alması da Devlete görev olarak verilmiş bulunmaktadır.”

Millî Güvenlik Konseyinde Danışma Meclisinin 185. madde olarak kabul ettiği orman köylüsünün korunması maddesi 170. madde olarak aynen kabul edilmiştir, ayrıca bir gerekçeye ise yer verilmemiştir.

Danışma Meclisinin gerekçesinde hükümde nelerin düzenlendiği/ öngörüldüğü açıklanmıştır. Orman içi ve orman bölgesinde yerleşimin usulsüz ve sağlıksız olduğu, artan nüfus, verimsiz arazi yapısı nedeniyle yeni toprak edinme mecburiyeti dolayısıyla orman tahribatının sürdüğü belirtilmiştir. Bu maddeyle hem orman tahribinin engellenmesi ve hem de orman köylüsünün millî ekonomiye katkı sağlayacak biçimde üretici hâle gelip kalkındırılması amaçlanmıştır.

3. Sonuç

Anayasa’da ormanların korunmasına yönelik bir maddenin varlığına niçin ihtiyaç duyulduğu tutanaklar incelendiğinde anlaşılmaktadır. Hükmün Anayasa’da yer alma nedeni ve hem de hükümle çözülmeye çalışılan sorunların sonucu olan, “ormansızlaşma” apaçık bir gerçektir. Ormanların çeşitli biçimlerde günbegün tahrip edildiği gerçeği, 1961 ve 1982 Anayasası dönemlerinde göz ardı edilememiş, bu tahribatın, kötü gidişatın yol açtığı ve açacağı felaketlerin önüne geçilmeye çalışılmıştır.

Tahribe yol açan etkenlerin kökeni, ormanların yalnızca ekonomik bir kaynak olarak görüldüğü Osmanlı dönemine egemen olan cibali mübaha anlayışına dek uzanmaktadır. Döneme hâkim olan serbest yararlanma geleneği her ne kadar bazı düzenlemelerle sınırlanmaya çalışılmışsa da halkın bu alışkanlıktan vazgeçmesi olanaklı olmamıştır. Cumhuriyet’in ilk yılları ise neredeyse her alanda baş gösteren sıkıntılarla mücadele içinde geçmiş, ormanların korunması konusunda bütüncül bir adımın atılabilmesi ancak 1937 yılında mümkün olabilmektedir. Fakat yürürlüğe giren kanunların gücü orman tahribini durdurmaya yetmemiştir. Orman tahribi neticesini yaratan nedenler arasında bir öncelik sonralık ilişkisi yoktur çünkü bu etkenler devamlı birbirlerini tetiklemekte, birbirlerinin hem nedeni hem de sonucunu oluşturmaktadır. Öyle ki sosyo-ekonomik açıdan zor durumda olan; tarım-hayvancılık ile orman işçiliğinden başka geçim ihtimalinden yoksun orman köylüsü, yaşamını sürdürebilmek için ormanı yakarak, keserek, açarak vb. değişik biçimde zarar vermektedir. Ancak tahribe

sadece geçim mücadelesi veren orman köylüsünün faaliyetleri yol açmamakta, kaçakçılık yapanlar ve sömürücülerin orman köylüsü üzerinden onlar aracılığıyla gerçekleştirdiği yıkıcı eylemler sorunun bir diğer parçasını oluşturmaktadır. Tüm bunlar karşısında, orman bütünlüğünün üstün niteliklerinden habersiz, ya da bu değeri başkaca çıkarlarla kıyasladığında önemsiz bulan politikacılar her seçim döneminde oy kazanabilmek adına dile getirdikleri af vaatleri ve ertesinde kabul ettikleri af kanunlarıyla, nasıl olsa af çıkar inancının pekişmesine neden olmakta, tahribatı âdeta teşvik etmektedir. Her af kanunu ve hatta af çıkacağına dair söylentinin orman tahribatını arttırdığı tespit edilmiştir. İşte 1961 Anayasası'nı hazırlayanlar bu koşullar içinde süregiden kötü gidişata dur demek için 131. maddede ormanların korunması ve genişletilmesini öngören bir düzenlemeye yer vermiştir. Anayasa ormanların korunması ve gözetimiyle birlikte yönetim ve işletilmesini, orman alanlarının genişletilmesi ile yanan ormanların yerinde yeni orman yetiştirilmesi ve son olarak orman köylüsünün kalkındırılması ödevlerini devletin yükümlülüğü olarak belirlemiştir. Ormanların zarar görmesine neden olacak hiçbir faaliyet ve eyleme izin verilmeyeceği belirtmekle beraber özel olarak, ormanların tahrip edilmesine yol açacak siyasi propaganda yapılması ve orman suçları için genel af çıkartılması yasaklanmıştır.

Bugün, “Ormanların Korunması ve Geliştirilmesi” başlıklı 169. madde ve “Orman Köylüsünün Korunması” başlığını taşıyan 170. maddenin yapı taşlarını oluşturan 131. maddede, devlet ormanlarının mülkiyetinin devrolunamayacağı ile bu alanlarda zamanaşımıyla mülk edinebilmenin ve kamu yararı dışında irtifak hakkı kurabilmenin mümkün olmadığı öngörülmüştür.

1970'te 131. madde değişikliğe tabi tutulmuş, orman köylüsüyle devletin iş birliğine olanak veren bir ekleme yapılmış, Anayasanın yürürlüğe girdiği tarih esas alınmak üzere, sayılan yerler dışında orman sınırında daraltma yapılamayacağına dair bir yasak getirilmiştir. Orman suçlarına yönelik genel af çıkartılmasını önleyen hüküm ise kaldırılmıştır.

Tutanaklardan anlaşılmaktadır ki, değişiklikleri destekleyenler 131. maddenin ormanları koruyamadığını, orman köylüsünün kalkınmasına fayda etmediğini ileri sürmektedir. Değişikliğin karşısında duranlar da 131. maddenin uygulanmadığını, yükümlülüklerin yerine getirilmediğini ifade etmiştir.

Kanaatimizce, 131. maddede öngörülen yükümlülükleri gerçekleştirmeden, kategorik olarak bu hükmün amaca hizmet etmediğini, etkisiz olduğunu öne sürmek, rasyonel ve objektif bir tespit olmaktan uzaktır çünkü anayasadaki hükümler yazılı durdukları kâğıtlarda kendi kendilerine uygulanma gücünden yoksun bulunmaktadır. Yükümlünün ki konumuzda

muhatap devlettir, normu etkili kılmak için harekete geçmesi, aktif bir tavır takınması gerekmektedir. 70’te ise gereken tedbir ve çözümlere başvurmadan maddenin değiştirilmesi yolunun tercih edildiği görülmektedir.

1982 Anayasası’nı hazırlayanlar ormanların ve orman köylüsünün korunmasına yönelik iki ayrı madde öngörmüştür. Genel ve özel af yasağı yeniden düzenlenmiş 169. maddede yerini bulmuştur. Orman sınırlarında hangi koşullar dâhilinde daraltma yapılabileceği tekrar ele alınmış, 31.12.1981 tarihi ölçüt olarak belirlenmiştir. Bu hükmün bir nevi af anlamı taşıdığını ifade etmek mümkündür. Orman vasfını yitirme yönündeki tespitlerin meşruluğuna ilişkin soru işaretleri ise giderilmiş değildir.

B. BUGÜN

Bu kısımda orman varlığına yönelik bir hükmün Anayasa’da yer almasının bugünkü nedenleri üzerinde duracağız.

Günümüzde baskın ekonomik model olan kapitalizm, bu düzeni destekleyen devlet politikaları, doğanın tüm bileşenleri üzerinde sürekli bir tehdit ve küresel iklim değişikliğinin nedenidir. 18. yüzyılda İngiltere’de başlayan Sanayi Devrimi’nden itibaren insanın doğayla kurduğu ilişki kapitalist ekonomik sistem ve liberal siyasal düzen ekseninde şekillenmiştir¹⁰¹. Merkezinde doğa üzerinde ezici bir egemenlik kurmuş olan insanın yer aldığı “Antroposen Dönem¹⁰²” olarak adlandırılan içinde bulunduğumuz çağda, birincil hedefi büyüme olan kapitalizmin doğa için karşılığı yıkımdan ibarettir¹⁰³. Daima kâr elde etme ve genişleme ilkesi üzerine kurulu kapitalist sistem, temelde bağımlı olduğu doğayı sınırsız ve tükenmeyecek bir

¹⁰¹ **KAYHAN**, Mehmet Botan, İklim Krizi ve Hukukun Hak Temelli Dönüşümü: Uluslararası Hukuktaki Gelişmeler ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Oikos/ Haklar ve Araştırmalar Derneği, 2024, s. 3.

¹⁰² İnsan türünün doğa üzerinde kurduğu egemenlik Dünya ekosisteminin dengesini bozabilecek ölçüye ulaşmıştır. Öyle ki artık, başlangıç zamanı üzerinde görüş birliğine varılmış olmasa da “insan devri” anlamına gelen antroposen çağ içinde olduğumuz ifade edilmektedir. Bu bağlamda antroposen kavramı, insanın doğayla kurduğu hegemonik ilişkinin, yeni bir jeolojik çağın başlama nedeni olduğunu göstermektedir. Ne var ki “insanlık” a yapılan vurgu, doğa yıkımına ve ekolojik krize neden olan başlıca sorunun kapitalist ekonomik düzen olduğu gerçeğini gözden kaçırmamıza yol açmamalıdır. Bu yönde bk. **KÖYBAŞI**, Serkan, İklim Değişikliğine Karşı Yeşil Anayasacılık, 1. bs., İstanbul, On İki Levha Yayınları, 2023, s. 15, 122- 123, 130- 131, 145; **ŞAHİN**, Ümit, “İklim Krizine Kavramsal Bir Giriş”, in. Bayındır, Didem/ Yıldırım, Mine (Ed.), Ekoloji: Bir Arada Yaşamının Geleceği, 1.bs., İstanbul, Tellekt, 2022, s. 19; **KAYHAN**, s. 3- 4; **HICKEL**, Jason, “Küçülme Ne Anlama Geliyor? Netleştirilmesi Gereken Birkaç Nokta”, in. Bayındır, Didem/ Yıldırım, Mine (Ed.), Ekoloji: Bir Arada Yaşamının Geleceği, 1.bs., İstanbul, Tellekt, 2022, s. 147; **ŞİRİN**, Tolga, Çevre Devleti: Cumhuriyet’in Gizli Niteliği, Haklar ve Araştırmalar Derneği, 2022, s. 44; **SCRANTON**, Roy, Ölmeyi Öğrenmek Uygarlığın Sonu Üzerine Düşünceler, Çev. Deniz Tortum, 1.bs., İstanbul, Edebi Şeyler, 2019, s. 12; **KOLBERT**, Elizabeth, Altıncı Yok Oluş- İnsan Kendi Yarattığı Yok Oluşun Kurbanı mı Olacak?, 8. bs., İstanbul, Okuyan Us Yayınevi, 2023, s. 131- 132.

¹⁰³ **KÖYBAŞI**, s. 105- 108; **KAYHAN**, s. 4; **TANURO**, Daniel, Yeşil Kapitalizm İmkansızdır, Çev. Volkan Yalçıntoklu, 1. bs., İstanbul, Habitus Yayıncılık, 2011, s. 177; **HICKEL**, Küçülme, s. 152.

meta gibi kullanır¹⁰⁴. Büyümek için muhtaç olduğu enerjiyi fosil yakıtlardan sağlayan kapitalizm ile küresel iklim krizi birbirine tam olarak neden-sonuç ilişkisiyle bağlanmaktadır¹⁰⁵.

Fosil yakıtların kullanımından kaynaklanan karbondioksit ile çeşitli faaliyetler sonucu ortaya çıkan diğer sera gazlarının¹⁰⁶ atmosfere salınması; doğrudan kara ve deniz ekosistemlerine yapılan müdahaleler küresel ısınmaya yol açmaktadır. Sanayi devriminden bugüne, atmosferdeki karbondioksit/ sera gazı oranının sürekli artmasına yol açan faaliyetlerin altındaki başat etken ekonomik düzendir¹⁰⁷. Bunun yanında sistemin itici güçlerinden biri olan neoliberal devlet anlayışıyla şirketlere olabildiğince geniş bir hareket alanı sunulurken, doğaya verilen zarara göz yumulmakta ve dahası özelleştirmeler, tahsisler ya da işletme izinleriyle yıkım neredeyse teşvik edilmektedir¹⁰⁸.

Bugün, ormanın yalnızca orman olarak korunmasından kaynaklanan yararı ikinci plana atarak sürdürülen ekonomik faaliyetler bu alanların tahribine neden olan başlıca tehdittir. Erdönmez'in işaret ettiği üzere Türkiye'de, madencilik, enerji ya da turizm gibi çeşitli kullanımlara dönük olarak 2012- 2020 tarihleri arasında 342 bin hektar orman alanı, tahsise konu edilerek orman sıfatını yitirmiştir¹⁰⁹. 2004- 2022 yılları içinde ormanlardan verilen izinlerle, yanan orman alanlarını karşılaştıran Tolunay, yangınlarla yitirilen orman alanlarının iki katının tahsis işlemleriyle kaybettirildiğini ortaya koymuştur¹¹⁰.

¹⁰⁴ **FRASER**, Nancy, "Sermayenin İklimleri", in. Bayındır, Didem/ Yıldırım, Mine (Ed.), *Ekoloji: Bir Arada Yaşamın Geleceği*, 1.bs., İstanbul, Tellekt, 2022, s. 55- 57; **SHIVA**, Vandana, *Yeryüzü Demokrasisi Adalet, Barış ve Sürdürülebilirlik*, 3. bs., BGST Yayınları, İstanbul, 2018, s. 52; **KAYHAN**, s. 3, 61; **KOVEL**, Joel, *Doğanın Düşmanı Kapitalizmin Sonu Mu Dünyanın Sonu Mu?*, Çev. Gürol Koca, 2. bs., Metis Yayınları, 2017, s. 64.

¹⁰⁵ **SCRANTON**, s. 36; **KOVEL**, s. 152; **KAYHAN**, s. 4- 5; **KÖYBAŞI**, s. 135, 138; **ÜSKÜL ENGİN**, Zeynep Özlem, *Ekolojik Kriz Etik ve Hukuk*, İstanbul, Filiz Kitapevi, 2017, s. 44, 45; **TANURO**, 18, 19.

¹⁰⁶ İnsanların üretim ve tüketim faaliyetleri, atmosferde aslında dengeli biçimde bulunan "karbondioksit, metan, diazot monoksit ve ozon" gazı oranlarının artmasına neden olmuştur. bk. **KURNAZ**, Levent, *Son Buzul Erimedenden İklim Değişikliği Hakkında Öğrenmek İstedığınız Her Şey*, 3. bs., İstanbul, Doğan Yayınları, 2021, s. 22, 23.

¹⁰⁷ **KAYHAN**, s. 4- 6; **TÜRKEŞ**, Murat, *Sera Gazları, Kuvvetlenen Sera Etkisi ve Küresel İklim Değişikliği*, *İktisat ve Toplum Dergisi*, S: 129, 2021, s. 4- 5.

¹⁰⁸ Kapitalist sistemde devletin rolünün bireyi ya da doğayı değil sermayeyi korumak, neoliberal politikalar ekseninde şirketlerin serbesti alanını sınırlamadan, kârlarını yitirmelerini önlemek olduğuna ilişkin detaylı değerlendirmeye ulaşmak için bk. **KÖYBAŞI**, s. 88- 89, 96, 110- 111, 140- 144; **CHOMSKY**, Noam/ **POLLIN**, Robert, *İklim Krizi ve Küresel Yeşil Yeni Düzen: Gezegeni Kurtarmanın Politik Ekonomisi*, Çev. Onur Orhangazi, 1. bs., Ütopya Yayınları, Ankara, 2021, s. 40.

¹⁰⁹ **ERDÖNMEZ**, Cihan, "Orman ve Yaban: Bozulma (Tahribat), Ormansızlaştırma, Yeniden Yabanlaştırma", in. Bayındır, Didem/ Yıldırım, Mine (Ed.), *Ekoloji: Bir Arada Yaşamın Geleceği*, 1.bs., İstanbul, Tellekt, 2022, s. 237.

¹¹⁰ Doğanay Tolunay'ın OGM Stratejik Planları ve Ormanlık İstatistiklerini derleyerek ormanlardan verilen izinlerle yanan alanları karşılaştırdığı grafiğe ulaşmak için bk. <https://x.com/DoganayTolunay/status/1683530808311545856> , (çevrimiçi/ erişim tarihi: 07.02.2024).

İçinde bulunduğumuz kapitalist sistemde bir meta olarak doğa, talan edilmeye açık bir hedef olarak görülmektedir. Sistemin koşulları, etkilerini günümüzde hissetmeye başladığımız küresel iklim değişikliğinin temel nedenini oluşturmaktadır. Bu tabloda orman alanlarının ve bir bütün olarak doğanın anayasal boyutta korunması yaşamsal bir öneme sahiptir.

C. YARIN

Bu kısımda orman alanlarına ilişkin normun anayasal varlığını gelecekte de gerekli kılacağını varsaydığımız, ön plana çıkması olanaklı nedenler üzerinde duracağız. Kanaatimizce küresel iklim krizinin yaratacağı ekolojik yıkım ve gelecek kuşakların hakları, bir bütün olarak doğanın ve iklim kriziyle mücadelede yaşamsal önem taşıyan orman alanlarının anayasal boyutta korunmasını yarın da gerekli kılacaktır.

Atmosfere salınan sera gazları nedeniyle geçtiğimiz son yüz yıldan beri Dünya'nın ortalama sıcaklığının daima ve gittikçe daha hızlı bir biçimde arttığı bilim insanları tarafından ortaya konulmuş durumda¹¹¹. Bu yöndeki artışın, en iyi senaryoda bile devam edeceği öngörülmekte¹¹². Dolayısıyla iklim krizi kaynaklı sorunların gelecekte ekosistemler ve tabiatıyla tüm canlılar üzerinde çok daha ciddi bir biçimde etkili olacağını söylemek yanlış olmayacaktır. Gezegenin sürekli ısınması hızlı etki doğuran aşırı hava olaylarını (fırtına, siklon, sel vb.) tetiklemekle¹¹³ birlikte, buzulların erimesi, okyanusların yükselmesi gibi uzun vadede etkilerini doğuracak felaketlere de neden olmaktadır¹¹⁴. Tüm bunlara bağlı biçimde yaşanacak biyoçeşitlilik kaybı ve dolayısıyla ortaya çıkması olanaklı kuraklık- kıtlık küresel iklim krizinin baş aktörü olacaktır¹¹⁵. Geleceğe dair çizilen bu resimde insan türünü iklim göçleri, sınırlı kaynaklara erişebilmek için rekabet ve şiddet olayları, bir bütün olarak hak ihlalleri beklemektedir¹¹⁶. Dahası biyoçeşitliliğin hızla ve radikal biçimde yitirilmesinden dolayı, bugün “altıncı kitlesel/büyük yok oluş¹¹⁷” içinde olduğumuz ifade edilmekte. Geçtiğimiz her gün,

¹¹¹ KAYHAN, s. 8; KURNAZ, s. 101.

¹¹² KURNAZ, s. 304; KÖYBAŞI, s. 124.

¹¹³ KURNAZ, s. 246, 249; YURTCANLI DUymAZ, Seda, İklim Değişikliği, Afetler ve İnsan Hakları: Çevresel Zorunlu Göç, 1. bs., Ankara, Adalet Yayınevi, 2021, s. 27, 28.

¹¹⁴ KAYHAN, s. 10; YURTCANLI DUymAZ, “İklim Değişikliği, Afetler”, s. 25- 27.

¹¹⁵ KÖYBAŞI, s. 151; CHOMSKY/ POLLIN, s. 13, 14; KAYHAN, s. 10.

¹¹⁶ İklim krizinin insanlar üzerindeki etkileriyle ilgili detaylı bilgi için bk. KÖYBAŞI, s. 161- 176.

¹¹⁷ Dünya’da daha önce var olan bitki ve hayvan türlerinin %70-%95’inin yok olmasıyla sonuçlanan beş kitlesel yok oluş yaşanmıştır. Büyük volkanik patlamalar, okyanuslarda oksijen miktarının tükenmesi ya da gezegene çarpan bir asteroit bu yok oluşların nedenleri olarak gösterilmektedir. İnsan faaliyetlerinin biyolojik çeşitlilik üzerinde yol açtığı yıkım ise, bugün içinde bulunduğumuz altıncı büyük yok oluşun kaynağını oluşturmaktadır. Bu yönde bk. KÖYBAŞI, s. 153; WALLECE- WELLS, David, Yaşanmaz Bir Dünya- Isınma Sonrası Hayat, Çev. Ebru Kılıç, İstanbul, Domingo Yayıncılık, 2020, s. 3-4, 106; ROBINSON, Deena, “Sixth Mass Extinction of Wildlife Accelerating: Study”, <https://earth.org/sixth-mass-extinction-of-wildlife-accelerating/>, (çevrimiçi/ erişim

çeşitli türler yok oluyor¹¹⁸. Öyle ki bu şiddette bir yıkım, 66 milyon yıl önce Dünya'ya çarpan bir gök taşının iklimi değiştirmesi sonucu dinazor türünün yok olmasından¹¹⁹ bu yana görülmüş değil¹²⁰. Bu koşullar içinde tüm bitki-hayvan türleri¹²¹ ile insan soyu yok olma tehdidi altında bulunmaktadır.

İklim değişikliği zaman ve mekânın sınırlarıyla bağlı olmaksızın, gezegenin bütünüyle ilgilidir. Bu durum ekolojik krizin her bölgeyi ve dolayısıyla herkesi aynı biçimde ve ölçüde etkileyeceği sonucunu doğurmamaktadır¹²². Ama her nereden salınırsa salınsın karbondioksinin gezegenin atmosferine yayılacağı ve bir kez atmosfere karıştıktan sonra orada kalacağı anlamına gelmektedir¹²³. Dolayısıyla iklim krizi her şeyle ve her yerle ilintilidir¹²⁴.

Bugün insan haklarını tehdit eden iklim krizi günbegün büyümekte ve gelecek kuşakların hakları üzerinde ciddi bir tehlike oluşturmaktadır¹²⁵. Krizin yol açacağı sorunlar, başta yaşam hakkı¹²⁶ olmak üzere sağlıklı ve dengeli çevrede yaşama¹²⁷, su¹²⁸, beslenme¹²⁹, sağlık¹³⁰,

tarihi: 9.02.2024); **ÇORAMAN**, Emrah, “Altıncı Büyük Yok Oluşu Durdurmak”, in. Bayındır, Didem/ Yıldırım, Mine (Ed.), Ekoloji: Bir Arada Yaşamının Geleceği, 1.bs., İstanbul, Tellekt, 2022, s. 218.

¹¹⁸ **KÖYBAŞI**, s. 154- 155, 159- 160; **TANURO**, Daniel, “Impacts of warming faster and more severe than expected says IPCC”, International View Point, <https://internationalviewpoint.org/spip.php?article7546> (çevrimiçi/ erişim tarihi: 9.02.2024).

¹¹⁹ Sonuncu kitlesel yok oluşa neden olan iklim değişikliğine, Dünya'ya çarpan bir asteroidin yol açtığı bilinmektedir. Asteroidin düştüğü yerdeki canlıların o anda ölmesi dışında dinazor ve diğer canlı türlerinin %75'inin yok olması düşen gök taşının etkisiyle ciddi oranda tozun kalkması ve iklimin değişmesine bağlanmaktadır. bk. **KURNAZ**, s. 126; **TANURO**, “Yeşil Kapitalizm”, s. 44; **KÖYBAŞI**, s. 153- 154

¹²⁰ **BENLİSOY**, Foti, “İklim Krizi ve Yaklaşan İç Savaş”, in. Bayındır, Didem/ Yıldırım, Mine (Ed.), Ekoloji: Bir Arada Yaşamının Geleceği, 1.bs., İstanbul, Tellekt, 2022, s. 168; **ÇORAMAN**, “Altıncı Büyük Yok Oluş”, s. 208; **TANURO**, “Yeşil Kapitalizm”, s. 44; **KÖYBAŞI**, s. 159; **KURNAZ**, s. 273, 274.

¹²¹ **KURNAZ**, s. 276

¹²² **ÜSKÜL ENGİN**, s. 26, 27; **DURMAZ**, Evrim, Doğanın Hakları: Çevre Hukukuna Alternatif Bir Kuram, 1. bs., İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2023, s. 144, 145; **YURTCANLI DUymAZ**, İklim Değişikliği, Afetler, s. 24.

¹²³ **ŞAHİN**, “İklim Krizi”, s. 24.

¹²⁴ **ŞAHİN**, “İklim Krizi”, s. 29- 31; **WALLACE- WELLS**, s. 22.

¹²⁵ **KAYHAN**, s. 146; **KÖYBAŞI**, s. 411.

¹²⁶ Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi'nin 2018'de yayımladığı genel yorumda, iklim kriziyle gelecek kuşakların tehdit altındaki yaşam hakkı arasındaki ilişkiye dikkat çekilmektedir: “Çevresel bozulma, iklim değişikliği ve sürdürülemez kalkınma, şimdiki ve gelecek kuşakların yaşam hakkından yararlanabilmesine yönelik en acil ve ciddi tehditten biridir.”. bk. UN Human Rights Committee, General Comment No. 36 on Article 6: Right to Life, CCPR/ C/ GC/ 36, 2018, s. 32, para. 62; **KÖYBAŞI**, s. 177- 178; **YURTCANLI DUymAZ**, Seda, Bir İnsan Hakları Sorunu Olarak İklim Değişikliği, Anayasa Hukuku Dergisi, C. 8, S: 16, 2019, ss. 491- 532, s. 494.

¹²⁷ **YURTCANLI DUymAZ**, İklim Değişikliği, s. 499.

¹²⁸ **YURTCANLI DUymAZ**, İklim Değişikliği s. 496; **KÖYBAŞI**, s. 179; **ÜSKÜL ENGİN**, s. 22-44, **İLHAN**, Akgün, “Büyüyen Su Krizine Çözüm Arayışları”, in. Bayındır, Didem/ Yıldırım, Mine (Ed.), Ekoloji: Bir Arada Yaşamının Geleceği, 1.bs., İstanbul, Tellekt, 2022, s. 109, 110; **KURNAZ**, s. 265, 266.

¹²⁹ **YURTCANLI DUymAZ**, İklim Değişikliği, s. 496, 497; **KÖYBAŞI**, s. 179.

¹³⁰ **YURTCANLI DUymAZ**, İklim Değişikliği, s. 495, 496; **KÖYBAŞI**, s. 178, 179.

barınma hakkı¹³¹ gibi bir dizi insan hakkının kullanımını etkileyecek ve bazı yerlerde kimileri için olanaksız hâle getirecektir¹³².

Gezegeni tehdit eden küresel iklim değişikliği ile orman alanları arasında karşılıklı bir etkileşim vardır. Öyle ki iklim kriziyle mücadelede ormanlar vazgeçilmez bir role sahiptir. Diğer yandan iklim değişikliğinin olumsuz etkileri ormanlar üzerinde de görülmekte ve bu durum küresel ısınmaya neden olmakla birlikte krizi büyötmektedir. Bu ilişkiye yakından bakmak gelecekte de orman alanlarının özellikli bir biçimde korunması gerekliliğini vurgulayacaktır.

1. İklim Değişikliğine Karşı Ormanlar

En büyük karasal karbon yutağı olan ormanlar¹³³, fotosentez yoluyla atmosferden aldıkları karbondioksiti organik yapıları içinde karbon olarak biriktirir ve atmosfere oksijen verir¹³⁴. Erdönmez, ortalama bir ağacın büyürken her 1 metreküplük hacim artışı sağlayabilmek için atmosferden 1000 kilogram karbondioksit aldığı ve karşılığında 7272 kilogram oksijen üretip atmosfere saldığına dikkat çekmektedir¹³⁵. Kaldı ki orman ekosisteminde yalnızca ağaçlar tarafından değil; bitki, toprak ve cansız biyokütle tarafından da karbon depolanmaktadır¹³⁶. Küresel ısınmaya neden olan karbon salımlarının atmosfere karışmasının önüne geçerek iklim değişikliğinin önlenmesine katkı sunan ve geniş bir biyoçeşitliliği barındıran orman alanlarının, ekolojik kriz karşısında özenle korunması ve genişletilmesi her geçen gün daha çok önem taşımaktadır.

¹³¹ YURTCANLI DUYMAZ, İklim Değişikliği, s. 497; TANURO, “Yeşil Kapitalizm”, s. 43.

¹³² Süregiden ekonomik büyüme, zengin ölkelerdeki yoğun enerji ve kaynak tüketimi, 2050 yılında 9 milyarı aşması öngörölen dünya nüfusu karşısında gidişatı değiştirecek önlemler alınmadığı takdirde, küresel iklim krizinin daha da güçleneceğı ve insan hakları açısından yıkıcı etkilere yol açacağı ifade edilmektedir. bk. BOYD, David R., Report of the Special Rapporteur on the Issue of Human Rights Obligations Relating to Enjoyment of a Safe, Clean, Healthy and Sustainable Environment, BM Genel Kurulu, UN DOC A/74/161, 2019, s. 4, para. 3, <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n19/216/42/pdf/n1921642.pdf?token=zOywtQAm5sC7JjrDe&fe=true>, (çevrimiçi/ erişim tarihi: 13.02.2024); KÖYBAŞI, s. 176.

¹³³ YETİŞ, Şeyma/ ÖZDEN, Sezgin, Türkiye’de Karbon Piyasalarının Gelişimi ve Ormancılığa Etkisi, Sosyal Bilimler Dergisi, Y: 6, S: 34, 2019, ss. 457- 477, s. 469.

¹³⁴ ERDÖNMEZ, Cihan/ YILDIRIM, Hasan Tezcan/ ŞAHİN, Gizem/ YURDAKUL EROL, Seçil, “İklim Değişikliği ve Ormanlar” in. İklim Değişikliği ve Ormanlar: Ormancılık Politikası Açısından Bakış, ERDÖNMEZ, Cihan (Ed.), İstanbul, İÜC Yayınevi, 2023, s. 19; DURKAYA, Birsen/ DURKAYA, Ali, Orman Biyokütlesinin Atmosfere Katkısı, Academic Platform Journal of Engineering and Smart Systems, C. 6, S: 1, 2018, ss. 56- 63, s. 56, 57.

¹³⁵ ERDÖNMEZ / YILDIRIM / ŞAHİN/ YURDAKUL EROL, “İklim Değişikliği ve Ormanlar”, s. 19.

¹³⁶ TOLUNAY, Doğanay, Ormanlar ve İklim Değişikliği, 1. bs., İstanbul, Portakal Baskı, 2013, s. 82; WOHLLEBEN, Peter, Doğanın Gizli Ağı, Çev. Saliha Yenişol, 1. bs., İstanbul, Kolektif Kitap, 2023, s. 165; ERDÖNMEZ / YILDIRIM/ ŞAHİN/ YURDAKUL EROL, “İklim Değişikliği ve Ormanlar”, s. 19; AYKUL, Ömer, “İklim Krizinde Hukuksal Sorunlar ve Öneriler”, in. Tahmazoğlu Üzeltürk, Sultan/ Bozkurt, Kutluhan/ Kulaç, Duygu (Ed.), İklim Krizi ve Hukuk, İstanbul, 2022, s. 93, 94.

2. İklim Değişikliğinin Ormanlar Üzerindeki Etkileri

İklim değişikliği nedeniyle gerçekleşen ve gelecekte de gücünü arttırması beklenen aşırı hava olayları (fırtına, sel, dolu, kuraklık¹³⁷ vb.) orman ekosistemini doğrudan olumsuz yönde etkilemektedir¹³⁸. Bununla birlikte, değişen iklimin yıkıcı etkisi, bitkilerin büyüme süreçlerinde, neredeyse zorunlu hale gelen bitki göçlerinde ve biyoçeşitliliğin devamlılığı üzerinde görülmektedir¹³⁹. Buzulların erimesiyle yükselen deniz seviyesi, kıyılarda yer alan ormanların yok olma tehlikesini beraberinde getirmektedir¹⁴⁰. Küresel iklim değişikliğinin orman alanları üzerindeki etkilerini bu çalışmada sayıp dökmek olanaklı olmadığından, yalnızca iki madde üzerinde durmayı yeğledik. Orman yangınlarında ve böcek popülasyonundaki iklim krizi kaynaklı artış, aşağıdaki başlıkların temel konusunu oluşturmaktadır.

a. Yangınlar

Sıcaklık, nem (yağış) ve rüzgâr, orman yangınlarının etkilendiği üç temel bileşendir. Yükselen sıcaklık, kuraklık, yön değiştiren rüzgârlar yani küresel iklim değişikliğinden kaynaklanan sorunlar; orman yangınlarının sayısını, gücünü ve yanan alan miktarını arttırıcı yönde etki göstermektedir¹⁴¹. Ormanın yanması, depolanan karbonun atmosfere salınması anlamına gelmektedir¹⁴². Bununla birlikte yangın yüzünden yitirilen alan genişliğince karbon yutağı azalmış olur¹⁴³. Karbon salımı ise küresel ısınmanın artması, tabiatıyla sıcaklığın ve bağlı diğer sorunların çoğalması demektir¹⁴⁴. Artan sıcaklıklar, daha çok- daha şiddetli yangına yol açılması ve karbon deposu olan ormanların emisyon kaynağına dönüşmesine neden olmaktadır¹⁴⁵. Eklemek gerekir ki yalnızca yangınlar değil, “ormansızlaşma” da aynı döngüyü

¹³⁷ Sıcaklık artışı ve kuraklık nedeniyle ağaç ölümlerinin gerçekleşeceği ve bağlı biçimde ormanların yok olacağı ifade edilmektedir. bk. KURNAZ, s. 275.

¹³⁸ TOLUNAY, Doğanay, “Türkiye Ormancılığında İklim Değişikliği Çalışmalarının Değerlendirilmesi ve Cumhuriyetimizin İkinci Yüzyılı İçin Öneriler”, in. Alan, Murat/ Çalışkan, Adil/ Ertuğrul, Hayriye/ Günsen, H. Batuhan/ Özalp, Mehmet/ Özçankaya, Niyazi/ Öztürk, Cansu/ Temel, Fatih (Ed.), Cumhuriyetimizin 100. Yılında Türkiye Ormancılığı ve Geleceği, Ankara, Türkiye Ormancılar Derneği Yayını, 2023, s. 209.

¹³⁹ ERDÖNMEZ / YILDIRIM / ŞAHİN / YURDAKUL EROL, “İklim Değişikliği ve Ormanlar”, s. 19.

¹⁴⁰ TOLUNAY, Ormanlar ve İklim, s. 104; ERDÖNMEZ / YILDIRIM / ŞAHİN / YURDAKUL EROL, “İklim Değişikliği ve Ormanlar”, s. 19.

¹⁴¹ CANLI, Kerem, Küresel Isınmanın Orman Ekosistemine Etkisi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, C. 1, S: 2, 2010, ss. 86- 96, s. 91- 93; TOLUNAY, Ormanlar ve İklim, s. 103; ERDÖNMEZ / YILDIRIM / ŞAHİN / YURDAKUL EROL, s. 19.

¹⁴² WALLECE- WELLS, s. 83; TOLUNAY, Ormanlar ve İklim, s. 94; ERDÖNMEZ / YILDIRIM / ŞAHİN / YURDAKUL EROL, s. 19.

¹⁴³ TOLUNAY, Ormanlar ve İklim, s. 49- 50, 94, 103.

¹⁴⁴ WALLACE- WELLS, s. 25.

¹⁴⁵ WALLACE- WELLS, s. 25, 83.

harekete geçirmektedir¹⁴⁶. Sonuç olarak, bu silsile böyle devam eder, karbon belki asırlar boyu atmosferde asılı kalır ve iklim krizi insanın da bir parçası olduğu doğaya onulması zor zararlar verir.

b. Böcekler

Orman ekosisteminin bir parçası olan böcekler, sağlıklı ağaçlar için bir tehdit oluşturmamaktadır¹⁴⁷. Ne ki, küresel ısınma kaynaklı kuraklık yüzünden özsu üretme yetenekleri zayıflayan ağaçlar, böcek zararlarına ve hastalıklara açık bir hâle gelmektedir¹⁴⁸. Ağaçların hastalanmasının yanında, sıcaklık artışının bir diğer sonucu böcek sayısındaki kitlesel artışlardır¹⁴⁹. Bu artışın sağlıklı orman alanlarını dahi tahrip edecek düzeye geldiği ifade edilmektedir¹⁵⁰. İklim değişikliği; sıcaklık artışı ve kuraklık çıktılarıyla, ağaçların güçten düşmesine neden olmakta ve normal koşullar içinde zararsız olan böceklerin, yaşam alanlarını neredeyse yok edecek ölçüde çoğalmasına yol açmaktadır. Bu da son tahlilde orman tahribi anlamına gelir ve ormansızlaşmanın tüm sonuçlarını da beraberinde getirir.

Geniş bir biyoçeşitliğe içkin ormanlar, iklim krizinin etkilerinden gezegeni ve gelecek kuşakların haklarını korumak adına yarın da vazgeçilmesi olanaksız bir nitelik taşıyacaktır. İklim kriziyle mücadelede üstlendiği fonksiyon ve diğer yandan krizin direkt olarak üzerinde yarattığı yıkım göz önünde bulundurulduğunda ormanların gelecekte de anayasal korumaya konu edilmesi olası ve gereklidir.

D. SENTEZ

Osmanlı döneminden Cumhuriyet'e ormanlara yönelik bakış açısı ve bu alanların kullanım biçimi değerlendirildiğinde, tarihi akış içinde farklı gerekçelerle de olsa ormanlardan daima tahriple sonlanan bir biçimde yararlanıldığı görülmektedir. Orman tahribine yol açan alışkanlıklar, ihtiyaçlar, politik söylev ve kararlar orman alanlarının anayasal boyutta özellikli bir korumanın öznesi hâline gelmesini gerektirmiştir. Ormanların giderek artan bir hızda zarar

¹⁴⁶ KURNAZ, s. 277, 278; Orman tahripleri sonucunda gerçekleşen salımın, toplam salımlar arasında enerji sektörünün peşi sıra gelerek ikinci sırada yer aldığı hakkında bk. YETİŞ/ ÖZDEN, s. 469; ERDÖNMEZ/ YILDIRIM/ ŞAHİN/ YURDAKUL EROL, "İklim Değişikliği ve Ormanlar", s. 20.

¹⁴⁷ WOHLLEBEN, s. 77, 83- 84.

¹⁴⁸ ERDÖNMEZ, YILDIRIM/ ŞAHİN/ YURDAKUL EROL, "İklim Değişikliği ve Ormanlar" s. 19; TOLUNAY, "Ormanlar ve İklim", s. 103; FINKRAL, Alex, "Meşcere Dinamikleri", in. Ülgen, Hüma/ Zeydanlı, Uğur (Ed.), Orman ve Biyoçeşitlilik, Ankara, Doğa Koruma Merkezi, 1. bs., 2008 s. 45; KÜÇÜK Mahir/ ÜLGİN, Hüma/ FINKRAL, Alex, "Orman Biyoçeşitliliğinin Fazla Bilinmeyen Yönleri", s. 80, in. Ülgen, Hüma/ Zeydanlı, Uğur (ed.), Orman ve Biyoçeşitlilik, Ankara, Doğa Koruma Merkezi, 1. bs., 2008.

¹⁴⁹ TOLUNAY, Ormanlar ve İklim, s. 103; ERDÖNMEZ/ YILDIRIM/ ŞAHİN/ YURDAKUL EROL, "İklim Değişikliği ve Ormanlar", s. 19.

¹⁵⁰ WOHLLEBEN, s. 82.

görmesi sonucunda bu alanları koruyucu bir hükme 1961 Anayasası'nda yer verilmiştir. Bu koruma 1970 yılında ekonomik ve politik tercihler doğrultusunda gerçekleştirilen değişikliklerle zayıflatılmıştır. 1982 Anayasası'nı hazırlayanlar, ormanların korunması konusunda taşıdıkları hassasiyeti vurgulamış ve hükmü yeniden ele alarak bugünkü hâline getirmiştir.

Bugün, ormanların korunması ve geliştirilmesine yönelik hükmün anayasal varlığı, hem bu alanların sırf ekonomik çıkarları gerçekleştirmek uğruna tahribinin önlenmesi hem de küresel iklim değişikliğinin etkileri karşısında durabilmek için son derece gerekli ve önemlidir. Doğa üzerinde yıkıcı etkilere yol açan kapitalist ekonomik sistem ve bu düzenin yol açtığı küresel iklim krizi, ormanlar üzerindeki en büyük ve güncel tehdidi oluşturmaktadır. Sistemin öznelere olan büyük şirketler çevresel değerler üzerinde ciddi anlamda bir baskı yaratmakta, hükümetler geliştirdikleri politikalarla bu durumu kimi zaman açıkça ve kimi zamansa zımnen desteklemektedir. Bu koşullar içinde, hükmün anayasal varlığı orman alanları için oldukça önemli bir güvence sunmaktadır.

Gezegenin bugün içinde bulunduğu durum, iklim değişikliği kaynaklı sorunların gelecekte daha etkili olacağını ortaya koymaktadır. Yarının başlıca sorunları arasında küresel iklim krizinin biyoçeşitlilik kaybı, kuraklık, kıtlık ve aşırı hava olayları gibi gelecek kuşakları etkileyecek sonuçlarının yer alması olasıdır. Ormanlar ve iklim krizi arasındaki ilişki dikkate alındığında, bu alanların yarın da özenle korunmasının gerekeceği görülmektedir.

II. LAFZI VE YERİ

Bu bölümde ormanların korunması ve geliştirilmesi normunun Anayasa'daki yerini, dilini ve sonrasında da diğer maddelerle olan ilişkisini ele alacağız.

“Ormanların Korunması ve Geliştirilmesi” başlıklı 169. madde, 1982 Anayasası'nın “Mali ve Ekonomik Hükümler” adlı dördüncü kısmının, “Ekonomik Hükümler” başlığını taşıyan ikinci bölümünde “Ormanlar ve Orman Köylüsü” alt başlığı içinde yer almaktadır. 169. maddeyle birlikte bu bölümde planlamaya (md. 166), piyasaların denetimine (md. 167), doğal servet ve kaynakların aranması ve işletilmesine (md. 168) ilişkin hükümler bulunmaktadır. Normun Anayasa'daki konumuna bakıldığında, ormanların korunmasına dair içeriğin dikkate alınmadığı, bu alanların taşıdığı ekonomik değer gözetilerek bir yer tercihinde bulunulduğu

ifade edilebilir¹⁵¹. Bu tercih, hükmün içeriği ve yapısı Anayasa'nın sistematigiyle birlikte değerlendirildiğinde yerinde görünmemektedir.

Anayasa'nın 169. maddesi, herkesin (x)'e hakkının olduğunu öngören, klasik hak normu cümleleri ile formüle edilmiş değildir. Açık bir deyişle ve özel olarak hak sahibinin kim ya da kimler olduğu belirtilmemiştir. Buna karşın norm, devlete yönelmiş bir dizi yükümlülüğü barındırmaktadır. Bu bağlamda W. N. Hohfeld'in hak ve yükümlülük arasındaki kaçınılmaz ilişkiyi ortaya koyduğu kavramsal analizine değinmek konumuz açısından yararlı olabilir. Hohfeld'in hak kavramıyla ilgili çözümlemesini¹⁵² takip ettiğimizde, dar anlamda "hak" ve yükümlülüğün aynı hukuki ilişkinin iki tarafını nitelendirdiği sonucuna ulaşırız¹⁵³. Hohfeld'in analizine göre yükümlülük, hakkın kaçınılması olanaksız karşılığıdır ve iki kavram da birbirini gerektirir¹⁵⁴. Bir diğer ifadeyle yükümlülük ve hakkın varlığı birbirine içkindir; hakkın yokluğu hâlinde yükümlülük de yoktur ve tersi de geçerlidir¹⁵⁵. Öyle ki, bir kimseye bir şey yapma hakkının tanınması, o hak sahibinin, o şeyi yapmaya özel olarak yetkilendirildiği anlamına gelmektedir. Bu da ilgili kişinin kendisine sunulan yetki kapsamınca taleplerde bulunabilmesini

¹⁵¹ **AKMAZ**, Mehmet, Orman Korunmasında İdarenin Yükümlülükleri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, İstanbul, 2021, s. 28, 113; **AYDIN**, Aynur, "Anayasa'da Ormancılıkla İlgili Hükümlere Yönelik Bir Görüş", in: Sezgin Özden (Ed.) İkinci Yeşil Kitap: Yeni Anayasa'da Orman, Ankara, Türkiye Ormancılar Derneği Yayını, 2016, s. 37.

¹⁵² Hohfeld'in analizinde hak kavramı, temelde sekiz farklı hukuki konumun ortaya çıktığı dört farklı hukuki ilişkiyi karşılamaktadır. Hohfeld, bu sekiz konumu, hukuki karşılıklıklar ve hukuki karşıtlıklar olarak iki sınıfa ayırmaktadır. Hak- yükümlülük, serbestlik- hak yokluğu, yetki- tabiiyet ve bağışıklık- yetkisizlik konumlarından oluşan hukuki karşılıklıklar, bir ilişkide mutlaka bir arada bulunur, yani hukuki ilişkinin iki tarafı bu konumları paylaşmak durumundadır. Bir hukuki ilişkide, bir tarafın aynı anda sahip olamayacağı birbirinin zıttı konumları belirten hukuki karşıtlıklar ise şunlardır: hak- hak yokluğu, serbestlik- yükümlülük, yetki- yetkisizlik, bağışıklık- tabiiyet. bk. **GÜLFİDAN**, O. Serkan, Yaşam Hakkı Bakımından Devletin Pozitif Yükümlülükleri- Robert Alexy'nin İlkeler Teorisi Çerçevesinde Bir İnceleme, 1. bs., Ankara, Yetkin Yayınları, 2021, s. 46- 47; **BEYSAN**, Nazime, Hak Kavramının Hukuk Felsefesi Açısından Analizi, 1. bs., İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2015, s. 39-41; **O'ROURKE**, Allen Thomas, Hukuk Biliminde Kuşkudan Kurtulmak: Anayasa Hukukunun Hohfeld Usulü Analizi, çev. Burçin Aydoğdu, Hukuk Kuramı, C. 2, S. 3, 2015, ss. 45- 66, s. 48; **KUYURTAR**, Erol, Hakların Normatif Temelleri, Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi (HFSA), 11. Kitap, Hayrettin Ökçesiz (hazırlayan), İstanbul, İstanbul Barosu Yayınları, 2005, ss. 109- 116, s. 109, 110; **HOHFELD**, Wesley Newcomb, Some Fundamental Legal Conceptions as Applied in Judicial Reasoning, Yale Law Journal, C. 23, No. 1, 1913, ss. 16- 59, s. 30. Hohfeld'in analizine göre her hukuki ilişki, iki kişi ve eylem ya da eylemsizlikle karşılanan bir konu olmak üzere üç değişkenden oluşmaktadır. Bu bağlamda, (A) ve (B)'nin, bir hukuki ilişkinin taraflarını oluşturduğu senaryoda, (A)'nın bir şeye hakkı varsa (B) o şeyle yükümlüdür, eğer (A) bir şeyi yapmakta özgür/ serbest ise, (B)'nin (A)'nın o şeyi yapmaması için yöneltebileceği bir hakkı yoktur, (A) bir hususta yetkili ise, (B) bu yetkinin kullanımına tabiidir ve son olarak yetkisizlik karşı tarafın tam olarak bağışık olduğu anlamına gelir, eğer (A)'nın bağışıklığı varsa (B) yetkisizdir. bk. **GÜLFİDAN** s. 47, 48; **BEYSAN**, s. 47, 48.

¹⁵³ **GÜLFİDAN**, s. 48; **SCHLAG**, Pierre, "How To Do Things With Hohfeld?", Law And Contemporary Problems, C. 78, ss. 185- 234, s. 201.

¹⁵⁴ **GÜLFİDAN**, s. 46; **KUYURTAR**, s. 111, 112.

¹⁵⁵ **BEYSAN**, s. 54- 56; **GÜLFİDAN**, s. 46, 48; **KUYURTAR**, s. 112.

beraberinde getirir¹⁵⁶. O hâlde hak, hukuk tarafından korunan meşru istem/ taleptir¹⁵⁷. Hak kavramı bir hukuki ilişkinin diğer tarafına yöneltilen “istem” olarak ele alındığında, yükümlülüğün, hakkın yapısında mecburen yer aldığı anlaşılmaktadır¹⁵⁸. Çünkü hukuki ilişkinin diğer tarafı, kendisine yöneltilen istemin yani ilgili hakkın karşılık geldiği yükümlülüğü (ya da yükümlülükleri) gerçekleştirmek durumundadır¹⁵⁹.

Özetle Hohfeld’in sunduğu düşünsel zeminde, yükümlülük hakka karşılık gelir ve bir yükümlünün varlığı her koşulda bir hak sahibinin varlığını gerekli kılar. O hâlde/ artık soru ormanların korunması ve geliştirilmesi hakkının kime ait olduğudur. Hak sahibinin kim olduğunu anayasa hukukunun genel teorisi bağlamında çözmek olanaklıdır. Anayasalar, etki alanı kapsamındaki herkesle devlet arasında hukuki ilişkiler kurar¹⁶⁰. Bu durumda olduğu gibi, eğer hukuki ilişkinin bir tarafında yükümlü olarak devlet varsa, diğer tarafta da hak sahibi olarak birey yer almaktadır¹⁶¹. Bir adım daha ileri atarak hak sahibinin sadece vatandaşlar mı, belli bir kesim mi yoksa herkes mi olduğunu tespit edebiliriz. Anayasa’nın 56. maddesinde düzenlenmiş olan çevre hakkı, orman alanlarının korunması hakkını kapsamaktadır. Çevre hakkının öznesi, hükmün lafzından açıkça anlaşıldığı üzere herkeştir. Çevre hakkı ile ormanların korunması hakkı arasındaki mantıki bağ dikkate alındığında, “herkesin”, ormanların korunması ve geliştirilmesi hakkına sahip olduğu sonucuna ulaşabiliriz. Bu bakış doğrultusunda 169. maddenin yapısı ve içeriği gereği “Temel Hak ve Ödevler” kısmında yer alması hem Anayasa’nın sistematigiyle uyumlu olacak hem de hakkın etkili kullanımını sağlayacaktır¹⁶².

¹⁵⁶ **SOYKAN**, Cavidan, Bir İnsan Hakkı Olarak Bilgi Edinme Hakkı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Ankara, 2006, s. 7; **GÜLFİDAN**, s. 45- 46; **DONNELLY**, Jack, Teoride ve Uygulamada Evrensel İnsan Hakları, çev. Mustafa Erdoğan/ Levent Korkut, Ankara, Yetkin Yayınları, 1995, s. 19.

¹⁵⁷ Hohfeld, dar anlamda “hak” kavramının, “talep” kavramıyla eş anlamlı olduğunu ve yükümlülüğe karşılık geldiğini ifade etmektedir. bk. **HOHFELD**, Some Fundamental Legal Conceptions as Applied in Judicial Reasoning, s. 31, 32; **HOHFELD**, Wesley Newcomb, Fundamental Legal Conceptions as Applied in Judicial Reasoning, Yale Law Journal, C. 26, No. 8, 1917, ss. 710- 770, s. 717; **GÜLFİDAN**, s. 46, 48; **BEYSAN**, s. 54.

¹⁵⁸ **SOYKAN**, s. 7; **GÜLFİDAN**, s. 45; **KUYURTAR**, s. 112.

¹⁵⁹ **GÜLFİDAN**, s. 46; **KUYURTAR**, s. 109; **BEYSAN**, s. 55; Hohfeld hak ve yükümlülük arasındaki ilişkiye A ve B üzerinden kurduğu bir tasarıyla örnek vermiştir. Buna göre, (A)’nın, (B)’den arazisine girmemesi yönünde öne sürebileceği bir talebi/ hakkı varsa, (B), (A)’ya karşı, (A)’nın arazisine girmemekle yükümlüdür. **HOHFELD**, Some Fundamental Legal Conceptions as Applied in Judicial Reasoning s. 32; aynı örnek üzerinden ilerleyerek, (A)’nın hakkının (B)’nin yükümlülüğü, (B)’nin yükümlülüğünün de (A)’nın hakkı olduğunu ifade edebiliriz. Bu yönde bk. **SCHLAG**, s. 200, 201; **GÜLFİDAN**, s. 48.

¹⁶⁰ **O’ROURKE**, s. 64, 65; **GÜLFİDAN**, s. 55.

¹⁶¹ **GÜLFİDAN**, s. 55.

¹⁶² Doktrinde hükmün temel hak ve ödevler kısmında yer alması gerektiği ifade edilmiştir. **AYDIN**, s. 39. Bununla birlikte hükmün temel haklarla bağlantı kurulmadan değerlendirilmesi halinde Anayasa’nın 90. maddesi kapsamında milletlerarası anlaşmaların sağlayacağı güvenceden yoksun kalma olasılığı vurgulanmıştır. bk. **AKMAZ**, s. 37; **BOZKURT**, Fatma Duygu, Ormanların Korunması: Devletin Anayasal Sorumluluğuna İlişkin Bir Değerlendirme, Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 12, S: 2, 2022, ss. 527- 558, s. 533. Bozkurt, 169. madde açısından aynı tehlikenin, sınırlamanın sınırını belirleyen 13. madde özelinde de gündeme gelebileceğini eklemiştir. **BOZKURT**, s. 533.

169. madde lafzi yönden değerlendirildiğinde, son fıkranın hem hükmün hem de genel olarak Anayasa'nın bütününe hâkim olan dilden uzak bir biçimde, kanun hükmünü çağrıştıran bir üslupla kaleme alındığı görülmektedir. İlgili düzenlemenin oluşum sürecine yakından bakmak bu durumun nedenini anlamamız açısından yararlı olabilir.

6831 sayılı Orman Kanunu'na 1965 yılında orman alanlarının belirli koşullar içinde orman sınırı dışına çıkarılmasına olanak tanıyan geçici bir madde¹⁶³ eklenmiştir. İlgili düzenleme, orman alanlarına ilişkin müdahalenin önlenmesiyle ilgili bir davada mahkeme tarafından Anayasa'ya aykırı görülerek itiraz yoluyla Anayasa Mahkemesi'ne taşınmıştır. 1961 Anayasası'nın 131 ve 37¹⁶⁴. maddeleri açısından değerlendirilen düzenleme şu nedenlerle iptal edilmiştir¹⁶⁵:

- (i) Mahkeme, öncelikle düzenleme kapsamına giren yerlerin temelde orman sıfatını taşıdığını belirtmiştir. Dolayısıyla bu alanların ağaçlandırılması, eski durumlarına getirilmesi, devletin 1961 Anayasası'nın 131. maddesinin ilk fıkrasında öngörülmüş olan, ormanların korunması ve geliştirilmesi ödevinin bir gereğidir. Öte yandan yanan ormanların da maddede belirtilen koşulları taşıması durumunda orman rejimi dışına çıkarılabilecek olması, yanan orman alanlarında yeni orman yetiştirileceğini öngören hükme (1961 AY md. 131/ 5) aykırı bulunmuştur.
- (ii) Niteliği kaybettirilen yerlerin mülkiyetinin özel kişilere devredilebilme olasılığını değerlendiren Mahkeme, bu durumun hem mülkiyetin devri yasağını öngören hükmü (61 AY md. 131/2) ve hem de orman alanlarının küçülmesini önleyen düzenlemeyi (61 AY md. 37/ 2) ihlal ettiğine kanaat getirmiştir.

Orman sınırları dışına çıkarma kurumu, 1961 Anayasası'na 1255 sayılı Kanun ile, kararın üzerinden geçen beş yılın sonunda eklenmiştir¹⁶⁶. Orman alanlarına ilişkin hükümle ilgili değişikliklerin tartışıldığı Millet Meclisinde orman köylüleriyle yaşanan uyuşmazlıklar, süregiden gereksinimler üzerinde durulmuştur. AYM'nin iptal ettiği geçici madde işaret edilerek, benzer kanunların çıkabilmesi için Anayasa'nın bu yönde düzenlenmesi gerektiği

¹⁶³ 663 sayılı geçici 6. maddenin tam metni için 24.07.1965 tarih ve 12057 sayılı Resmî Gazeteye bk. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/12057.pdf>

¹⁶⁴ 1961 Anayasası'nın "Toprak Mülkiyeti" başlıklı 37. maddesinde öngörüldüğü üzere devlet, toprağın verimli olarak işletilmesini sağlamak için topraksız olan veya yeter toprağı bulunmayan çiftçiye toprak sağlamakla yükümlü kılınmıştır. Maddenin son fıkrasında toprak dağıtımının ormanların küçülmesi sonucunu doğurmaması gerektiği belirtilmiştir. İlgili kararda AYM, orman rejimi dışına çıkarılan alanların özel kişilere devredilebilecek olmasını 37. maddenin son fıkrasıyla ulaşılmak istenen amaca aykırı bulmuştur.

¹⁶⁵ AYM, E. 1965/ 44, K. 1966/ 14, 10.3.1966, RG. 28.4.1965/ 11985.

¹⁶⁶ Bk. 1255 sayılı Kanun, RG 22.4.1970/ 13478.

ifade edilmiştir¹⁶⁷. Sürecin sonunda görüş birliğine varılmış ve iptale konu edilen düzenlemeyle benzer içerik ve üsluba sahip bir fıkra 131. maddeye eklenmiştir. Ancak görüldüğü üzere, AYM'nin geçici maddenin iptaline dayanak gösterdiği hükümlerde herhangi bir değişikliğe gidilmemiştir. Dolayısıyla orman sınırları dışına çıkarma işlemi direkt olarak Anayasa'ya dahil edilmiş olsa da ortadaki aykırılık giderilmiş değildir. 1982 Anayasası'nda da hükmün içeriğinde birtakım değişikliklere gidilmekle birlikte; ifade ediliş tarzının benzer yönde şekillendiği görülmektedir. İlgili hükmün varlığı, bütün olarak 169. maddenin içkin olduğu anlamla, amaçla çelişmektedir¹⁶⁸.

A. DİĞER MADDELERLE OLAN İLİŞKİ

Anayasa'da ormanların korunması ve geliştirilmesi normunu etkili kılacak pek çok düzenleme bulunmaktadır. Çalışmamızda, bağlantı noktalarının kolayca kurulabileceği, çevre hakkı, örgütlenme hakkı ve toplanma hakkını inceleyeceğiz.

1. Sağlık Hizmetleri ve Çevrenin Korunması

Canlı ve cansız tüm varlıkların bir arada ve etkileşim içinde bulunduğu yer, çevre kavramının genel anlamda karşılığını oluşturmaktadır. Bu kavram sıklıkla, doğal ve yapay çevre olmak üzere ikili bir sınıflandırma içinde detaylandırılmaktadır. Doğal çevre, oluşumunda insan faaliyetlerinin değil, doğa güçlerinin etkili olduğu alanları (dağlar, denizler, toprak vb.) ifade ederken; yapay çevre, insanların kendi olanak ve becerileriyle doğal çevreden de yararlanarak yarattığı abiyotik çevreyi (köprüler, meydanlar, yollar vb.) işaret etmektedir¹⁶⁹.

Bugün doktriner açıdan farklı yaklaşımlar ışığında yapılan çevre tanımları, kavramın kapsamının daralıp genişlemesine neden olmaktadır. Bu bağlamda ortaya çıkan sonuçların çoğunlukla insanı merkeze alan anlayış¹⁷⁰ ekseninde şekillendirildiği görülmektedir.

¹⁶⁷ Millet Meclisinde söz alan Bülent Ecevit, Orman Kanunu'na eklenen geçici 6. maddenin, öncelikle “iyi niyetlerle” düzenlendiğinin altını çizmiştir. Ecevit'e göre ilgili AYM kararı, orman niteliğini yitirmiş alanlardan orman köylülerinin yararlanmasını olanaksız kılanın yürürlükteki Anayasa hükümleri olduğunu ortaya koymuştur. Dolayısıyla, bu yönde kanun çıkarılabilmesinin yolu bir Anayasa değişikliğinden geçmektedir. bk. MM., B: 68, 13.4.1970, O: 1, s. 257.

¹⁶⁸ AKMAZ, s. 142, 143.

¹⁶⁹ ŞİRİN, Çevre Devleti, s. 11, 12; ÜSKÜLENGİN, s. 12- 14; KELEŞ, Ruşen/ ERTAN, Birol, Çevre Hukukuna Giriş, 1. bs., İmge Kitabevi, 2002, s. 14.

¹⁷⁰ İnsanmerkezcilik/ antroposantrizm, evrendeki en önemli değer olarak kabul ettiği insanı merkeze yerleştirir ve geri kalan tüm varlıkları, yeryüzünü bu merkezin ancak etrafında olacak bir şekilde konumlandırır. bk. DURMAZ, Evrim, Doğanın Hakları: Çevre Hukukuna Alternatif Bir Kuram, 1. bs., İstanbul, On İki Levha Yayınları, 2023, s. 8.

Ekosistemin parçası olan canlı ve cansız ögelerin varlığı birbirine bağlıdır ve bu bağ, bir ögeye yapılan müdahalenin bütünün diğer parçalarını da etkileme potansiyeline içkindir¹⁷¹. Dolayısıyla çevre kavramının ekosistemin işleyişini gösteren ilişkiler bütününü yansıtır bir biçimde tanımlanması yararlı olabilir¹⁷². Bu bağlamda çevreyi “*varlıklar ve varlıkları etkileyen ya da etkileyebilecek olan belirlenebilir tüm etkenler*”¹⁷³ olarak tanımlamak olanaklıdır.

Çevre hakkının düzenlendiği 56. madde, Anayasa’nın “Temel Haklar ve Ödevler” başlıklı ikinci kısmının, “Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler” başlığını taşıyan üçüncü bölümünde yer almaktadır. Madde, herkesin, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahip olduğunu öngörmekte ve devamında çevreyi genişletme, çevre sağlığını koruma, çevre kirlenmesini önleme ödevlerinin devlet ve yurttaşlara ait olduğuna hükmetmektedir.

Çevre hakkının öznesi “herkes”; yükümlüsü ise, “devlet ve yurttaşlar” olarak belirlenmiştir. Yurttaşların sadece hak sahibi sayılmayıp çevreyle ilgili ödevlerin muhatabı olarak öngörülmesi, bu hakkın bireysel değil, toplumcu bir niteliğe sahip olduğuna işaret edilmesi açısından önemlidir¹⁷⁴. Çünkü yurttaşlar yönünden hakkın bir boyutunu oluşturan sağlıklı ve dengeli bir çevreden yararlanma, bunun korunmasına katılma hakkı ve sorumluluğunu da beraberinde getirmektedir¹⁷⁵. Bu belirleme, çevrenin korunması ve geliştirilmesi açısından bireyin konumunu güçlendirmekle birlikte sivil toplum örgütlerinin girişimleri için güçlü bir temel oluşturmakta; hak öznelere, çevreyi tahrip eden faaliyetler karşısında doğrudan müdahale hakkı tanımaktadır¹⁷⁶.

¹⁷¹ ÜSKÜL ENGİN, s. 14, 15; AYKUL, Ömer, Ekolojik Hukuk (Eko- Hukuk) & Çevre Hukuku Uygulamalar, Kararlar ve Örnek Dava Dilekçeleri, 1. bs., Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2021, s. 18; ÖZDEK, Yasemin, İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkı, Ankara, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, 1993, s. 102, 103.

¹⁷² Çevre kavramını benzer bakış açısıyla geniş bir kapsamı içerir biçimde tanımlayan bazı örnekler için bk. KELEŞ, Ruşen/ HAMAMCI, Can, Çevrebilim, 3. bs., İmge Kitabevi, 1998, s. 26, 26; GÜRKAN, Yasin, Çevre Hakkı ve Anayasa Mahkemesi’nin Bireysel Başvuru Kararlarında Bu Hakkın İncelenmesi, 1. bs., Ankara, Adalet Yayınevi, 2023, s. 27; KOCATÜFEK, Kazım, Çevre Hukukunda Yeni Bir Yaklaşım: Çevrenin Hakkı, 1. bs., İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2022, s. 10; DEMİREL, Orse, İnsan Hakları Açısından Çevre Hakkı, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2011, s. 4; KELEŞ/ ERTAN, s. 81; GEMALMAZ, Mehmet Semih, Çevre Koruma Sorunu, Çevre Hakkı- Çevre Yasası ve Düşündürdükleri, Yargıtay Dergisi, C. 14, S: 3, 1988, ss. 312- 346, s. 312. Çevre kavramının kapsamına girdiği kabul edilen ögelerin çeşitliliği de bu kavramın geniş bir içeriğe sahip olduğunu göstermektedir, bu yönde bk. KABOĞLU, İbrahim Ö./ YANCI ÖZALP, Nihan, Çevre Hakkı, 4. bs., Tekin Yayınevi, 2021, s. 89- 91; KELEŞ/ ERTAN, s. 82; GEMALMAZ, Çevre Koruma, s. 314.

¹⁷³ ŞİRİN, Çevre Devleti, s. 12.

¹⁷⁴ ŞİRİN, Çevre Devleti, s. 77; KABOĞLU/ YANCI ÖZALP, s. 117.

¹⁷⁵ KABOĞLU/ YANCI ÖZALP, s. 117

¹⁷⁶ KABOĞLU, İbrahim Ö., Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar), 17. bs., İstanbul, Legal Yayıncılık, 2023, s. 349.

Çevrenin bir bileşeni olan ormanlar, çevre hakkının konusunu oluşturmakta¹⁷⁷, genel anlamıyla çevre hakkı, ormanların korunması ve geliştirilmesi hükmünü kapsamaktadır. Öyle ki, orman alanlarıyla ilgili ayrıca bir düzenleme yapılmasaydı dahi, devlet, -en azından- orman alanlarının korunması ve genişletilmesiyle ilgili idari mevzuatı oluşturmak ve gereken önlemleri almakla mutlaka yükümlü olurdu. Buna karşılık örnek olsun, 169. maddenin ikinci fıkrasında öngörülmüş olan “devlet ormanlarının mülkiyeti devrolunamaz” kuralını Anayasa’da yer alıyor olmasaydı bu kesinlikte bilmiyor/ uygulamıyor olabilirdik. Dolayısıyla orman alanlarıyla ilgili hükmün varlığı sayesinde, hem burada hiç bahsedilmeseydi dahi çevre hakkı kapsamınca yapılması lazım gelen hususların altını çizilmekte ve hem de kesinleştirilmiş özel noktalar Anayasa’ya yerleştirilmektedir.

Ormanların korunması yükümlülüğü hem çevre hakkı ve hem de ormanların korunması ve geliştirilmesi hakkının karşılıklarından biridir. “Çevre”nin -öncelikle- korunması, devlete yönelmiş pek çok yükümlülüğün ifasıyla mümkün olmakla birlikte, örgütlü toplumun varlığı/ bu konudaki rolü oldukça önemli ve gereklidir¹⁷⁸. Meşru dayanağını Anayasa’nın 56 ve 169. maddelerinde bulan ve yine anayasal hakların kullanımıyla başvurulacak her türlü aktif tavır; (i) özünde bu hakların yurttaşlara yüklediği ödevin yerine getirilmesi, (ii) direkt olarak ilgili maddelerden doğan hakkın kullanımı ve (iii) son tahlilde Anayasa hükümlerine sahip çıkılması anlamına gelir.

Dolayısıyla yurttaşlar tarafından ormanların/ çevrenin korunması için katılım hakları¹⁷⁹nın sağlanmasının yanında, örgütlenme ve toplanma özgürlüklerinin kullanımı büyük önem taşımaktadır.

¹⁷⁷ Çevre hakkından kaynaklanan koruma yükümlülüğünün orman alanlarını kapsadığına dair bk. **KABOĞLU**, “Anayasa Hukuku”, s. 348.

¹⁷⁸ **KABOĞLU/ YANCI ÖZALP**, s. 88, 89; **AKMAZ**, s. 121.

¹⁷⁹ Çevre hakkından yararlanılabilmesi, bu hakkın kullanımını olanaklı kılan usuli güvencelerin tanınmasına bağlıdır. “Çevresel bilgiye erişim hakkı”, “katılma hakkı” ve “başvuru hakkı” olmak üzere üç başlıkta ele alınan bu araçlar, çevre hakkının gerçekleştirilebilmesinin önkoşulu olarak kabul edilmektedir. Çevresel bilgiye erişim hakkı, çevreyi etkileyen ya da etki edebilecek faaliyet ve uygulamalara ilişkin bilgi edinmeyi (i), katılma hakkı çevreyle ilgili konularda politika ve karar alım süreçlerine aktif bir biçimde dahil olmayı (ii) ve başvuru hakkı ise yurttaşlar tarafından hem çevrenin korunması amacıyla hem de bilgilenme ve katılım haklarının ihlali hâllerinde idari ve yargısal başvuruda bulunmayı kapsamaktadır. bk. **TAZEGÜL**, İsmail, İdari Yargı Kararlarında Çevresel Başvuru Hakkı, 1. bs., İstanbul, Adalet Yayınevi, 2022, s. 95; **KABOĞLU/ YANCI ÖZALP**, s. 137, 138.

2. Örgütlenme Hakkı

Ormanların ve genel olarak çevrenin etkili bir şekilde korunması, geliştirilmesi bireyin tek başına başvuracağı araçlarla değil; çevre toplulukları, dernekleri, vakıfları vb. örgütler aracılığıyla sağlanabilir¹⁸⁰. Talep ve tepkilerin kolektif bir ifade biçimine kavuşmasını olanaklı kılan çevre örgütleri, çevreyle ilgili sorunların gündeme getirilmesi, çevresel bilincin arttırılması gibi işlevleri üstleniyor olmakla çevrenin korunmasında aktif rol oynamaktadır¹⁸¹. Bu noktada öne çıkan “örgütlenme özgürlüğü”, dernek, vakıf, siyasi parti gibi örgütlenme biçimlerinin varlığını anayasal düzeyde korumaktadır¹⁸².

Örgüt kavramını şekillendiren unsurlar gönüllü katılım, ortak bir amaç, grup/ topluluk oluşturma ve sürekliliktir. Bu bağlamda örgüt kavramı belli bir düşünce etrafında, özgür iradeleriyle bir araya gelen bireylerin oluşturduğu süreklilik gerektiren gruplaşmalar olarak tanımlanabilir¹⁸³.

Örgütlenme hakkı Anayasa’daki karşılığı “Dernek Kurma Hürriyeti” başlığını taşıyan 33. madde düzenlemesinde bulunmaktadır. Hükme göre herkes¹⁸⁴, kamu makamlarından izin almadan dernek kurma, kurulmuş bir derneğe üye olma ya da derneğe katılmama ve üyelikten ayrılma hakkına sahiptir. Hükümün takip eden fıkralarında hakkın sınırlandırma nedenleri ve derneklerin fesih usulü açıklanmış bu maddenin vakıflar açısından da uygulanacağı belirtilmiştir.

3. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı

Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı, çevre örgütleri ve bireylerin ormanların/ çevrenin korunması amacını gerçekleştirebilmek adına başvurabileceği güçlü bir araçtır. Bu hak, bireylerin yalnız başlarına gerçekleştiremedikleri amaçlara, kolektif ve aktif bir tavırla ulaşma

¹⁸⁰ **KABOĞLU/ YANCI ÖZALP**, s.88, 89; **SEMİZ**, Yasemin, Çevre Hakkı Kavramı ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin Çevre Hakkına Yaklaşımı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, İstanbul, 2016, s. 132; **YURTCANLI DUymAZ**, Seda, “Çevre Örgütlerinin Çevresel Yönetime Katılma Sürecinde Dayandığı Haklar”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, C. 26, S: 107, 2013, ss. 173- 198, s. 174.

¹⁸¹ **KAYAER**, Mesut, Hukuksal Araçlarla Çevrenin Korunması, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, 2012, s. 72, 73; **KELEŞ/ HAMAMCI**, s. 283.

¹⁸² **KARAN**, Ulaş, Örgütlenme ve Toplanma Özgürlüğü, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-3, Ankara, Avrupa Konseyi, 2018, s. 3.

¹⁸³ **KABOĞLU**, İbrahim Ö., Kolektif Özgürlükler, DÜHF Yayınları, Diyarbakır, 1989, s. 14-15, 57-59; **KARAN**, s. 3, **GÜÇARSLAN**, Mustafa Eren, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Anayasa Mahkemesi İçtihatları Çerçevesinde Örgütlenme Özgürlüğü, 1. bs., İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2023, s. 9.

¹⁸⁴ Hakkın kullanımında silahlı kuvvetler ve kolluk kuvvetleri mensuplarına, görevlerinin gerektirdiği ölçüde devlet memurlarına kanunla sınırlamalar getirilebileceği belirtilmiştir (AY md. 33/ 6).

hedefine içkindir¹⁸⁵. Yurttaşların, orman alanları üzerinde zararlı etkilere yol açacak tasarı, plan, karar aşamasındaki işlere ya da başlamış faaliyetlere toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkını kullanarak karşı çıkması, çevre hakkından kaynaklanan ödevin yerine getirilmesi anlamına gelmektedir.

Türkiye’de çevre sorunlarına karşı toplumsal mücadelenin özellikle 1980’li yıllardan itibaren ivme kazandığı ifade edilmektedir¹⁸⁶. Kömürlü termik santrallere (örn. Gökova ve Aliğa direnişleri), nükleer enerji ve altın madenlerine (Akkuyu Nükleer Santral Projesi, Bergama ve Cerattepe altın madeni direnişleri gibi), kentlerdeki çevresel yıkıma (örn. Gezi Parkı direnişi) karşı sivil toplum örgütleri ve yerli halkın ve/ veya kapsayıcı bir ifadeyle yurttaşların sergilediği aktif tavır çevre hareketlerine örnek gösterilebilir. Buna karşılık, çevrenin korunması amacıyla barışçıl toplanma hakkını kullanan ve bu yolla anayasal ödevlerini yerine getiren yurttaşların sıklıkla karşı karşıya kaldığı hukuka aykırı/ meşru olmayan müdahaleler, toplanma özgürlüğünü kullanılamaz bir hâle getirmektedir. 2023 yılının Temmuz ayında Akbelen ormanını korumak için verilen tepkinin¹⁸⁷ kolluk güçleri tarafından bastırılması bu yönde gerçekleşmiş yakın tarihli bir olaydır.

Toplanma özgürlüğünün anayasal dayanağı 34. madde düzenlemesidir. Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı ile, barışçıl olması koşuluyla her türlü toplantı koruma altına alınmıştır¹⁸⁸. Öyle ki Anayasa, herkesin silahsız ve saldırısız olarak toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleyebileceğini öngörmüştür. Bu bağlamda barışçıl toplanma, savaş ve şiddet çağrısını/ teşviğini ve şiddetin bir yöntem olarak kullanılmasını dışlamaktadır¹⁸⁹.

¹⁸⁵ **KABOĞLU**, Kolektif Özgürlükler, s. 63; **ŞİRİN**, Tolga, 30 Soruda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı (Anayasa ve İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Işığında), 1. bs., İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2013, s. 18.

¹⁸⁶ **ÖZDEK**, s. 182; **MADRA**, Ömer/ **ŞAHİN**, Ümit, Açık Yeşil- Teorisi ve Pratiği ile Bir Ekoloji Rehberi, 2.bs., İstanbul, Can Sanat Yayınları, 2019, s. 232.

¹⁸⁷ Muğla’nın Milas ilçesinde Yeniköy ve Kemerköy termik santrallerine enerji sağlayan linyit madeni sahasının Akbelen ormanını da kapsayacak biçimde genişletilmesine karşı yerli halk ve çevre örgütlerinin ortaya koyduğu mücadele 2019 yılında başlamıştır. 2021’de gerçekleştirilmek istenen kesime karşı İkizköylüler bölgede çadırlar kurarak nöbet tutmuş bu yolla direnmiştir. Konuyla ilgili haberler için bk. <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/yurttaslarin-akbelen-ormani-icin-agac-nobeti-suruyor-1854995>, <https://yesilgazete.org/akbelen-ormani-nobetine-gece-yarisi-jandarma-mudahalesi/>; <https://bianet.org/haber/ikizkoyluler-akbelen-ormani-yasiyorsa-direnisimiz-sayesinde-271547>, (çevrimiçi/ erişim tarihi: 29.02.2024); 24 Temmuz 2023 tarihinde Akbelen ormanında sabaha karşı başlayan ağaç kesiminin bölge halkı tarafından duyurulmasıyla gerçekleştirilen protestolar kolluk güçlerinin müdahalesine uğramıştır. İlgili haberler için bk. <https://www.gazeteduvar.com.tr/akbelende-koylulere-tomali-mudahale-8-gozalti-4-yarali-haber-1629724> ; <https://www.cumhuriyet.com.tr/cevre/son-dakika-akbelende-doga-kiyimina-karsi-direnis-suruyor-yurttaslara-toma-ile-mudahale-edildi-2102729>; https://t24.com.tr/haber/akbelen-de-buyuk-bulusma-bugun,1123524#google_vignette (çevrimiçi/ erişim tarihi: 29.02.2024).

¹⁸⁸ **KARAN**, s. 46.

¹⁸⁹ **KARAN**, s. 52-53; **ŞİRİN**, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı, s. 39-40.

Hakkın öznesi “herkes” olarak belirlenmiş ve tıpkı dernek kurma özgürlüğünde olduğu gibi kullanımı izne bağlı kılınmamıştır. Bununla birlikte 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu’nun 10. maddesi toplantı yapılabilmesi için bir bildirim yükümlülüğü öngörmektedir. Toplanma özgürlüğünün kullanımı için getirilen bildirimde bulunma ödevi, şekli açısından Anayasa’ya aykırı düşüyor değildir¹⁹⁰. Ancak bu yönde öne sürülen istemin bir “izin” olmadığının altını çizmek gerekir, hükmün yorumlanma biçiminde bu durum göz ardı edilmemeli ve bildirim koşulu bir yasaklama aracı olarak kullanılmamalıdır. Hak özneleri tarafından yapılacak bildirim, toplanma özgürlüğünün güvence altına alınması istemi olarak kavranmalıdır¹⁹¹.

Buna karşılık, bazı durumlarda, toplantı ve gösteri yürüyüşünün spontane bir biçimde gelişmesi hakkın kullanımının tek yolu olabilir. Derhâl o anda gerçekleştirilmediği takdirde anlamsız bir hâle gelecek toplantı ve gösteri yürüyüşleri açısından da bildirim koşulunun aranması hakkın amacına ters düşecektir. Aksinin kabulü bildirim yükümlülüğünü hakkın kullanımını sınırlayan dahası o an için imkânsız kılan bir araca dönüştürür¹⁹². Konumuz açısından düşündüğümüzde bu husus kritik bir önem taşımaktadır. Bağlamın koşulları halkın orman için zararlı gördüğü bir müdahalenin gerçekleşmesini önlemek ya da durdurabilmek için toplanma hakkına derhâl başvurmasını gerekli kılabilir. Örnek olsun, orman alanına zarar verici bir faaliyetin gece yarısı veya sabaha karşı aniden başladığı öğrenilebilir, böylesi bir durumda, o anda verilmeyecek bir tepki, işlevini ve anlamını yitirme riski altındadır¹⁹³. Toplumsal bir refleks sonucunda bir araya gelen yurttaşlar, orman alanını korumak amacıyla toplanma hakkının çeşitli görünüş biçimlerini (slogan atma, yürüme, faaliyet alanını işgal vb.) hayata geçirebilir. Spontane gelişen eylemlerin doğası gereği yerine getirilememiş olan bildirim yükümlülüğü, eyleme yönelik müdahale için bir gerekçe oluşturmamaktadır¹⁹⁴.

¹⁹⁰ **ŞİRİN**, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı, s. 33-34; **KARAN**, s. 55-56.

¹⁹¹ **KARAN**, s. 55-58, **ŞİRİN**, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı, s. 34, 85; **AKBULUT**, Olgun, “Toplantı ve Örgütlenme Özgürlükleri”, in. İncoğlu, Sibel (Ed.), İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa: Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Kapsamında Bir İnceleme, 3. bs., İstanbul, Beta Yayınları, 2013, s. 386, 387.

¹⁹² **KARAN**, s. 58-60; **ŞİRİN**, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı, s. 34-36; **AKBULUT**, s. 387; **ANAYURT**, Ömer, Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, İstanbul, 1998, Kazancı, 1998, s. 123, 124.

¹⁹³ Örneğin 24 Temmuz 2023’te Akbelen ormanında saat 05.30’da TOMA ve jandarmalar eşliğinde kesim işlemleri başlatılmıştır. İkizköylüler durumu öğrenir öğrenmez kesime karşı tepki göstermiştir. İlgili haberler için: https://www.cumhuriyet.com.tr/turkiye/akbelen-ormanina-sabaha-karsi-baskin-yurttaslar-direniyor-2101964?utm_medium=AramaSonuc&utm_source=AramaSonuc; <https://yesilgazete.org/akbelen-ormaninda-sabaha-karsi-testere-sesleri-maden-icin-agac-kesimine-baslandi/>, (çevrimiçi/ erişim tarihi: 29.02.2024)

¹⁹⁴ Bu bağlamda önem taşıyan, gösterinin barışçıl nitelikte olması ve başkalarının hak ve özgürlüklerini ancak makul ölçüde sınırlandırmasıdır. Çünkü bildirimde bulunma yükümlülüğünün amacı toplanma hakkının düzgün bir biçimde gerçekleştirilebilmesinin devlet tarafından gerekli önlemlere başvurarak olanaklı kılınmasıdır. Bildirimde bulunulmaması kategorik bir müdahale nedeni değildir. Dolayısıyla gösteri spontane biçimde gelişmemişse bile belirtilen koşullar içinde sürdürülüyorsa, iletmek istenen mesajın ortaya konulmasına olanak tanınmalıdır. bk. **ŞİRİN**, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı s. 85-86

Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı da diğer tüm anayasal hak ve hürriyetler gibi mutlak değildir. Bir toplanmanın Anayasa kapsamınca korunabilmesi için barışçıl olması gerekmektedir. Amaç ve/veya yöntemi barışçıl olmayan kişiler/eylemler bu hakkın sunduğu güvencelerden yararlanamaz¹⁹⁵. Bununla birlikte toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı millî güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlığın ve genel ahlâkın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla ve kanunla sınırlandırılabilir (AY md. 34/2).

III. GÜVENCELERİ

1982 Anayasası'nın 169. maddesinde ormanların korunması ve geliştirilmesine ilişkin bir dizi güvence öngörülmüştür. Bu bölümde hükmün getirdiği güvencelerin ne anlama geldiğini sırasıyla inceleyeceğiz. Ancak öncesinde 169'un belirlediği güvenceleri yerine getirmekle kimin yükümlü olduğu üzerinde duracağız.

A. YÜKÜMLÜ

Ormanların korunması ve geliştirilmesi hakkının yükümlüsü, madde lafzından açıkça anlaşıldığı üzere devlettir. Çünkü 169. madde “devlet...” diyerek başlamakta ve devamında bu özneyi değiştirmeden ormanların korunması amacına yönelik pek çok yükümlülüğe hükmetmektedir. Norm kapsamında ilgili yükümlülüklerin muhatabı yalnızca devlet olarak belirlenmiş olsa da yurttaşların Anayasa'nın 56. maddesinden doğan ödevleri de göz önünde bulundurulmalıdır.

Anayasa'nın 56. maddesinde düzenlenen çevre hakkının, ormanların korunması ve geliştirilmesi hakkını kapsadığını bir önceki bölümde dile getirmiştik. Çevre hakkının gerçekleştirilmesi için 56. madde kapsamında öngörülen yükümlülükler devletin yanı sıra yurttaşlara da ait kılınmıştır. Bu bağlamda hem devlet hem de yurttaşlar, çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemekle yükümlüdür. Ormanlar, basitçe çevrenin bir parçası olduğundan ya da çevreyi oluşturduğundan çevre hakkının kapsamına girmektedir dolayısıyla ormanların korunması ve geliştirilmesi demek çevrenin korunması ve geliştirilmesi demektir. Tabiatıyla yurttaşların çevre hakkından doğan koruma, geliştirme ve kirlenmemeye ödevleri ormanlar açısından da geçerlidir. Bu yükümlülüklerin yurttaşlar açısından da yerine getirilmesi, Anayasa'nın “Temel Hak ve Hürriyetlerin Niteliği” kenar başlıklı 12.

¹⁹⁵ ŞİRİN, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı s. 77; KARAN, s. 50; AKBULUT, s. 391.

maddesi bağlamında da gereklidir. Anayasa'ya göre “*temel hak ve hürriyetler, kişinin topluma, ailesine ve diğer kişilere karşı ödev ve sorumluluklarını da ihtiva eder*”. Bu ödev, sorumluluklar sadece toplumsal ilişkileri değil, doğal ortamların/ çevresel değerlerin korunmasını da kapsamına almaktadır¹⁹⁶.

Çevrenin/ ormanların korunması ödevini yurttaşlar açısından değerlendirdiğimizde örgütlü toplumun rolü vazgeçilmez görünmektedir. Koruma amacına yönelik sergilenen bireysel çaba, özellikle kapitalist ekonomik düzenin çıkarları doğrultusunda atılan adımlar karşısında güçsüz kalma riskiyle karşı karşıyadır. Dolayısıyla bu yöndeki koruma ödevinin, bireyin tek başına başvuracağı araçlarla değil ama kolektif bir biçimde yerine getirilebilmesi daha olanaklıdır. Koruma ödevinin yurttaşlara yüklediği sorumluluklar diğer anayasal hakların kullanımıyla yerine getirilebilir. Bu bağlamda katılım haklarının tanınması ve örgütlenme ile toplanma haklarının etkin kullanımı için elverişli ortamın sunulması kritik önem taşımaktadır. Sonuç olarak ormanların korunması hususunda hem devlet ve hem de yurttaşlar yükümlülük altındadır.

B. KORUMA

1982 Anayasası'nın 169. maddesi uyarınca devlet, ormanları korumakla yükümlüdür. Ormanların korunması ve geliştirilmesi başlığını taşıyan maddenin anayasal varlık nedeni, içeriği ve yöneldiği amaç öncelikli olarak orman bütünlüğünün/varlığının korunmasıdır. Norm bir bütün olarak incelediğinde öngörülen güvence ve yasakların çoğunun koruma yükümlülüğünün birer iz düşümü olduğu görülmektedir¹⁹⁷. Dolayısıyla 169. maddede yer alan diğer yükümlülüklerin gerçekleştirilmesi ya da ihlali koruma yükümlülüğünün yerine getirilip getirilmediği sonucunu doğurur ve/veya koruma yükümlülüğünün ifasıyla sıkı sıkıya bağlıdır.

¹⁹⁶ KABOĞLU, “Anayasa Hukuku”, s. 349.

¹⁹⁷ AKMAZ, s. 143.

Anayasa Mahkemesi'nin kararlarında sıklıkla ifade ettiği üzere, 169. madde ve ormanla ilintili diğer anayasal hükümler, orman alanlarının tarihi süreç¹⁹⁸ içinde devamlı zarar görmesi karşısında doğan 'koruma' gereğinin bir sonucudur¹⁹⁹.

1982 Anayasası'nın 169. maddesinin ilk fıkrası, "Devlet, ormanların korunması (...) için gerekli kanunları koyar ve tedbirleri alır." der. Anayasa'da öngörülen koruma yükümlülüğü hiçbir ayırım²⁰⁰ gözetmeksizin tüm ormanlar için geçerlidir. Bu husus AYM kararlarında da

¹⁹⁸ Bu süreç AYM'nin işaret ettiğimiz kararında, Engin Yıldırım ve Osman Alifeyyaz Paksüt'ün yazdığı karşı oyda şu şekilde ifade edilmiştir: "Anayasa, birçok ülke anayasasından farklı olarak, ormanların korunmasını özel ve sıkı bir rejime bağlamıştır. Tarihsel olarak Fatih Sultan Mehmet'le başlayan ancak Osmanlı döneminde gereğince uygulanamayan, ormanların gerekirse en sert tedbirlerle korunması kaygısı, Cumhuriyet döneminde ormanlara tekrar verilen öneme rağmen orman alanlarının kaybının önlenemeyişi, anayasa koyucuyu, 1961 ve 1982 Anayasalarında özel hükümler vazetmeye yöneltmiştir. Anayasa'nın 169. maddesi, ormanların korunması ve orman sahalarının genişletilmesi için Devlete görev vermiş; devlet ormanlarının mülkiyetinin devrolunmayacağını, kamu yararı dışında irtifak hakkına konu olamayacağını, yanan ormanların yerine yenisinin yetiştirileceğini hükme bağlamıştır." AYM, E. 2014/92, K. 2016/6, 28.01.2016, RG. 03.03.2016/ 29642.

¹⁹⁹ "Bu denli ayrıntılı düzenlemeler, Anayasa Koyucunun, ormanların korunması ve çoğaltılması konusunda gösterdiği duyarlılıkla izah edilebilir. Bu duyarlılığın, ülkemizde orman örtüsünün sürekli yok edilmesi gerçeğinden kaynaklandığı kuşkusuzdur." AYM E. 1984/10, K. 1985/2, 22.01.1985, RG. 17.06.1985/18787. Aynı yönde: AYM, E. 2000/75, K. 2002/200, 17.12.2002, RG. 08.11.2003/ 25283. AYM'nin bir diğer kararında ormanların tahribi ve taşıdığı önem, bu alanların anayasal koruma öznesi hâline gelmesinin nedeni olarak açıklanmıştır. "Uzun yıllardan beri değişik birçok sebepler yüzünden ormanlarımız, geniş ölçüde yok edilmiş, bu sebeple de çok azalmıştır. Normal olarak bir memleketin topraklarının %30'u ormanlarla örtülü bulunmak ve bunun en az %20'si de iyi iyi nitelikte olmak gerekir; Yurdumuzun ise ormanlarla örtülü kısımları yukarıki oranların çok altındadır. Ormanlarımız odun ve kereste ihtiyacımızı karşılamaktan çok uzaktır. Bir memlekette tarım yapılabilmesi ormanların korunması ile mümkündür. Ayrıca yine bir memlekette ormanların az veya çok oluşunun o memleketin iklimi üzerinde de etkisi vardır. Bütün bunlara ek olarak ormansızlık, erozyona yani verimli topraklarımızın yağmurlarla sürüklenip denizlere dökülmesine sebep olmaktadır. Öte yandan yurdumuzun birçok bölgelerindeki kuraklığın sebeplerinden birisi de ormansızlıktır. Yok edilen ormanların yerlerine yenilerinin yetiştirilmesi yüz yıllara ihtiyaç göstermektedir. İşte ormanlarımızın yukarıda kısaca belirtilen durumu ve taşıdıkları büyük önem sebebiyledir ki Anayasamıza ormanların korunması ve yeni ormanların yetiştirilmesi amacını güden hükümler konulmuştur." AYM E. 1962/211, K.1962/121, 26.12.1962, RG. 06.03.1963/11348.

²⁰⁰ 6831 sayılı Orman Kanunu'nun 4. maddesinde ormanlar mülkiyetleri açısından ve vasıf/karakterleri yönünden bir ayrıma tabi tutulmuştur. Buna göre ormanların mülkiyeti devlete, kamu tüzel kişilerine veya özel kişilere ait olabilir. Orman Kanunu'nda öngörülmüş olan, devlet ormanlarıyla ilgili pek çok hüküm, mülkiyeti kamu tüzel kişilerine ve özel kişilere ait ormanlar için de uygulanmaktadır. Bu hükümlerin neler olduğu mülkiyeti kamu tüzel kişilerine ait ormanlar için Orman Kanunu'nun 49. ve özel kişilere ait ormanlar içinse 56. maddesinde sayılmıştır. bk. ÜNAL, Mehmet/ BAŞPINAR, Veysel, Orman Hukuku, 4. bs., Ankara, Savaş Yayınevi, 2017, s. 42, 44. Vasıf ve karakter açısından ise, muhafaza ormanı, millî park, istihsal ormanı biçiminde bir sınıflandırma yapılmıştır. Muhafaza ormanlarına ilişkin hükümler Orman Kanunu'nun 23 ve 24. maddelerinde bulunmaktadır. Muhafaza ormanları, toprak, su ve iklimin korunmasına yardımcı olan bakım ve koruma altına alınması gereken ormanlardır. Kanun bu alanların niteliklerine göre farklı statüler belirlemiştir. Muhafaza ormanı vasfını "daimî" olarak taşıdığı belirtilen ormanlar; heyelan riski olan yerlerdeki ormanlarla, yerleşim yerlerinin havasını, yollarını toz ve kum fırtınalarına karşı koruyan, nehirlerin taşmasını önleyen ve ülkenin savunulması için gerekli görülen ormanlardır. Tahrip edilmiş veya yanmış ormanlar ise istihsal ormanı hâline gelinceye dek, "geçici" muhafaza ormanı statüsünde bulunmaktadır. bk. AYANOĞLU, Sedat, "Hukuksal Açıdan Muhafaza Ormanı ve Milli Park Kavramları", İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, C. 45, S. 3-4, 1995, ss. 29-41, s. 30-33; ÖZDEMİR, Şükrü/ DEDA, Necip, Orman Hukuku- Hukuk Ceza Kadastro Davaları, 1. Cilt, Ankara, Feryal Matbaacılık, 1991, s. 603; KAMAN, Nur, Türk Orman Rejimi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, İstanbul, 1997, s. 33-35; ÜNAL/ BAŞPINAR, s. 47; SÜMER, s. 106-110. Millî parklar, Kanun'un 25. maddesinde düzenlenmiştir. Bu alanlar bilim ve sanata hizmet etme, doğayı koruma, toplumun spor, dinlenme gibi gereksinimlerini karşılama, turistik faaliyetlere katkı sunma amaçlarıyla ayrılmıştır. Bununla birlikte bir alanın millî park niteliğini taşıması için orman arazisi üzerinde bulunma koşulu aranmamaktadır. Öğretide "orman alanlarında millî park özelliği gösteren alanlar" ile "orman alanlarında yer almayan millî park alanları"nın birbirinden ayrılması gerektiği ifade edilmiştir. Bu yönlerdeki değerlendirme için

vurgulanmıştır. Buna göre: “(...) Anayasa’nın 131. maddesinin; (...) ister Devlete, ister özel mülkiyete ait olsun, bütün ormanların korunup gelişmesini sağlamak ödevini Devlete yüklediği (...) açıkça görülmektedir.”²⁰¹

1. 169. madde neyi koruyor?

Koruma yükümlülüğünün ve dahası bir bütün olarak 169. maddenin anlaşılabilmesi için, normun etrafında şekillendiği “orman” kavramı açıklığa kavuşturulmalıdır. Bu başlık altında orman tanımını, bu tanımlı belirleme yetkisini ve tanımın kapsamına yönelik eleştirileri inceleyeceğiz.

a. Orman Kavramı

Ormana ilişkin üzerinde uzlaşmış evrensel bir tanımın varlığına rastlanmamıştır. Orman kavramı geniş bir perspektifle ele alındığında, bu alanın üstündeki gökyüzü ve altındaki kaynakların ormana içkin olduğu görülmektedir²⁰². Çünkü orman ekosistemi, ormanın içinde ve çevresinde barındırdığı canlı ve cansız çevresel öğelerden ve bu öğelerin kurduğu karşılıklı ilişkiler bütününden oluşmaktadır²⁰³. Orman kavramına dair sunulabilecek en dar tanım ise ormanı ağaçlar ve bu ağaçların yer aldığı toprak unsurlarından ibaret bir biçimde ele almaktadır. Bu yöndeki tanımlardan birine örnek Hoca Ali Rıza Efendi’nin orman tanımıdır. Bu tanıma göre, “dal ve gövde meydana getiren odunsu bitkilerin topluca büyüüp yetişmesi haline orman ve yerine de ormanlık denir”²⁰⁴.

bk. SÜMER, s. 117- 119; AYANOĞLU, “Muhafaza Ormanı ve Milli Park Kavramları”, s. 35, 40. Millî park kavramıyla ilgili genel bilgi için bk. AYANOĞLU, “Muhafaza Ormanı ve Milli Park Kavramları”, 33-37; KAMAN, s. 37- 43; İşletme ormanı olarak da adlandırılan, istihsal ormanları ise, orman ürünü elde edilen ve bu amaç doğrultusunda işletilen ormanları ifade etmektedir. Bu konuda bk. ÜNAL/ BAŞPINAR, s. 48, 49; ÖZDEMİR/ DEDA, s. 604; SÜMER, s. 110-113; KAMAN, s. 43- 45; ULUKUT, Bülent, Türk Orman Hukuku- Birinci Kitap Hukuki Hükümler, İstanbul, Güven Basımevi, 1963, s. 15.

²⁰¹ AYM, E. 1966/24, K. 1967/8, 28.2.1967, RG. 23.03.1968/ 12856. Bu konuya bir başka kararda şöyle yer almıştır: “(...) Anayasa’nın anılan maddesinde herhangi bir ayrıma gidilmeksizin tüm orman çeşitleri bakımından devlete koruma ve genişletme için gerekli düzenlemeleri yapma ve tedbirleri alma konusunda pozitif yükümlülük yüklenmiştir.” AYM, E. 2021/110, K. 20203/75, 11.10.2023, RG. 27.12.2023/ 32412. Aynı yönde değerlendirmelerin bulunduğu bir başka karar için bk. E. 2017/134, K. 2017/169, 13.12.2017, RG. 16.01.2018/ 30303; D8D, E. 2010/9234, K. 2015/699, 12.02.2015, lexpera.com.tr (çevrimiçi/ erişim tarihi: 18.04.2024).

²⁰² ÇEPEL, Necmettin, “Ekosistem Kavramı, Ekosistem Analizleri ve Bir Ekosistem Analizi Modelinin Geliştirilmesi”, İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, C. 26, S: 1, 1976, ss. 34-59, s. 42, 43; YAŞAR, s. 6.

²⁰³ ÇEPEL, Ekosistem Kavramı, s. 42; KELEŞ/ HAMAMCI, s. 127; ÇEPEL, Necmettin, Orman ve Biz- Ormanın Tanıtımı, Yararları Tahribi ve Korunma Çareleri, Türkiye Erozyonla Mücadele, Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999, s. 5, 6. YAŞAR, s. 6.

²⁰⁴ Bu tanımlı Halil Kutluk/ Kerim Yund’a ait “Hoca Ali Rıza: Orman Umum Müdürlerinden Hayatı ve Eserleri 1843-1925” başlıklı çalışmadan aktaran: AYANOĞLU, Sedat, Hukuksal Açıdan Orman Emlâki ve Orman Mülkiyetinin Temelleri, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1986, s. 38.

Doktrindeki eserler incelendiğinde, orman kavramına dair biyolojik-teknik²⁰⁵ ve hukuksal olmak üzere kategorilere ayrılmış farklı tanımlara rastlamak olanaklıdır. İlgili tanımların birkaçına değinerek orman kavramını değerlendireceğiz.

Orman ekosisteminin barındırdığı çeşitliliği vurgulayarak ormanı biyolojik yönden açıklayan Burhan Aytuğ'un tanımına göre *“Oldukça geniş bir alanda, kendine özgü bir iklim yaratabilen, belirli bir yükseklik, yapı ve sıklıktaki ağaçların, ağaççık, çalı ve otsu bitkiler, yosun, eğrelti ve mantarlar, toprak altı ve üstünde yaşayan mikroorganizmalar ve çeşitli böcek ve hayvanlarla, orman toprağının birlikte oluşturduğu hayat birliğine orman denir”*²⁰⁶.

Türkiye’de ormancılığın gelişiminde önemli katkılara sahip Robert Bernhard²⁰⁷ orman kavramını, orman içinde ve bitişiğindeki boş arazileri de kapsamına alacak bir biçimde şöyle tanımlamıştır: *“Odun maddesi, bununla beraber tali ürünler alınmasına yarayacak; kendi kendine veya emekle yetişmiş, yetiştirilmiş, yetiyecek ağaç, ağaççıklar topluluğuna, toprakları ile beraber orman denir. Etrafı tamamen veya çoğunlukla ormanla çevrili arazi de ormanların dış kenarlarındaki doğal vejetasyon ve ormanın gelişiminin gerektiği miktar arazi de ormandan sayılır.”*²⁰⁸.

6831 sayılı Orman Kanunu’nun 1. maddesi ormanın hukuki tarifini sunmaktadır. Orman Kanunu uyarınca, doğal olarak insan müdahalesi olmadan yetişmiş ya da emekle yetiştirilmiş olan ağaç ve ağaççık topluluğu yerleriyle birlikte orman sayılır²⁰⁹.

Yasa koyucu, ağaç ve ağaççık unsurlarıyla birlikte bunların “yerler”ini de ormanın ayrı bir unsuru olarak kabul etmiştir. Ormanın “yer” unsuru, ağaç ve/veya ağaççıkların üzerinde bulunduğu alanı ifade etmenin yanı sıra doğal ya da yapay etkiler sonucunda ağaç/ ağaççıkların

²⁰⁵ Orman kavramına ilişkin, ormancılık bilimi ve tekniğinin yanında botanik ve biyoloji bilimleri de göz önünde tutularak yapılan tanımlar ormanın biyolojik- teknik yönden karşılığını oluşturmaktadır. İlgili bilgiye ulaşmak için bk. GÜNEŞ, Yusuf, Orman Hukuku, ed. Aynur Aydın, 1. bs., İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2019, s. 37.

²⁰⁶ AYTUĞ, Burhan, “Orman Tanımlaması ve Bu Tanımlamada Yer Alan Ağaç, Ağaççık ve Çalı Kavramları”, in. I. Kadastro Semineri, Ankara, Orman Genel Müdürlüğü Yayınları, 1976, s. 259. Benzer yönde bir tanım için bk. AYANOĞLU, Sedat, “Ormanların Kamu Malları Arasındaki Yeri, Orman Tanımı ve Kapsamı”, İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, C. 42, S: 1-2, 1992, ss. 73- 94, s. 78.

²⁰⁷ Bu yönde detaylı bilgiye ulaşmak için bk. GÜMÜŞ, s. 108- 114; ÖZDEMİR/ DEDA, s. 109- 112.

²⁰⁸ Bu tanımları aktaran: GÜMÜŞ, s. 128, dn. 78.

²⁰⁹ Madde metninde yer alan ifadelerin anlamı Orman Kadastro ve 2/B Uygulama Yönetmeliği’nin (20.11.2011/ 28473 s. RG) “Vasıf Tayini ve Mülkiyete Ait Hususlar” başlığını taşıyan beşinci bölümünün 14. maddesinde açıklanmıştır. Yönetmeliğe göre, *“en az sekiz metre ve daha yukarı boy yapabilen kökü, gövdesi, tepesi olan, odunsu bitkilere, yaşı, çapı ne olursa olsun ağaç denir.”*; ağaççık isimli odunsu bitki enine doğru büyüyen yapısı ve sekiz metreyi bulmayan uzunluğu ile ağaç tanımından ayrılmaktadır. Tanımda yer alan topluluk unsuru, ağaç ve/veya ağaççıkların birlikte bulundukları saha üzerinde yüzde on ya da daha fazla oranda kapallık oluşurması durumunu ifade etmektedir. Bu unsur, ağaç, ağaççık ve kapallık unsurlarıyla birlikte değerlendirilir. Kapallık “ağaç ve ağaççıkların bulundukları sahaya göre toprağı siperleme oranıdır”. Belirlenen kapallık oranının devlet ormanları açısından daha az olması hâli, orman niteliğinin korunması karşısında bir engel oluşturmaz.

yok edildiği alanları da kapsamaktadır²¹⁰. Böylece ormanın asli unsuru olarak kabul edilen “yer/arazi/ toprak”, üzerindeki bitki örtüsü hangi nedenle ortadan kalkarsa kalsın orman niteliğini yitirmez²¹¹. Anayasa Mahkemesi yer unsurunun bağımsızlığını şöyle ifade etmiştir:

“ ‘Tabii olarak yetişen veya emekle yetiştirilen ağaç ve ağaççık toplulukları yerleri ile birlikte orman sayılır’. Görülüyor ki Kanun Koyucu, yeri de orman tarifi içine almıştır. Bu kelime ihmal edilemez; bunu da değerlendirmek lâzımdır. (Yerler) ormanın tarifi içine girmekle ormanın, ağaçlardan ayrı bir unsuru oluşmuş oluyor. Böyle olunca ağaçlar herhangi bir nedenle yok olursa, yerleri, ormanın bir unsuru olmak niteliğini yitirmez; orman toprağı ve yeri olmakta devam eder.”²¹².

Orman Kanunu, ormanın yasal tarifini verdiği aynı maddede, bu tanımdaki nitelikleri taşıya da orman sayılmayan yerleri sıralamıştır²¹³. Kanunun orman tanımı dışında bıraktığı alanlar,

²¹⁰ Orman Kadastro ve 2/B Uygulama Yönetmeliği, md. 14/1-d. Bu bağlamda farazi orman ve orman içi açıklık kavramlarına da değinmek gereklidir. Orman bitki örtüsünün yapay veya doğal etki sonucunda yitirildiği alanlar farazi orman olarak isimlendirilmektedir. Orman sınırları içinde, doğal olarak orman bitki örtüsü içermeyen alanlar ise orman içi açıklıkları oluşturmaktadır. bk. ÜNAL, Mehmet, Orman Hukuku, 2. bs., Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2003, s. 74; BÜYÜKAY, Yusuf, “Öncesi Orman Olmayan Arazilerin Orman (Rejimi) Dışına Çıkarılması Sorunu”, in., Prof. Dr. Cevdet Yavuz’a Armağan, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, C. 22, S:3, 2016, ss. 525- 545, s. 539; SÜMER, s. 18. Ormanın hukuki tarifinde, bitki örtüsünün varlığına bağlı olmaksızın orman toprağına da yer verilmiş olmasının önemi bu durumda ön plana çıkmaktadır. Çünkü böylece, orman toprağı olan farazi orman ve orman içi açıklıklar da orman olarak kabul edilerek bu niteliğe sahip olmanın tüm hüküm ve sonuçlarını tabii olur. SÜMER, s. 20; SÜMER, Nuray/ ÜSTÜN, Gül, “Orman Alanlarının Turizm Yatırımlarına Tahsisi Konusunda Turizmi Teşvik Kanunu’nda Öngörülen Değişiklikler”, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, C. 27, S: 2, 2021, ss. 1232- 1259, s. 1237. Doktrinde kimi yazarlarca farazi ormanların, orman bitki örtüsüne sahip alanlarla birlikte ele alınması eleştiriyile karşılanarak bu alanların ayrı bir rejim içinde değerlendirilmesi gerektiği ifade edilmiştir. bk. ÜNAL, s. 74; BÜYÜKAY, s. 539.

²¹¹ SÜMER, s. 17, 18; KAMAN, s. 7; ÜNAL/ BAŞPINAR, s. 20. Eşya hukuku bağlamında orman, birden fazla şeyin/eşyanın ayrılmaz bir biçimde bir araya gelmesiyle oluşan birleşik eşya olarak değerlendirilmektedir. Buna göre ormanı oluşturan bütünleyici parçalardan “arazi/ yer”, ormanın asli/birincil unsuru ve “bitki örtüsü” ise ferî/ ikincil unsurdur. Bu yönde bk. AYDIN COŞKUN, Aynur, “Türkiye’de Ormanlardan Yararlanmanın Yasal Esasları”, İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, C. 49, S:1, 1999, ss. 83-109, s. 85; AKİPEK, Jale G., “Devlet Orman Arazisi Üzerinde Üst Hakkı”, in. Prof. Dr. Osman F. Berki’ye Armağan, Ankara, Sevinç Matbaası, 1977, s. 3; GÜNEŞ, “Orman Hukuku”, s. 41; AYANOĞLU, Ormanların Kamu Malları Arasındaki Yeri, s. 78.

²¹² AYM, E. 1965/44, K. 1966/14, 10.03.1966, RG. 04.06.1966/12314.

²¹³ 6831 sayılı Orman Kanunu’nun 1. maddesine göre orman sayılmayan alanlar şunlardır: “A) Sazlıklar; B) Step nebatlarıyla örtülü yerler; C) Her çeşit dikenlikler; Ç) Parklar; D) Şehir mezarlıklarıyla kasaba ve köylerin hudutları içerisinde bulunan eski (kadim) mezarlıklardaki ağaç ve ağaççıklarla örtülü yerler; E) Sahipli arazide bulunan ve civarındaki ormanlarda tabii olarak yetişmiyen ağaç ve ağaççık nevelerinin bulunduğu yerler; F) Orman sınırları içinde veya bitişiğinde tapulu, orman sınırları dışında ise her türlü tasarruf belgeleriyle özel mülkiyette bulunan ve tarım arazisi olarak kullanılan, dağınık veya yer yer küme ve sıra halinde ki her nevi ağaç ve ağaççıkla örtülü yerler; G) Orman sınırları dışında olup, yüzölçümü üç hektarı aşmayan sahipli arazilerde tabii olarak yetişen her nevi ağaç ve ağaççıkla örtülü yerler; H) Orman sınırları içinde veya bitişiğinde tapulu, orman sınırları dışında ise her türlü tasarruf belgeleri ile özel mülkiyette bulunan ve muhitin hususiyetlerine göre yetişmiş veya yetiştirilecek olan (...) fıstık çamlıkları ve palamut meşelikleri dahil olmak üzere her nevi meyveli ağaç ve ağaççıklar; İ) Sahipli arazideki aşılı ve aşısız zeytinliklerle, özel kanunu gereğince Devlet Ormanlarından tefrik edilmiş ve imar, ıslah ve temlik şartları yerine getirilmiş bulunan yabani zeytinlikler ile 9/7/1956 tarih ve 6777 sayılı Kanunda tasrih edilen yabani veya aşılansız fıstıklık, sakızlık ve harnupluklar. J) Funda veya makilerle örtülü orman ve toprak muhafaza karakteri taşımayan yerler; K) Orman sınırları dışında olup, alan büyüklüğüne

anayasal korumanın konusunu oluşturmamaktadır. Orman tanımının istisnası olan bu alanlar Kanun'da sınırlı sayıda sayılarak belirlenmiştir²¹⁴. 2003 yılında 4999 sayılı "Orman Kanunu'nda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'un ilk maddesi ile 6831 sayılı Orman Kanunu'nun orman tanımının istisnalarına yer veren 1. maddesinin H bendinde kızılgaçlık ve aşılı kestaneliklerin orman sayılmayacağı yönünde bir değişiklik yapılmıştır. Bu düzenlemenin iptali istemiyle AYM'ne başvurulmuştur. Mahkeme, hâli hazırda orman ekosistemi içinde yer alan ve bilimsel açıdan orman ağacı olmadığı yönünde de herhangi bir belirlemede bulunulmamış olan bu ağaçların, orman tanımı dışına çıkarılarak 169. madde korumasından yoksun bırakılacağını öngörmüş, düzenlemeyi Anayasa'ya aykırı bularak iptal etmiştir²¹⁵.

(1) Orman tanımını belirleme yetkisi

Orman kavramına ilişkin ortaya konan tanım, devletin koruma yükümlülüğünün konusunu belirlemekte olduğundan oldukça önemlidir. Görüldüğü üzere, Anayasa'da orman tanımına yer verilmemiş bu konu yasa koyucuya bırakılmıştır. Anayasa Mahkemesi, önüne gelen uyuşmazlıklarda Orman Kanunu'nda yer alan tanım baz almaktadır²¹⁶. Orman mülkiyeti, orman kadastro çalışmaları²¹⁷, orman suç ve cezaları kısacası bütünüyle orman hukuku bu tanım üzerine inşa olunmuştur. Tabiatıyla tanımın içeriği ve yapılan değişiklikler, ormanların hukuki rejimini etkilemektedir. Yasa koyucunun orman tanımını belirleme yönündeki yetkisi, Anayasa Mahkemesi'nin çeşitli kararlarında değerlendirilmiştir. AYM farklı kararlarında benzer bir yaklaşım izleyerek bir yerin orman sayılıp sayılmadığını belirleme yetkisinin devlete ait olduğunu²¹⁸, yasa koyucunun Anayasa'nın çizdiği sınırlar içerisinde kalmak koşuluyla orman tanımını her zaman değiştirebileceğini öngörmüştür²¹⁹. Bu bağlamda kanun koyucunun takdir yetkisinin sınırsız olmadığı anlaşılmaktadır.

AYM, 1965 yılında Orman Kanunu'na eklenen bir geçici maddeyle Bakanlar Kurulu'na tanınan belirli sahaların orman sınırları dışına çıkarılması yetkisinin Anayasa'ya aykırı

bakılmaksızın sahipli arazilerde ekim ve dikim yolu ile yetiştirilen her nevi ağaç ve ağaççıklarla örtülü yerler, orman sayılmaz.”.

²¹⁴ KAMAN, s. 9; ÜNAL/ BAŞPINAR, s. 18.

²¹⁵ AYM, E. 2003/100, K. 2004/33, 17.03.2004, RG. 18.05.2004/ 25819.

²¹⁶ AYM, E. 1965/44, K. 1966/14, 10.03.1966, RG. 04.06.1966/ 12314.

²¹⁷ Orman kadastro, mülkiyet açısından bir ayrıma gidilmeksizin orman vasfı taşıyan alanlar ile, bu alanlar içindeki/ yakınındaki taşınmazların belirlenmesine, sınırlarının tespitine, üzerindeki hakların ortaya konulmasına dair yürütülen teknik çalışmalardır. bk. ÜNAL/ BAŞPINAR, s. 139; ÖZDEMİR/ DEDA, s. 615; AYANOĞLU, Sedat, Türk Hukukunda Orman Kadastro, İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, C. 44, S: 1-2, 1994, ss. 63-82, s. 64.

²¹⁸ AYM, E. 1962/211, K. 1962/121, 26.12.1962, RG. 06.03.1963/ 11348.

²¹⁹ AYM, E. 1988/35, K. 1989/13, 14.03.1989, RG. 25.08.1989/ 20263.

olduğuna hükmettiği kararında orman tanımının belirlenmesine ilişkin yasa koyucunun yetkisiyle ilgili şu saptamalarda bulunmuştur:

“Anayasa ormanı tarif etmemiştir. şu halde bu konuyu kanuna bırakmış demektir. Yürürlükte bulunan bir orman kanunu vardır ve bunda orman tarif edilmiştir. Anayasadaki orman deyiminin anlamı da bu tarife göre belli edilmelidir.

...Öte yandan Anayasa, orman tarifini yapmamış olduğuna ve bunu Kanun Koyucunun yetkisine bırakmış bulunduğuna göre, Kanun Koyucunun yeni bir orman tarifi yapabileceği aşıkârdır. Ancak bu tarifin de ormanların daraltılmasına yol açmaması ve yeni ağaçlandırmaları engellememesi gerekir.”²²⁰.

Buna karşılık iptal kararının yerinde olmadığını düşünen üyelerin yazmış oldukları karşı oyda kanun koyucunun orman tanımını tespit etme yetkisine dair önemli savlar ileri sürülmüştür. Kararda benimsenenin aksine orman kavramından neyin anlaşılması gerektiğini belirleme işinin kanun koyucuya bırakılmış olduğuna katılmayan üyelerin yaklaşımına göre:

Anayasa’nın, orman tarifini yapma yetkisini, geliştireceği tanımla bu alanların zarar görmesine neden olabilecek olan kanun koyucuya bırakması olanaksızdır. Bu yetkinin kanun koyucuya verildiğinin kabulü, “ayrı telâkkilere sahip çeşitli iktidarların Anayasa ilkelerini bir kenara itebilecek surette “orman” kavramı üzerinde işleyebilmeleri imkânına kapıyı açık tutmakta olduğunun belirtilmesinden ibaret bulunmaktadır.”²²¹.Öte yandan bu görüşün doğru olduğu varsayımında kanun koyucunun bu yöndeki takdir yetkisinin sınırlandırılmaması gereklidir. “(...) madem ki Anayasa, ormanın tarifini Kanun Koyucuya bırakmıştır. O halde onun, “ormandır” dediği yer “orman, “değildir” dediği yer de “orman” değildir(...) (...) konuyu hem Kanun Koyucunun takdiri dahilinde bir iş olarak görmek, hem de bu takdirini kullanırken (Ormanların daraltılmasına yol açmaması ve yeni ağaçlamaları engellememesi) gibi kayıtlar altına sokmak mümkün değildir. Çünkü, benimsenen görüşe göre, ormanın ne olduğunun tâynini işi kanun koyucuya ait olduğundan; onun orman saymadığı yerin orman olduğunu ileri sürerek ormanları daralttığı neticesine varmak, başlangıçta benimsenen düşünce ile çelişen bir sonuç olmaktadır. Zira bu suretle, bir taraftan (Orman kavramının tâynini yetkisi Kanun Koyucuya aittir) denirken diğer taraftan, bu yetkiye dayanılarak yapılmış olan bir tarifin, başka ölçülere dayanılarak yanlışlığı ileri sürülmektedir.”²²².

²²⁰ AYM, E. 1965/44, K. 1966/14, 10.03.1966, RG. 04.06.1966/12314.

²²¹ AYM, E. 1965/44, K. 1966/14, 10.03.1966, RG. 04.06.1966/ 12314

²²² AYM, E. 1965/44, K. 1966/14, 10.03.1966, RG. 04.06.1966/ 12314.

Karşı oyda ileri sürülen argümanla benzer yöndeki bir yaklaşıma burada değinmek yararlı olabilir. Orman tanımının kanun koyucunun takdirine bırakılması konusu öğretide de tartışılmıştır. Kimi yazarlar, bu tanımın doğrudan Anayasa’da yer alması gerektiğini dile getirmektedir. Orman tanımında gerçekleştirilen değişikliklerin sıklığına ve neredeyse her değişimin orman sayılan alanların daraltılması sonucunu doğurduğuna dikkat çeken yaklaşıma göre kavramın Anayasa’da tanımlanması keyfi/politik/günlük müdahaleleri önleyecektir²²³. Bununla birlikte bir diğer görüş ise Anayasa’ya eklenecek orman tanımının Anayasa’nın daha da kazuistik bir hâl almasına yol açacağına işaret etmektedir. Bu durumun önüne geçmek adına, direkt olarak tanımın değil ama bu tanımın daraltılamayacağına ilişkin bir kuralın eklenmesi düşüncesi ileri sürülmüştür²²⁴.

(2) Orman Tanımının Eleştirisi

Orman Kanunu’nunca belirlenmiş olan hukuksal tanımın içeriği doktrinde iki açıdan eleştirilmektedir. Bu eleştirilerden ilki, tanımın kapsamının eksik olduğu; diğeri ise belirsiz olduğu yönündedir.

i. Tanımın Eksik Oluşu

Bu yönde sunulan görüşlerden biri orman kavramının ağaç ve ağaççık topluluklarına özgülenmesi yerine ormanın fonksiyonlarını temel alan bir yaklaşımla tanımlanması gerektiğine ilişkindir. Söz konusu yaklaşıma göre, erozyonu önleme, su kalitesini koruma gibi orman alanlarına ait temel fonksiyonlardan en az bir tanesinin varlığı bir yerin orman sayılması için yeterli görülmektedir²²⁵.

Aktarılan yaklaşımın yanı sıra eleştirilerin temeli ormanın hukuki tanımının, bilimsel tanıma içermiyor oluşuna dayanmaktadır²²⁶. Orman Kanunu’ndaki tanımın ormanın tüm niteliklerini yansıtmadığını dile getiren Keleş ve Hamamcı’nın geliştirdiği tanıma göre bilimsel açıdan orman *“bir ağaç topluluğu olmanın ötesinde bitki örtüsü, hayvan ve mikroklimatik özellikleriyle, aralarında madde ve enerji akımı bakımından ilişkiler bütününe sahip ağaç ve*

²²³ KAMAN, s. 4; BOZKURT, s. 538. Doktrinde orman tanımına ilişkin gerçekleştirilen değişikliklerle orman vasfının da değiştiği ve bağlantılı biçimde kesinleşen orman sınırlarının bu durumdan etkilendiği ifade edilmektedir. bk. DURSUN, Mehmet, Orman Sınırları Dışına Çıkarılan Yerlerin (2/B) Hukuki Durumu, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı, Antalya, 2009, s. 79; ÇAĞLAR, Yücel, “‘2/B’ Olgusunun Tarihsel ve Nesnel Boyutları”, in. Candaş, Cemil (Ed.) Orman Kadastro ve 2/B Sempozyumu- Bildiriler ve Panel, 1. bs., TMMOB Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası İstanbul Şubesi, 2005, s. 35.

²²⁴ AKMAZ, s. 118.

²²⁵ AYANOĞLU, Sedat, “Anayasa Hükümleri Karşısında Orman Mevzuatımız”, in. Ormanlık Hukuku, Türkiye Çevre Vakfı, s. 15, 21.

²²⁶ Bu yönde bk. AYTUĞ, s. 259; DURSUN, s. 6; ÇEPEL, “Orman ve Biz”, s. 4, 5.

ağaççık topluluğudur."²²⁷. Benzer bir tanım yapan Çepel de ormanın bir yaşam birliği oluşturduğuna dikkat çekerek hukuki tanımın bu sistemin özelliklerini kapsar biçime getirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Çepel'in tanımına göre, *"doğal bir sistem olarak orman, ağaçlarla birlikte diğer bitkiler, hayvanlar, toprak organizmaları gibi canlı varlıklarla; toprak, hava, su, ışık, sıcaklık gibi cansız doğal faktörlerin oluşturdukları karşılıklı ilişki ve iletişim dokusunu temsil eden doğa parçasıdır."*²²⁸. Bu bağlamda, ormanı, ağaç/ ağaççık toplulukları ile toprak unsurlarına indirgeyen bir tanımın, kavramın asıl kapsamını karşılamaktan uzak olduğu görülmektedir²²⁹. Çünkü orman çok sayıda alt sistemden oluşan karmaşık ve canlı bir sistemdir/ yaşam birliğidir; ağaç ve ağaççık topluluklarının orman niteliğini kazanması bu alanların sistem olma özelliğini taşımasına bağlıdır²³⁰. AYM de bir kararında *"Ormanların, binlerce hektar arazide doğal olarak yetişen ağaçlarla birlikte, diğer bitkiler, hayvanlar, mikroorganizmalar gibi canlı varlıklarla toprak, hava, su, ışık ve sıcaklık gibi fiziksel çevre faktörlerinin birlikte oluşturdukları karşılıklı ilişkiler dokusunu yansıtan ekosistemler oldukları kuşkusuzdur."*²³¹ ifadelerine yer vererek orman ekosisteminin içerdiği unsurlara değinmiştir. Öte yandan öğretide, Orman Kanunu'nun orman terimini açıklarken başvurduğu "sayılı" ifadesine de dikkat çekilerek, yasa koyucunun bilinçli bir seçimle bir tanım yapmaktan kaçındığını ve bu alanların hukuki rejimini tespit ettiği ileri sürülmüştür. Bu yaklaşıma göre, ilgili maddede, bilimsel ölçütlere yer verilmemiş olması kanunların genel, soyut ve objektif olma niteliğinin bir sonucudur²³².

ii. Tanımın Belirsiz Oluşu

Orman Kanunu'ndaki tanım, ormanların ceza hukuku kapsamınca korunması açısından da sorunlu bulunmaktadır. Ormanın hukuki tanımı, neredeyse tüm orman suçları için ortak bir unsurdur²³³. Dolayısıyla bu tanımın hiçbir biçimde kuşkuya yer bırakmadan anlaşılabilmesi ceza hukukunun temel ilkelerinden biri olan kanunilik ilkesi ve bağlı biçimde belirlilik ilkesinin gereğidir²³⁴. Anayasa Mahkemesi belirlilik ilkesini, Anayasa'nın 2. maddesinde yer alan hukuk devletinin temel ilkelerinden saymaktadır. AYM'nin birçok kararında vurguladığı üzere, *"(...)bu ilkeye göre yasal düzenlemelerin hem kişiler hem de idare yönünden herhangi bir*

²²⁷ KELEŞ/ HAMAMCI, s. 127.

²²⁸ ÇEPEL, "Orman ve Biz", s. 6.

²²⁹ ÇEPEL, "Orman ve Biz", s. 4, 5; AYKUL, "Ekolojik Hukuk", s. 135; KELEŞ/ HAMAMCI, s. 127

²³⁰ ÇAĞLAR, Yücel, Türkiye Ormanları ve Ormancılık, 1. bs., İletişim Yayınları, 1992, s. 11, 12.

²³¹ AYM, E. 2003/100, K. 2004/33, 17.03.2004, RG. 18.05.2004/ 25819.

²³² SÜMER/ ÜSTÜN, s. 1235, 1236; SÜMER, s. 14, 15.

²³³ Orman suç ve cezaları için temel kanun bu suçların tanımlandığı 6831 sayılı Orman Kanunu'dur.

²³⁴ YAŞAR, s. 10, 15; BAYINDIR, Sinan, Orman Suçları, 1. bs., İstanbul, Legal Yayıncılık, s. 8.

duraksamaya ve kuşkuyla yer vermeyecek şekilde açık, net, anlaşılır, uygulanabilir ve nesnel olması, ayrıca kamu otoritelerinin keyfi uygulamalarına imkân tanımaması gerekir(...)"²³⁵. Buna karşılık Kanunun birinci maddesinde yapılan tanımın, devamında orman sayılmayan alanlar ve ikinci maddede öngörülen orman sınırı dışına çıkarma kuralları da göz önünde bulundurulduğunda karmaşık ve belirsiz bir yapıda olduğu görülmektedir. Bir yerin orman sayılıp sayılmadığını anlama işi teknik ormancılık bilgisine, hukuki bilgiye ve ilgili mevzuata hâkim olmayı gerektirmektedir. Böylesi bir durumun kanunilik ve belirlilik ilkesine aykırı olduğu açıktır²³⁶.

Bizce ormanların etkili biçimde korunabilmesi için hukuki tanımının, ormana ilişkin anayasal ilkelere uygun ve anlaşılır bir içerikte, diğer bilimsel tanımları uyumlandırarak düzenlenmesi gereklidir. Bu tanımın, anayasa koyucu tarafından yapılması ormanların korunması amacına elbette bir katkı sunacaktır ancak kanaatimizce olmazsa olmaz bir koşul değildir. Çünkü Anayasa'da tanıma yer verilmemiş olması orman alanlarının yasama organının mutlak yetkisine bırakıldığı anlamına gelmemektedir. Yasa koyucu, uyulması devletin tüm organları, diğer kuruluş ve kişiler için zorunlu, temel ve üstün norm olan Anayasa'nın belirlediği kurallarla daima bağlıdır. Dolayısıyla yasa koyucunun gerek tanım girişimlerinde gerekse de bir bütün olarak orman mevzuatını düzenlerken, Anayasa'nın orman alanlarına ilişkin öngördüğü talimat ve yasaklara aykırı davranması olanaklı değildir.

2. Koruma Yükümlülüğünün Gerektirdikleri

Anayasa'nın 169. maddesi uyarınca ormanların korunması yönündeki pozitif yükümlülük devlete düşer²³⁷ tabiatıyla devlet tüm organları ile bu yükümlülüğün muhatabıdır. Norm,

²³⁵ AYM, E. 2019/110, K. 2021/85, 11.11.2021, RG. 01.03.2022/ 31765. Aynı yönde: AYM, E. 2010/69, K. 2011/116, 07.07.2011, RG. 21.10.2011/ 28091; AYM, E. 2017/159, K. 2018/41, 02.05.2018, RG. 31.05.2018/ 30437.

²³⁶ YAŞAR, s. 15.

²³⁷ Pozitif yükümlülük- negatif yükümlülük ayrımının düşünsel zemini ve bağlantılı biçimde ilerleyen hukuki gelişimine bu çalışma kapsamında yer vermek olanaklı değilse de ilgili kavramları hangi anlamda kullandığımızı açıklamak için kısa bir bilgi notu düşmek yerinde olacaktır. Henry Shue'nun ortaya koyduğu üzere, her hak çeşitli pozitif ve/veya negatif yükümlülüğe karşılık gelir ve bu yükümlülükler sistematik açıdan bir bütün oluştururlar. Dolayısıyla bir hakkın gerçekleştirilebilmesi o hakkın barındırdığı tüm yükümlülüklerin yerine getirilmesini zorunlu kılar. bk. GÜLFİDAN, s. 57-74. Bir hak normunun karşılık geldiği negatif yükümlülükler, devletin müdahale etmemesini, müdahaleden kaçınmasını gerektirirken pozitif yükümlülükler söz konusu olduğunda hakkın gerçekleştirilebilmesi, etkin biçimde korunabilmesi devletin aktif bir tavır takınmasına bağlıdır. bk. GÜLFİDAN, s. 23, 27. Pozitif yükümlülüklerin teorik, yapısal ve içtihadî temelleriyle ilgili kapsamlı değerlendirme için bk. GÜLFİDAN, Yaşam Hakkı Bakımından Devletin Pozitif Yükümlülükleri; PERDECİOĞLU, İsmail Emrah, Mülkiyet Hakkı Yönünden Devletin Pozitif Yükümlülükleri, 1. bs., Ankara, Adalet Yayınevi, 2020; YÜZER ELTİMUR, Dilara, AİHS Kapsamında Özel Hayatın ve Aile Hayatının Korunmasında Devletin Pozitif Yükümlülükleri, 1. bs., İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2019; GÜMÜŞ, A. Tarık, Devletin Pozitif Yükümlülükleri Ekseninde Özel Hayata Saygı Hakkı, 1. bs., Adalet Yayınevi, 2016. KESER, Hayri, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Devletin Pozitif Sorumluluğu, 2. bs., Ankara, 2023.

ormanların korunması için devlete, “gerekli kanunları koyma” ve “tedbirleri alma” ödevlerini vermiştir. Bu yükümlülük devletin ormanları, kendisinden, üçüncü kişilerin müdahalelerinden ve doğal kayıplardan korumasını gerektirmektedir²³⁸.

a. Gerekli Kanunları Koyma

Devletin, bu yöndeki yükümlülüğü orman alanlarıyla uyumlu, bu alanları koruma amacı üzerine inşa edilmiş, dengeli bir yararlanma rejimi belirleyen güçlü bir mevzuat üretimini gerekli kılar. Belirlenen hukuki çerçevenin etkili bir biçimde işleyip işlemediği de bir bütün olarak kontrol edilmelidir. Bir diğer ifadeyle devletin yalnızca kanuni düzenlemeleri tesis etmesi yetmez; bu düzenlemelere uyulup uyulmadığını denetlenmesi(i) ihlallerin önüne geçilmesi (ii) eğer ihlal ortaya çıktıysa bunu etkin bir biçimde soruşturarak gerekli yaptırımların uygulanması (iii) ihlalin sonuçlarının ortadan kaldırılması/ telafi edilmesi (iv) de gereklidir. Bu husus AYM kararında şöyle ifade edilmiştir: “(...) Devletin ormanların tahribine veya tamamen yok edilmesine yol açan bütün eylem ve işlemleri önlemek için kanunlar çıkarması, tedbirler alması, tedbirlere ve yasaklara uymayanlar için ceza müeyyideleri koyması bir Anayasa ödevidir(...)”²³⁹.

Anayasa Mahkemesi, 7255 sayılı Gıda, Tarım ve Orman Alanında Bazı Düzenlemeler Yapılması Hakkında Kanun’un 4. maddesiyle 6831 sayılı Orman Kanunu’nun 18. maddesine eklenen ve devlet ormanlarında “(...) bozuk orman alanlarında orman bitkisi fidanlıkları kurulmasına, mantar, ve tıbbi aromatik bitki yetiştiriciliğine, orman alanlarından üretilen odun dışı ürünlerin mamul ya da yarı mamul olarak işlenmesi amacıyla tesis kurulmasına...” Orman Genel Müdürlüğü’nün izin vermesinin olanaklı olduğunu öngören ibareyi Anayasa’nın 169. maddesine aykırı bularak iptal etmiştir. Mahkeme’nin iptal kararı açısından önem taşıyan husus, bozuk orman olarak nitelenen alanlarla kastedilenin kanun hükmüyle değil, yönetmelik ile düzenlenmiş olması ve bu düzenlemenin her zaman değiştirilebileceğinden hareketle orman alanlarının korunması yükümlülüğüne aykırı olduğu belirlemesidir²⁴⁰. Mahkemeye göre:

²³⁸ ŞİRİN, Çevre Devleti, s. 80.

²³⁹ AYM, E. 1966/14, K. 1966/36, 21.09.1966, RG. 13.02.1967/ 12526.

²⁴⁰ “Dava konusu kuralla bozuk orman alanlarında bazı faaliyetlerin gerçekleştirilmesine izin verilmiş olmasına karşın bozuk orman alanlarından ne anlaşılması gerektiğine ilişkin herhangi bir yasal düzenlemeye yer verilmemiştir. Bu alan 30/11/2021 tarihli ve 31675 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan Orman Kanunu’nun 18 inci Maddesinin Uygulanması Hakkında Yönetmelik’in 3. maddesinde “Amenajman planlarında ve aktüelinde, tepe kapallılığı %10 ve daha aşağı olan boşluklu kapalı veya ağaçsız orman alanları...” şeklinde tanımlanmıştır. Dolayısıyla bozuk orman alanlarının nereler olduğu kanunla değil idare tarafından her zaman değiştirilmesi mümkün düzenleyici bir idari işlemle belirlenmiştir. Başka bir ifadeyle kuralda yer alan bozuk orman alanlarının nereler olduğunun tespitine yönelik şartlar, temel esaslar ve ilkeler kanunla düzenlenmeyerek bu konudaki düzenleme yetkisi yönetmelik aracılığıyla idare tarafından kullanılmıştır.” AYM, E. 2020/103, K. 2023/68, 05.04.2023, RG.27.07.2023/ 32259.

“(...)Bozuk orman alanlarının belirlenmesine yönelik yasal bir düzenleme yapılması Anayasa’nın 169. maddesinin birinci fıkrasında yer alan “Devlet, ormanların korunması ve sahalarının genişletilmesi için gerekli kanunları koyar ve tedbirleri alır.” şeklindeki hükmün bir gereği olup ormanlara keyfî bir şekilde müdahale edilmesini önleyecek ölçütlerin kanunla açık bir şekilde ortaya konulması gerekir. Kanunda söz konusu temel ilkeler ve kanuni çerçeve belirlenmeksizin kuralla -idari işlemle belirlenen- bozuk orman alanlarında orman bitkisi fidanlıkların kurulmasına, mantar ve tıbbi aromatik bitki yetiştiriciliğine, orman alanlarında üretilen odun dışı ürünlerin mamul ya da yarı mamul olarak işlenmesi amacıyla tesis kurulmasına imkân tanınması Anayasa’nın anılan hükmüne aykırılık oluşturmaktadır.”²⁴¹.

Ormanların korunması ödevi ulusal ve dahası küresel iklim değişikliği tehdidi göz önünde bulundurulduğunda uluslararası ölçekte; günlük ekonomik ve/veya politik gelişmeler, çıkarlar doğrultusunda sürekli ve hızlı bir değişim göstermeyecek, nitelikli bir ormancılık politikası geliştirilmesini de kapsamına almaktadır²⁴².

Ormanların korunması için gerekli kanuni mekanizmanın kurulması ödevine karşılık 6831 sayılı Orman Kanunu ve bağlı mevzuat bir bütün olarak değerlendirildiğinde orman alanlarını konu edinen mevzuatın karmaşık bir yapı içerdiği ve oldukça sık değişikliğe uğradığı görülmektedir. Bu durum mevzuatın kendi içinde tutarsız olmasına yol açmakla birlikte belirlilik ve hukuki güvenlik ilkelerini de zedelemektedir.

(1) Usuli Hakların Tanınması

Çevre ve ormanların korunması yükümlülükleri açısından çevresel usuli hakların varlığı yaşamsal önem taşır. Dolayısıyla bu hakların tanınması ve uygulanması, ormanların korunması için gerekli mevzuatı düzenleme ödevinin kapsamına girmektedir. Usuli haklar, klasik olarak “çevresel bilgiye erişim”, “kamusal katılım” ve “adalete erişim” haklarını ifade etmektedir²⁴³. Çevresel bilgiye erişim hakkı, çevreyi etkileyen ya da etki yaratabilecek uygulamalara dair bilgi edinmeyi kapsamına alır. Bilgiye erişimin sonuç doğurabilecek elverişlilikte zamanında gerçekleştirilmesi gereklidir. Çünkü ancak yeterli bilgiye sahip olunması hâlinde katılım

²⁴¹ AYM, E. 2020/103, K. 2023/68, 05.04.2023, RG.27.07.2023/ 32259.

²⁴² Türkiye’de ormancılık politikalarıyla ilgili detaylı bilgi için bk. **ERYILMAZ**, Avni Yücel/ **TOLUNAY**, Ahmet, Ormancılık Politikası, 1. bs., Fakülte Kitabevi Yayınları, 2015.

²⁴³ **MAY**, R. James/ **DALY**, Erin, Dünyada Çevresel Anayasalcılık, Çev. Tolga Şirin, N. Umut Orcan, 1. bs., Ekoloji Kolektifi Derneği, 2018, s. 208.

haklarının bir anlamı olacaktır²⁴⁴. Çevresel veri ve bilgilere erişimin şeffaf bir biçimde sağlanması, toplumsal bilincin gelişimine katkı sunacak ve bireylerin örgütlü ve/veya tek başına karar alma süreçlerini takip edip, bir etki yaratabilmesinin önünü açacaktır tüm bunlar demokrasinin birer gereğidir²⁴⁵. Katılım hakları, çevresel konulara ilişkin politika ve karar alım süreçlerine halkın aktif bir biçimde dahil olabilmesini güvence altına alır. Bu bağlamda, çevreyle ilgili alınacak bir karar, gerçekleştirilecek faaliyete ilişkin kamuya açık yürütülecek toplantılar yapılması gibi çeşitli olanaklar yaratılmalıdır²⁴⁶. Adalet erişimi ise, hem bilgilendirme ve katılım haklarının ihlali hallerinde ve hem de çevreye zarar verme olasılığını taşıyan karar ve işlemlere karşı mahkemeler nezdinde hak arama hürriyetinin sağlanmasını içermektedir²⁴⁷.

Bu haklara ilişkin somut ve detaylı güvencelere 25.06.1998’de imzaya açılmış ve 30.10.2001 tarihinde yürürlüğe girmiş olan, tam adıyla “Çevresel Karar Verme Süreçlerine Halkın Katılımı ve Yargıya Başvuru Sözleşmesi”nde yer verilmiştir. Türkiye’nin taraf olmamasıyla koruma yükümlülüğünün bir yönünü eksik bıraktığını düşündüğümüz Aarhus Sözleşmesi bugünkü ve gelecek kuşakların sağlıklı bir çevrede yaşaması amacıyla çevresel usuli haklara uygulanabilir ve talep edilebilir düzenlemeler içermektedir²⁴⁸.

b. Tedbir Alma Ödevi

Orman alanlarının korunması açısından tedbir alma ödevinin önemi, zarar/ tahrip ya da geniş anlamda olumsuz bir etkinin onarımının zorluğu ve kimi zaman bozulan çevrenin eski hâle dönmesinin olanaksız oluşu göz önünde bulundurulduğunda ön plana çıkmaktadır. Önleyici politikalar çevresel değerler üzerinde gelecekte görülme olasılığını taşıyan riskleri belirlemeyi ve bunların ortaya çıkmasının önüne geçilmesini amaçlar²⁴⁹. Tedbir alma yükümlülüğü doğal ya da yapay faktörlere bağlı biçimde ormanların zarar görme -geniş anlamda olumsuz etkilenme- olasılığının doğduğu her türlü durum için geçerli olacaktır. Bu bağlamda önleme

²⁴⁴ YANCI Nihan, Çevresel Bilgilendirme Hakkı, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Hukuk Anabilim Dalı Kamu Hukuku Bilim Dalı, İstanbul, 2004, s. 10; MAY/ DALY, s. 209, 210; TURGUT YILMAZ, Nükhed, Çevre Politikası ve Hukuku, Ankara, İmaj Yayınevi, 2009, s. 154.

²⁴⁵ YANCI, Çevresel Bilgilendirme Hakkı, s. 16, 17; ŞİRİN, Çevre Devleti, s. 58, 59; TAZEGÜL, s. 101; KABOĞLU/ YANCI ÖZALP, s. 164, 165.

²⁴⁶ MAY/ DALY, s. 208; TAZEGÜL, s. 95; KABOĞLU/ YANCI ÖZALP, s. 151; TURGUT YILMAZ, s. 153.

²⁴⁷ MAY/ DALY, s. 208; TAZEGÜL, s. 95; KABOĞLU/ YANCI ÖZALP, s. 168.

²⁴⁸ Sözleşmeye ilişkin detaylı bilgi için bk. ŞİRİN, Çevre Devleti, s. 59, 60; YANCI, Çevresel Bilgilendirme Hakkı, s. 61- 69; KABOĞLU/ YANCI ÖZALP, s. 292,293; TAZEGÜL, s. 95- 123; ÖZKAYA ÖZLÜER/ Ilgın (haz.) Çevresel Konularda Bilgiye Erişim Rehberi ve Aarhus Sözleşmesi, çev. Elif Bozkurt/ Gamze Ovacık, 1. bs., Ekoloji Kolektifi Derneği, 2018.

²⁴⁹ YANCI, Nihan, Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED), Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Bölümü, Kocaeli, 1997, s. 4; TAZEGÜL, s. 84, 85.

yükümlülüğünün yerine getirilmesinde önemli bir araç olan²⁵⁰ çevresel etki değerlendirmesi²⁵¹ne (ÇED) değineceğiz. Ertesinde ormanlar üzerinde yıkıcı sonuçlar yaratan orman yangınlarının önlenmesi üzerinde duracağız.

(1) Çevresel Etki Değerlendirmesi

Ormanlar açısından yürütülecek ÇED süreci, bu alanların korunumu ve kullanımı arasında her yeni bağlam için kurulması lazım gelen dengeyi ortaya koyacaktır. Ormanların gerçekleştirilmek istenen faaliyetten hiç zarar görmemesi ya da az düzeyde etkilenmesi hedeflenmektedir²⁵². Koruma yükümlülüğünün gerçekleştirilmesi için, verilecek uygulama izinleri açısından bu yönde değerlendirme yapılması zorunluluk içerir. Eğer ortaya bir zarar çıkacaksa, orman alanlarında gerçekleştirilecek faaliyetten elde edilecek yararın, ormana verilen zararı doğrulayabilmesi gereklidir, aksinin kabulü koruma yükümlülüğünün ihlaline yol açacaktır. ÇED ile herhangi bir faaliyet kapsamında çevreye yönelik tehdit içeren durumları önceden belirleyerek bu olumsuzlukların gerçekleşmesinin önüne geçilmesi, yetkili organların doğru kararlar alması amaçlanmaktadır²⁵³. ÇED ile öncelikle ormanın ekolojik durumu ve bu alanda yapılması planlanan faaliyetin olumsuz etkilere yol açıp açmayacağı tespit edilir. Olumsuz etkilerin ortaya çıkması ihtimali var ise bunun bütünüyle önüne geçilmesi ya da asgari eşiğe düşürülmesi için gereken önlemlerin yatırımcı tarafından yerine getirileceğine ilişkin bir taahhüt alınmaktadır²⁵⁴. Bu bağlamda AYM kararında şu saptamaya yer vermiştir:

“(...) ÇED, gerçekleştirilmek istenen ve çevre üzerinde önemli olumsuz etkileri olabilecek faaliyetler hakkında yetkili birimlerce onay verme ya da karar alma gibi

²⁵⁰ YANCI, “Çevresel Etki Değerlendirmesi”, s. 5; KABOĞLU/ YANCI ÖZALP, s. 69; KURDOĞLU, Fatih, Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) Kararlarının Hukuki Etkisi ve Yargısal Denetimi, 1. bs., İstanbul, Aristo Yayınevi, 2023, s. 19, 20.

²⁵¹ 2872 sayılı Çevre Kanunu’nun 10. maddesi uyarınca “gerçekleştirmeyi plânladıkları faaliyetleri sonucu çevre sorunlarına yol açabilecek kurum, kuruluş ve işletmeler; Çevresel Etki Değerlendirmesi Raporu veya proje tanıtım dosyası hazırlamakla yükümlüdürler: Çevresel Etki Değerlendirmesi Olumlu Kararı veya Çevresel Etki Değerlendirmesi Gerekli Değildir Kararı alınmadıkça bu projelerle ilgili onay, izin, teşvik, yapı ve kullanım ruhsatı verilemez; proje için yatırıma başlanamaz ve ihale edilemez.”. ÇED süreciyle ilgili detaylı bilgi için bk. GÖKALP ALICA, Süheyla Suzan, İdari Yargı Kararları Kapsamında Çevresel Etki Değerlendirmesi, 1. bs., Ankara, Adalet Yayınevi, 2019; OLCAY, Suphan, İdare Hukuku Boyutuyla Çevresel Etki Değerlendirmesi, 1. bs., Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2021; KURDOĞLU, Fatih, Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) Kararlarının Hukuki Etkisi ve Yargısal Denetimi, 1. bs., İstanbul, Aristo Yayınevi, 2023; YANCI, Nihan, Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Bölümü, Kocaeli, 1997

²⁵² SÜMER, s. 329.

²⁵³ TAZEGÜL, s. 85, 86; TURGUT YILMAZ, s. 209, 210; ALICA, Süheyla Suzan, Çevresel Etki Değerlendirmesinin Yargı Kararları Çerçevesinde İrdelenmesi, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 15, S: 3, 2011, ss. 97- 190, s. 98. Benzer yönde bir tanım ve doktrindeki diğer tanım örneklerine ulaşmak için bk. YANCI, “Çevresel Etki Değerlendirmesi” s. 10-12; KURDOĞLU, s. 24- 29.

²⁵⁴ SÜMER, s. 329.

herhangi bir işlem yapılmadan önce bunların çevresel etkilerinin araştırılarak önlenmesi amacına hizmet etmektedir. ÇED'in amacı, faaliyetlerin gelecekte yol açabileceği olumsuz çevresel etkileri önceden hesaba katmak suretiyle, çevre hukukunun en temel ilkesi olan önleyiciliğin gerçekleştirilmesini temin etmek ve karar vericilere yatırım ya da projenin çevreye etkilerini göstererek onların doğru karar vermelerini sağlamaktır.

(...) Çevrenin kirlendikten ve bozulduktan sonra eski hâline getirilmesinin çok güç ve külfetli olması hatta kimi zaman mümkün olmaması nedeniyle, kalkınma ve ekonomik gelişme için yapılacak yatırım ve faaliyetlerin, doğayı tahrip etmeden ve çevreyi kirliletmeden gerçekleştirilmesi; kirlenen çevrenin temizlenmesi veya bozulan çevrenin onarılması yerine, kirliliği ve bozulmayı önleyici tedbirlere ağırlık verilmesi gerekir. Bu bağlamda ÇED, kalkınma ve ekonomik gelişme için yapılacak yatırım ve faaliyetlerin, doğayı tahrip etmeden ve çevreyi kirliletmeden gerçekleştirilmesinde kullanılan, karar verme sürecini etkileyen, dolayısıyla karar mercilerine, kararlarını sağlıklı bir şekilde verebilmeleri için seçenek üreten ve bu seçeneklerin olumlu ve olumsuz yönlerini saptayan bir yöntem olarak görülmektedir(...) ”²⁵⁵.

Öğretide, ÇED sürecinin taşıdığı öneme karşılık Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği'nde sıkça yapılan değişikliklerin ÇED'i etkisiz bırakma amacıyla yapıldığı ve bununla birlikte ÇED raporunun hazırlanışında, uygulamasında sürecin gerekliliklerine bütünüyle uyulmadığı dile getirilmiştir²⁵⁶. ÇED sürecinin hukuki çerçevesini belirleyen kanuni düzenlemelerin tutarlı ve uzun vadeli olması ve bu kurallara tastamam uyulması ve bunun ayrıca denetim altında tutulması devletin koruma yükümlülüğü kapsamında yer almaktadır.

(2) Yangınlara Karşı Alınan Önlemler

Orman yangınları, orman varlığı üzerinde güncelliğini hiç yitirmeyen; bitki örtüsü, yaban hayatı kısacası bütün olarak orman ekosistemi ve çevre için yıkıcı sonuçlara yol açma potansiyeli taşıyan bir tehdittir²⁵⁷. Devletin ormanları koruma yükümlülüğü, orman yangınlarının önlenmesi ve söndürülmesini doğal olarak kapsamına alır²⁵⁸. Bu bağlamda 169.

²⁵⁵ AYM, E. 2013/89, K. 2014/116, 03.07.2014, RG. 04.07.2015/ 29406. Benzer yönde bir diğer karar için: AYM, E. 2006/99, K. 2009/9, 15.01.2009, RG. 08.07.2009/ 27282.

²⁵⁶ KABOĞLU/ YANCI ÖZALP, s. 70.

²⁵⁷ Orman yangınlarının nedenleri, önleme, söndürme ve restorasyon çalışmalarıyla ilgili kapsamlı bilgiye ulaşmak için bk. KAVZOĞLU, Taşkın (Ed.), Orman Yangınları: Sebepleri, Etkileri, İzlenmesi, Alınması Gereken Önlemler ve Rehabilitasyon Faaliyetleri, Ankara, Türkiye Bilimler Akademisi, 2021; KAVGACI, Ali/ BAŞARAN, Mehmet Ali (Ed.), Orman Yangınları, Ankara, Türkiye Ormancılar Derneği Yayını, 2023.

²⁵⁸ BOZKURT, s. 551, 552.

madde gereği devlet, orman yangınlarını önleme, yangınla mücadele etme ve son olarak yangına yol açanları ve/veya önleme ve söndürme çalışmalarında ihmalde bulunan yetkilileri soruşturma yükümlülüğü altındadır²⁵⁹.

Bir yangının oluşumu için basitçe yanıcı madde, oksijen ve sıcaklık/ısının varlığı yeterlidir²⁶⁰. Orman yangınlarına yönelik önleyici çalışmalar yapılabilmesi ilk olarak yangınların nedenlerinin belirlenmesini gerektirir²⁶¹. Orman Genel Müdürlüğü'nün paylaştığı istatistikler ışığında Türkiye'de orman yangınlarının büyük bir bölümünün insan faktörüne bağlı bir biçimde geliştiği bilinmektedir. Örnek olsun, 2022 yılında toplam yanan alan miktarının 12.799 hektar olduğu açıklanmıştır. Bu orana göre yalnızca 517 hektar alan yıldırım düşmesi gibi doğal nedenlerle ve geri kalan 10.150 hektar orman alanı ise kasten ya da ihmal/kaza nedeniyle insan müdahalesine bağlı biçimde yanmıştır. 2132 hektar alanın niçin yandığı ise belirlenememiştir²⁶².

Devlet, ormanların korunması yükümlülüğü kapsamında orman yangınlarını önlemek için, yangın riskiyle ve yangınların yıkıcı sonuçlarıyla ilgili eğitimler verip, uyarılarda bulunarak toplumsal bir bilincin oluşmasını sağlamalı, ormanları yangınlara karşı dirençli hâle getirecek faaliyetlere ağırlık vermelidir²⁶³. 6831 sayılı Orman Kanunu'nun 69. maddesi Anayasa'ya uyumlu bir şekilde, orman yangınlarının önlenmesi ve söndürülmesi sorumluluğunu orman idaresine²⁶⁴ vermiştir. Devlet, orman yangınlarına hızla ve etkili bir şekilde müdahale edebilmek için gerekli altyapıyı oluşturulmakla yükümlüdür. Yangınla mücadele açısından, başlayan yangından gecikmeden haberdar olunması yangının yayılmadan kontrol altına alınabilmesi için oldukça önemlidir. Dolayısıyla gözetleme kuleleri ve haberleşme araçları kilit

²⁵⁹ ŞİRİN, Anayasa'dan Çıkış, 1. bs., İmge Kitabevi, 2022, s. 288, 289.

²⁶⁰ KAVGACI, Ali/ TOLUNAY, Doğanay/ SEVGİ, Orhan/ TUTMAZ, Vehbi, "Orman Yangınları Terminolojisi", in. Kavgacı, Ali/ Başaran, Mehmet Ali (Ed.), Orman Yangınları, Ankara, Türkiye Ormancılar Derneği Yayını, 2023, s. 7.

²⁶¹ ATMIŞ, Erdoğan/ TOLUNAY, Doğanay/ ERDÖNMEZ, Cihan, "Orman Yangınlarının Sayısal Analizi", in. Kavgacı, Ali/ Başaran, Mehmet Ali (Ed.), Orman Yangınları, Ankara, Türkiye Ormancılar Derneği Yayını, 2023, s. 23.

²⁶² Orman Genel Müdürlüğü'nün paylaştığı verilere göre, 2022 yılında kasten çıkartılan 86 adet yangınla 4722 hektar ve ihmal- kaza nedeniyle çıkan 830 adet yangınla 5428 hektar orman alanı yanmıştır. Bununla birlikte çıkış nedeni belirlenemeyen 886 adet yangın sonucunda 2132 hektar ormanın yandığı kaydedilmiştir.

²⁶³ KAVGACI/ TOLUNAY/ SEVGİ/ TUTMAZ, "Orman Yangınları Terminolojisi", s. 10; KAVGACI, Ali, "Orman Yangınları", in. Alan, Murat/ Çalışkan, Adil/ Ertuğrul, Hayriye/ Günsen, H. Batuhan/ Özalp, Mehmet/ Özçankaya, Niyazi/ Öztürk, Cansu/ Temel, Fatih (Ed.), Cumhuriyetimizin 100. Yılında Türkiye Ormancılığı ve Geleceği, Ankara, Türkiye Ormancılar Derneği Yayını, 2023, s. 229, 230; ATMIŞ, Erdoğan/ KAVGACI, Ali/ TUTMAZ, Vehbi, "Orman Yangınları", in. Atmış, Erdoğan (Ed.), Türkiye Ormancılığı 2022: Türkiye'de Ormansızlaşma ve Orman Bozulması, Ankara, Türkiye Ormancılar Derneği Yayını, 2022, s. 146.

²⁶⁴ Hükümde, "Orman idaresi, orman yangınlarını önlemek ve söndürmek maksadıyla her türlü hizmeti yapar ve yaptırır." denmiştir. Orman idaresi ile kastedilenin Orman Genel Müdürlüğü'nün merkez ve taşra teşkilatları olduğu bu Kanunun uygulanmasıyla ilgili diğer bazı yönetmeliklerde tekrarlanmıştır. bk. "Hususi Ormanlar ve Hükmi Şahsiyeti Haiz Amme Müesseselerine Ait Ormanlar Yönetmeliği" RG. 04.05.2016/29702, md. 4/1-o.

bir rol üstlenmektedir²⁶⁵. Yangınların söndürülmesinde başvuru alan ekip araçlar, “yer ekip ve araçları” ile “hava ekip ve araçları” olmak üzere iki kategoriye ayrılabilir. “Yer ekip ve araçları”, orman yangının yerden söndürülmesi için çalışan görevli personel/ ekip ve kullanılacak yer araçlarını ifade ederken; “hava ekip araçları” ile yangın helikopterleri/ uçakları vb. ile bu araçlarda görevli ekip kastedilmektedir²⁶⁶. Orman yangınlarının söndürülmesine yönelik altyapı/ müdahale araçları açısından genel olarak, “ulaşım tesisleri (yol, helikopter/ uçak pisti vb.), yangın önleme ve müdahale tesisleri, gözetleme ve haberleşme tesisleri (gözetleme kuleleri, haberleşme merkezleri)”²⁶⁷ kurulmalı ve işler kılınmalıdır. Bu bağlamda 6831 Sayılı Orman Kanunu’nun 75. maddesine göre “orman idaresi yangınları önlemek maksadıyla en çok beş yılda tahakkuk ettirilecek bir plan ve program dahilinde yangın emniyet yolları ve yangın kule ve kulüpleri yapmak ve bunları idare merkezlerine telli ve telsiz telefonla bağlamakla mükellef olduğu gibi yangın tehlikesinin fazla olduğu mıntikalarda lüzum gördüğü yerlerde ve yeter miktarda yangın söndürme alet ve malzemesini havi motorlu vasıtalarla teçhiz ve takviye edilmiş yangın ekipleri bulundurur.”.

Orman yangınlarının gerek insan müdahalesine gerekse de doğal nedenlere bağlı biçimde gelişmesi karşısında devletin orman yangınlarını her koşulda ve her zaman önleyebilmesi olanaklı görünmemektedir. Yine benzer bir biçimde, yangınların değişen iklim koşullarının etkisiyle hızla yayılması ve daha geniş alanları etkilemesi, söndürme çalışmalarını etkileyebilir. Ancak devlet, yangınların önlenmesi, ertesinde yangınla mücadele ve sorumluların tespiti için gerekli mevzuatı ve bu mevzuatın uygulanmasını sağlayacak idari ve adli mekanizmayı oluşturmakla her halükârda yükümlüdür.

(3) Tedbir Alma Ödevinin Kapsamı

Bu bağlamda devletin koruma yükümlülüğünün kapsamını ve sınırlarını yaşam hakkının üçüncü kişilerin şiddetinden korunması gerektiğinin²⁶⁸ öngörüldüğü ve bu yükümlülüğün kriterlerinin ortaya koyulduğu “Osman v. Birleşik Krallık”²⁶⁹ vakası kararından esinlenerek

²⁶⁵ KAVGACI, “Orman Yangınları”, s. 229-230.

²⁶⁶ KAVGACI, “Orman Yangınları”, s. 231.

²⁶⁷ BAŞLI, Ali Osman/ GÜNGÖROĞLU, Cumhuriyet, “Orman Yangınlarıyla Mücadelede Kullanılan Altyapı Tesisleri”, in. Kavgacı, Ali/ Başaran, Mehmet Ali (ed.), Orman Yangınları, Ankara, Türkiye Ormancılar Derneği Yayını, 2023, s. 227.

²⁶⁸ Haklardan etkin bir biçimde yararlanılabilmesi, devlet ve birey arasında kurulan ilişkilerde hakların devlete karşı korunmasını gerektirdiği gibi (dikey etki/ilişki), bireyler arası gerçekleşen ilişkilerde üçüncü kişilere karşı koruma yükümlülüğünün (yatay etki/ilişki) yerine getirilmesine de bağlıdır. Devlet nasıl ki dikey ilişkilerinde gerçekleşen hak ihlallerinden dolayı doğrudan sorumluluk altındaysa, yatay ilişkilerinde üçüncü kişiler arasında gerçekleşen hak ihlallerinden de pozitif yükümlülükleri gereğince -yine doğrudan- sorumlu olmaktadır. bk. GÜLFİDAN, s. 265- 266, 278.

²⁶⁹ AİHM, “Osman v. Birleşik Krallık”, Başvuru No: 23452/94, Karar Tarihi: 27.09.1995.

inceleyeceğiz. Mahkeme söz konusu kararda koruma yükümlülüğünün etkili bir ceza mevzuatı ve adli mekanizma oluşturulmasıyla beraber bazı durumlarda operasyonel ve önleyici tedbirler alınmasını da kapsadığını öngörmüştür²⁷⁰. AİHM, hakların üçüncü kişilere karşı korunması yükümlülüğünün her somut olayda varlığının tespit edilebilmesi için başvurulacak olan ve doktrinde Osman testi/kriterleri adıyla anılan kriterleri belirlemiştir. Buna göre, koruma yükümlülüğünün ihlali *“ilk olarak, yetkililerin o sırada belirli bir bireyin yaşamına karşı üçüncü kişinin suç fiillerinden kaynaklanan gerçek ve yakın bir tehlikenin varlığını bildikleri veya bilmeleri gerektiği; ikincisi makul olarak değerlendirildiğinde bu riski bertaraf etmesi beklenebilecek yetkileri dahilindeki tedbirleri almadıkları”*²⁷¹’nin gösterilmesine bağlıdır. Bu kriterler madde madde şu şekilde ifade edilebilir: (i) yaşam hakkına dönük gerçek ve yakın bir tehdidin varlığı, (ii) tehdidin bir kişiye ya bir gruba yönelmiş olması, (iii) devletin tehdidi biliyor ya da bilebilecek durumda olması²⁷². Söz konusu test, Türk hukuk sisteminde çevre ve/veya ormanlar hak öznesi olmadığından doğrudan uygulanamasa da Anayasa Mahkemesi ile Anayasa’ya uygun yorum yapacak idari yargı davalarında ve diğer çeşitli davalarda dikkate alınarak yoruma konu edilebilir. AYM’nin, somut norm denetimlerinde, orman mevzuatını değerlendirirken devletin koruma ödevini Osman Testi’ni adım adım uyarlayarak ve özellikle bilme unsuru açısından ele alması gerekebilir. Çünkü devlet, 169. maddeden kaynaklanan koruma ödevi gereği orman varlığını tehdit eden, zarar doğurabilecek her türlü eylem karşısında lazım gelen önlemleri almakla yükümlüdür. Bu yükümlülük (i) devletin orman alanlarına yönelik tehditten haberdar olmasına ya da (ii) olayın koşullarında haberdar olmasının beklenmesine ve (iii) bağlı olarak üzerine düşen, objektif olarak başvurabileceği her türlü önleyici tedbiri alıp almadığına bağlı olarak çözümlenebilir.

Tüm bunların yanı sıra, orman alanlarına dair bir suç işlenmişse, bunun etkin bir biçimde soruşturulması ormanların korunması yükümlülüğünün bir diğer gereğidir. Bu bağlamda devlet sorumluların ortaya çıkartılıp karşılık gelen cezai yaptırıma uğratılması için gerekli özeni göstermeli ve cezasızlık sorununun doğmasına yol açmamalıdır.

²⁷⁰ GÜLFİDAN, s. 281; DOĞRU, Osman, Yaşama Hakkı- Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi- 5, Ankara, Avrupa Konseyi, 2018, s. 132.

²⁷¹ Karardan ilgili paragrafı aktaran: DOĞRU, s. 136-137.

²⁷² GÜLFİDAN, s. 281 ve “Osman Testi” ile ilgili ayrıntılı bir değerlendirme için aynı eserde bk. 508-510.

3. Yükümlülüğün Sınırları

Anayasa'nın "Devletin İktisadi ve Sosyal Ödevlerinin Sınırları" kenar başlığını taşıyan 65. maddesinde devletin sosyal ve ekonomik alanlarda Anayasa tarafından belirlenen yükümlülüklerini, bu yükümlülüklerin amaçlarına uygun öncelikleri gözeterek mali kaynaklarının elverdiği ölçüde yerine getireceği öngörülmüştür.

65. maddede belirlenen mali kaynakların yeterliliği ölçütünün ormanların korunması açısından bir sınır teşkil edip etmediğini değerlendirirken, bu hükmün çevre hakkı bağlamında nasıl ele alındığını akılda tutmak yararlı olacaktır.

Bu bağlamda, öğretide, çevre hakkından kaynaklanan koruma, geliştirme ve önleme ödevleri yönünden 65. maddenin sınırlayıcı bir etkisinin olmadığını dile getirilmektedir²⁷³. Devletin bu yöndeki düzenleme, denetim/ kontrol yükümlülüklerini kategorik biçimde ekonomik yetersizlikleri öne sürerek yerine getirmekten kaçınması çevre hakkının gerektirdiği temel görevleri yok saydığı anlamına gelecektir²⁷⁴. Devlet sahip olduğu takdir hakkını, çevre hakkının gerçekleştirilmesi için öngörülmüş olan yükümlülükleri ortadan kaldıracak biçimde ölçüsüzce kullanmamalıdır²⁷⁵.

Ormanların korunması için başvurulacak çeşitli önlemlerin ekonomik kaynakların tahsisini gerektireceği kuşkusuzdur. Bununla birlikte, devletin anayasal yükümlülüklerini yerine getirmesi, hâliyle sahip olduğu mali kaynakların gücüyle orantılı bir biçimde gelişecektir. Bir hakkın gereklerini sağlamak, devletin mali kaynaklarını fazlaca aşılırsa, o hakkı yerine getirmek teknik anlamda zaten olanaklı değildir²⁷⁶. Bu bağlamda asıl sorgulanması gereken böylesi açık ve doğal bir sınırın ayrıca hüküm altına alınmasına gerek olup olmadığıdır. Çünkü her ne kadar 65. madde, devletin sosyal ve ekonomik alanlardaki görevlerini gerçekleştirmesini, anayasal herhangi bir yükümlülüğün ifasından farklıymışçasına mali kaynakların yeterliliği ölçütüyle sınırlamış olsa da durum böyle değildir. Gerçekten de Anayasa'da düzenlenmiş diğer tüm hakların karşılık geldiği yükümlülükler az ama çok masraflıdır ve dolayısıyla devletin mali kaynakları ölçüsünde yerine getirilirler. Örneğin Anayasa'nın "Kişi Hak ve Ödevleri" bölümünde düzenlenen adil yargılanma hakkının gereklerinin yerine getirilmesi, devletin

²⁷³ KABOĞLU/ YANCI ÖZALP, s. 67; aynı yönde bk. TAZEGÜL, s. 59; KÜÇÜK, Tevfik Sönmez, Türk Anayasa Hukuku Çerçevesinde Çevre Hakkı, Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Özel Sayı: Prof. Dr. Erdal Adal'a Armağan, 2012, ss. 835- 858, s. 843, 844; Bu sınırın ancak çok yüksek maliyet gerektiren işler için geçerli olması gerektiği hakkında. bk. SEMİZ, Yasemin, Anayasa Mahkemesi'nin Çevre Hakkı Perspektifi, Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 4, S: 2, 2014, ss. 9- 46, s. 15.

²⁷⁴ TAZEGÜL, s. 59, 60.

²⁷⁵ GÜVEYİ, Umut, 1982 Anayasası Kapsamında Çevre Hakkının Karşılaştırmalı Kısa Bir Tahlili, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, C. 24, S: 2, 2018, ss. 633- 659, s. 648, 649.

²⁷⁶ ŞİRİN, Anayasa'dan Çıkış, s. 173.

öncelikle mahkemeler kurmasını, nitelikli yargıç ve savcılar yetiştirmesini ve yargıya başvuru hakkını sağlamış olmasını vb. pek çok mali boyutu olan yükümlülüğü gerçekleştirmesine bağlıdır²⁷⁷. Benzer biçimde “Kişinin Dokunulmazlığı, Maddi ve Manevi Varlığı” başlıklı 17. maddede öngörülen işkence yasağı, işkenceden korunma hakkını yerine getirmek için kolluk güçlerine eğitim ve denetim programlarının hazırlanması ve sunulmasını gerektirir. Bir diğer ifadeyle işkence yapılmamasının dahi finansal bir boyutu vardır²⁷⁸. Devletin, gerçekleştirmekle yükümlü olduğu tüm hakları, imkânları derecesinde yerine getireceği açıktır.

Bu doğrultuda, ormanların korunması yükümlülüğünün diğer hak ve özgürlüklerin gerçekleştirilmesinde olduğu gibi doğal olarak devletin mali olanaklarına bağlı biçimde ifa edileceğinin altını yeniden çizmek gereklidir. Ancak 65. maddede ayrıca öngörülmüş olan mali kaynakların yeterliliği ölçütü ormanların korunması yükümlülüğünün gerçekleştirilmesi açısından kategorik bir engel oluşturacak biçimde kullanılmamalıdır. Devlet, ormanların korunması sorumluluğunu içinde bulunduğu koşullarda ve sahip olduğu potansiyele göre gerçekleştirebilecek en üst düzeyde yerine getirmelidir. Mali ölçütler koşulunun, yükümlülüklerin gerçekleştirilmesi önünde gerçek bir engel neden teşkil edip etmediği, devletin takdir yetkisini nasıl kullandığı, her somut olayda o olayın koşulları ve yükümlülüğün gerektirdikleri temel alınarak değerlendirilmelidir.

C. GENİŞLETME

Anayasa’nın 169. maddesinin ilk fıkrası tüm ormanların korunması ödevinin peşi sıra orman sahalarının genişletilmesi ödevini de devlete yüklemiştir. Buna göre, “*devlet, ormanların (...) genişletilmesi için gerekli kanunları koyar ve tedbirleri alır.*”. Yani devletin ormanları sadece koruması yetmemekte yeni orman alanları oluşturması ve bunun için de öncelikle gerekli yasal ve idari çerçeveyi belirlemesi gerekmektedir.

Anayasa Mahkemesi bir kararında orman alanlarının ülke için sağladığı yararlarla ve taşıdığı öneme değinerek devletin yükümlülüklerini eksiksiz biçimde yerine getirmesi gerektiğinin altını çizmiştir:

“Ormanlar ulusal bir zenginliktir. Bunların çeşitli yönlerden yurdumuz için taşıdıkları büyük önem meydandadır. Ormanların sağladıkları faydaları arasında erozyonu da önledikleri ve bu yüzden tarıma elverişli yurt topraklarının yok olmasına engel oldukları gözönünde tutulursa, ülkenin geleceği ve hattâ varlığı ile ilgili bir servet oldukları

²⁷⁷ GEMALMAZ, Mehmet Semih, Devlet, Birey ve Özgürlük, 3. bs., İstanbul, Legal Yayıncılık, 2016, s. 662.

²⁷⁸ GÜLFİDAN, s. 43.

*söylenabilir. Şu halde ormanları korumak, yetiştirmek ve genişletmek, ihmali caiz olmayan bir Devlet ödevidir.”*²⁷⁹.

Orman alanlarının genişletilmesi yükümlülüğü, normda açıkça ifade edilmiş olmasa da “geriye götürülemezlik ilkesi”²⁸⁰’nin bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Bu açıdan düşünüldüğünde genişletme yükümlülüğün oldukça önemli bir güvence/ kazanım olduğu görülmektedir. Geriye götürülemezlik ilkesi, çevresel değerler bağlamında yürürlükteki yasal/ anayasal güvencelerin gerisine düşecek düzenlemelerin yapılamayacağı anlamına gelir²⁸¹. Anayasa, devleti orman alanlarını genişletmekle yükümlü kılmıştır. Ormanların genişletilmesi yükümlülüğünün, kural olarak orman alanlarının miktar açısından eksilmesine yol açacak düzenlemelerde bulunulmasını yasakladığı yorumu yapılabilir. Dahası Anayasa 169. maddenin son fıkrasında orman alanlarının genişletilmesi ödevine koşut²⁸² biçimde orman sınırlarında daraltma yapılamayacağına dair bir yasak öngörerek geriye götürülemezlik ilkesinin bir temsiline yer vermiştir. Öte yandan orman sahalarında miktar yönünden geriye götürme yasağı ve bu yasakla bağlantılı olarak ormanların korunması ve genişletilmesi ödevleri daha sıkı bir biçimde de güvence altına alınabilir. Bunun bir örneğini Bhutan Anayasası’nda görmekteyiz. Bhutan Anayasası’nın “Çevre” başlıklı 5. maddesinin 3. fıkrası “*Hükümet, ülkenin doğal kaynaklarını korumak ve ekosistemin bozulmasını önlemek amacıyla, Bhutan’ın toplam arazisinin en az yüzde altmışının her zaman için orman örtüsü altında tutulmasını sağlayacaktır.*”²⁸³ hükmüne yer vermiştir. Benzer bir düzenlemenin 1982 Anayasası’nda da bulunması önünde hiçbir engel yoktur²⁸⁴.

Orman Genel Müdürlüğü’nün açıkladığı istatistiklere göre²⁸⁵, 1973 yılında Türkiye’nin toplam orman varlığı 20.199.296 hektardır ve ormanlar ülkenin genel alan toplamının %26,1’ini oluşturmaktadır. 2022 yılı itibarıyla ise Türkiye’deki bütün orman alanının 23.245.000 hektar olduğu ve bu oranın Türkiye’nin tüm alan toplamı içinde %29,8’ine denk

²⁷⁹ AYM, E. 1965/44, K. 1966/14, 10.03.1966, RG. 04.06.1966/ 12314.

²⁸⁰ Geriye götürülemezlik ilkesi çevre hukukundaki gelişimiyle ilgili bilgi için bk. NEMEC, Elif Naz, “Marmara Gölü ve Ötesi: Bir İklim Davası Argümanı Olarak Gerilememe İlkesi”, in. Bozkurt, Kutluhan (Ed.), Küresel Isınma ve İklim Koruma Hukuku, İstanbul, Legal Yayıncılık, 2024, s. 70- 74; İLEMİN ALAN, Nagehan, “Uluslararası Çevre Hukukunda Geriye Gidilemezlik İlkesinin Yeri”, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 1, S: 1, 2023, ss. 29-47.

²⁸¹ KABOĞLU/ YANCI ÖZALP, s. 80; İLEMİN ALAN, s. 32; NEMEC, “Marmara Gölü ve Ötesi: Bir İklim Davası Argümanı Olarak Gerilememe İlkesi”, s. 70.

²⁸² ŞİRİN, Çevre Devleti, s. 80.

²⁸³ Bhutan Anayasası’nın tam metni için bk. https://www.constituteproject.org/constitution/Bhutan_2008, (çevrimiçi/ erişim tarihi: 04.05.2024).

²⁸⁴ ŞİRİN, Çevre Devleti, s. 62.

²⁸⁵ Tarım ve Orman Bakanlığı, Orman Genel Müdürlüğü tarafından paylaşılan Türkiye orman varlığı verileri için bk. <https://www.ogm.gov.tr/tr/e-kutuphane/resmi-istatistikler>, (çevrimiçi/ erişim tarihi: 04.05.2024).

geldiği açıklanmıştır. Bu veriler ilk bakışta genişletme yükümlülüğünün yerine getirildiğini düşündürüyor olsa da durum bundan farklıdır. Öğretide dikkat çekildiği üzere, bu artış ormancılık örgütünün orman yetiştirilmesi amacıyla yaptığı ağaçlandırma çalışmalarının bir sonucu değildir²⁸⁶. Türkiye’de orman varlığında gerçekleşen artış, üzerinde artık herhangi bir faaliyet yapılmayan, kullanılmayan tarım alanları ve otlakların kendiliğinden orman alanına dönüşmesine bağlı olarak gelişmektedir. Bu sonucun doğmasını sağlayan temel etken, kırdan kente doğru gerçekleşen yoğun göçlerdir²⁸⁷. Göçlerle tamamen boşalan ya da nüfusu önemli oranda azalan köylerin yakınlarındaki tarım alanları ve otlaklar -ki bu alanların çok önceden orman olma ihtimali oldukça yüksektir- çevre ormanlardan gelen orman ağacı tohumlarıyla zamanla ormana dönüşmektedir²⁸⁸. Buradan şu sonuç çıkmaktadır: Türkiye’deki orman varlığı artışının büyük bir bölümü devletin ormanları genişletme yükümlülüğünü ifasından bağımsızdır²⁸⁹. “Orman”, eski dönemlerde insan baskısıyla yitirdiği alanları, bu baskının ortadan kalkmasıyla geri almaktadır²⁹⁰.

Öte yandan toplam orman varlığı verilerine ormancılık dışı kullanıma tahsis edilmiş ve bu nedenle fiilen ormansızlaşmış çok geniş alanların da dahil edildiği vurgulanmaktadır²⁹¹.

²⁸⁶ **ERDÖNMEZ**, Cihan/ **YURDAKUL EROL**, Seçil/ **GÜŞEN**, Hikmet Batuhan, “Türkiye’de Ormancılık Yönetimi ve Örgüt Yapısı: Cumhuriyetin 100. Ormancılık Örgütünün 184. Yılında Değerlendirmeler”, in. Alan, Murat/ Çalışkan, Adil/ Ertuğrul, Hayriye/ Günsen, H. Batuhan/ Özalp, Mehmet/ Özçankaya, Niyazi/ Öztürk, Cansu/ Temel, Fatih (Ed.), Cumhuriyetimizin 100. Yılında Türkiye Ormancılığı ve Geleceği, Ankara, Türkiye Ormancılar Derneği Yayını, 2023, s. 81; **ATMIŞ**, Erdoğan/ **ERDÖNMEZ**, Cihan/ **ÖZKAZANÇ**, Nuri Kaan, “Türkiye’de Ormansızlaşma”, in. Atmış, Erdoğan (Ed.), Türkiye Ormancılığı 2022: Türkiye’de Ormansızlaşma ve Orman Bozulması, Ankara, Türkiye Ormancılar Derneği Yayını, 2022, s. 37.

²⁸⁷ **ERDÖNMEZ**/ **YURDAKUL EROL**/ **GÜŞEN**, Türkiye’de Ormancılık Yönetimi, s. 81; **ERDÖNMEZ**, Orman ve Yaban, 241; **ATMIŞ**/ **ERDÖNMEZ**/ **ÖZKAZANÇ**, Türkiye’de Ormansızlaşma, s. 37.

²⁸⁸ **ERDÖNMEZ**, Orman ve Yaban, s. 241.

²⁸⁹ Bu belirlemeyi destekleyen örneklerden biri 2005- 2015 tarihleri içinde Kastamonu’da gerçekleşen orman alanı artışıdır. Bu zaman diliminde Kastamonu’daki orman artışı yaklaşık 106.000 hektar iken yapılan ağaçlandırma oranının 5.500 hektar dolayında olduğu bilinmektedir. Yapılan ağaçlandırma çalışmasının tamamen yeni orman alanı yetiştirmeye yönelik olduğu varsayılsa bile yaklaşık 100.000 hektarın kendiliğinden ormanlaştığı anlaşılmaktadır. Benzer bir durum aynı yıllar arasında Manisa ilinde de gerçekleşmiştir. Buna göre Manisa’da 2005-2015 tarihlerinde görülen yaklaşık 39.000 hektarlık orman alanı artışı karşısında yapılan ağaçlandırma oranı 14.000 hektardan biraz eksiktir. Aynı varsayım burada da işletildiğinde, 25.000 hektar civarında alanın ağaçlandırmayla değil kendiliğinden ormanlaştığı sonucuna ulaşılmaktadır. bk. **GÜŞEN**, Hikmet Batuhan/ **ATMIŞ**, Erdoğan, Analysis of Forest Change and Deforestation in Turkey, International Forestry Review, C. 21, S: 2, 2019, ss. 182- 194; **ERDÖNMEZ**, Orman ve Yaban, s. 241, 242.

²⁹⁰ **ERDÖNMEZ**, Orman ve Yaban, s. 241.

²⁹¹ **ATMIŞ**/ **ERDÖNMEZ**/ **ÖZKAZANÇ**, Türkiye’de Ormansızlaşma, s. 39; **ERDÖNMEZ**, Orman ve Yaban, s. 237; **TEKİN**, Aynur, “Ormansızlaşma Tartışması: Kağıt üzerinde orman, fiiliyatta turizm tesisi”, <https://www.gazeteduvar.com.tr/ormansizlasma-tartismasi-kagit-uzerinde-orman-fiiliyatta-turizm-tesisi-haber-1512637>, (çevrimiçi/ erişim tarihi: 04.04.2024).

Bununla birlikte, ağaçlandırma çalışmalarının²⁹² önemli bir kısmının zaten orman olan alanlarda, ormanın niteliğini arttırmak ve/veya iyileştirmek için yapıldığı ifade edilmektedir²⁹³. Doktrinde kimi yazarlar, bu tipte gerçekleştirilen orman içi ağaçlandırma çalışmalarıyla da ormanları genişletme yükümlülüğünün yerine getirildiğini kabul etmektedir. Bu yaklaşım, ülke topraklarının tamamının orman alanına dönüştürülemeyeceğini vurgulayarak, norm ile ulaşılmak istenen amacın, ormanların nicelik açısından arttırılmasını da kapsadığını kabul etmekle birlikte daha çok nitelik yönünden geliştirilmesi olduğunu öne sürer. Bu görüşe göre ormanlarda yapılacak onarım ve/veya orman içi ağaçlandırma çalışmaları da genişletme ödevinin karşılığını oluşturmaktadır²⁹⁴. Bizce Anayasa ile devlete verilmiş olan orman alanlarını genişletme ödevi, orman varlığının nicelik yönünden arttırılmasına özgüdür. Ülkenin tamamının bir orman sahasına dönüştürülmesi tabiatıyla olanaklı ve gerekli değildir. Normun bu yönde bir amacı da yoktur. Hüküm açık ve yalın bir biçimde, ormanların genişletilmesini devlete bir ödev olarak vermiştir. Orman alanlarının genişlemesi ise “ormanlaş(tır)ma” ile olanaklıdır. Hâli hazırda orman olmayan bir yerin orman ekosistemine dönüşümü anlamına gelen ormanlaş(tır)ma insan davranışına bağlı iki yolla gerçekleşmektedir. Bu yollardan ilki, “olumlu müdahale” olarak adlandırabileceğimiz, ağaçlandırma vb. tekniklerle yeni orman alanlarının oluşturulması ve ikincisi ise “müdahalenin sona ermesi” yani üzerindeki kullanım baskısı ortadan kalkan alanların kendiliğinden ormanlaşmasıdır²⁹⁵. Yukarıda da değinildiği üzere, orman alanları kendi hâline bırakıldığı takdirde genişleme eğilimi gösterir. Anayasa ile devlete verilen ödev ise devletin aktif bir tavır takınmasını gerektirmektedir. Yani devletin hiçbir müdahalesi olmaksızın kendiliğinden gerçekleşen ormanlaşma sonucu artan orman varlığı, devletin ormanları genişletme yükümlülüğünü yerine getirdiği anlamına gelmemektedir. Bu yükümlülüğün ifası, yeni orman alanı kazanmaya yönelik ağaçlandırma çalışmalarının yapılması için gerekli mevzuatı ve mevzuatın uygulanmasını sağlayacak sistemi oluşturmaktan ibarettir.

²⁹² Ağaçlandırma çalışmalarının özenle yürütülmesi gerekir. Çalışma alanı olarak Çankırı Devlet Orman İşletmesi’nin belirlendiği ve orman ekosistemlerinde habitat parçalanmasının incelendiği bir araştırmada yanlış yapılan ağaçlandırmaların orman ekosistemini/ habitat parçalanmasını tetikleyen nedenlerden biri olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Parçalanma, orman alanının kalitesini bozmakla birlikte karasal biyoçeşitlilik varlığının tehlikeye girmesine de yol açmaktadır. bk. **ÜRKER**, Okan / **GÜNLÜ**, Alkan/ **ATAOL**, Murat, Use of GUIDOS to Analyze Fragmentation Features and Test Corridor Creation for A Fragmented Forest Ecosystem in Northern-Central Turkey, *Austrian Journal of Forest Science*, S: 2, 2023, ss. 121- 148, s. 142, 123.

²⁹³ **ERDÖNMEZ/ YURDAKUL EROL/ GÜŞEN**, Türkiye’de Ormancılık Yönetimi, 82.

²⁹⁴ **AKMAZ**, s. 144; **BOZKURT**, s. 553.

²⁹⁵ **ERDÖNMEZ**, Orman ve Yaban, s. 240.

D. YANAN ORMANLARIN İKAMESİ

Anayasa, 169. maddesinin ilk fıkrasında, yanan orman alanlarının yerinde yeni orman yetiştirileceğini ve bu yerlerde tarım ve/veya hayvancılık yapılamayacağını buyurmuştur. Bu kapsamda Anayasa açıkça, ormanın aynı toprak parçası üzerinde yetiştirilmesini zorunlu kılar. Yanan ormanların yerinde yeni orman yetiştirilmesi yükümlülüğü, bu yerlerde herhangi bir tür yapılaşmayı, turizm amaçlı kullanımı olarak dışı hale getirmektedir. Norm, bu yerlerde yeni orman yetiştirileceğini öngörmekle yetinmeyip, ayrıca tarım ve hayvancılık yapılamayacağını da hükme bağlamıştır. Yanan ormanların başka amaçlarla kullanılamayacağını kesin biçimde Anayasa tarafından ifade edilmiş olması, orman varlığının devamlılığı için önemli bir güvence oluşturur²⁹⁶. Bağlantılı biçimde 169. maddenin üçüncü fıkrasında ormanları yakma suçu açısından öngörülen af yasağı, bu yönde ciddi anlamda caydırıcı bir etki doğmasını sağlamaktadır.

Bu kapsamda Anayasa ile uyumlu düzenlemelere 6831 sayılı Orman Kanunu'nda yer verilmiştir. Kanunla, yanan orman alanlarının kamu yararı ileri sürülerek kullanılması ve bilim ve fen açısından orman olarak muhafazasında yarar görülmemesi gerekçe gösterilerek orman sınırları dışına çıkartılması sürekli biçimde yasaklanmıştır²⁹⁷. Kanunun 2. maddesi yanan ormanların hiçbir koşulda orman sınırları dışına çıkarılamayacağını öngörmüş; sırasıyla 18. ve 19. maddelerinde hiçbir istisnaya yer verilmeden bu alanlarda tesis kurulması ve hayvanların otlatılması yasaklanmıştır.

Orman yangınlarını bilimsel bir yönden inceleyen eserlerde yangınların en zararlı ve tehlikeli sonuçlarından bir tanesi olarak erozyon süreçlerine dikkat çekilmektedir²⁹⁸. Erozyon riskiyle bağlantılı biçimde sel ve heyelanların oluşması da ihtimal dahilindedir. Erozyon nedeniyle gerçekleşen toprak kaybı karşısında, toprak oluşum hızının yetersiz kalması, toprağın daimî olarak yitirilmesine yol açabilir. Dolayısıyla, orman yangınları ertesinde ilk önce başvurulması lazım gelen önlemler arasında erozyon riskinin azaltılması gösterilmektedir.

²⁹⁶ AKMAZ, s. 146; BOZKURT, s. 535.

²⁹⁷ BOZKURT, s. 553.

²⁹⁸ Ormanda çıkan yangın sonrasında koruyucu toprak örtüsünün yitirilmesi ve toprağın yüksek sıcaklığa maruz kalması erozyon riskini artırıcı yönde etki göstermektedir. bk. ÇELİK, E. Hüseyin, “Orman Yangınlarının Erozyon- Sel Üzerindeki Etkileri”, in. Kavgacı, Ali / Başaran, Mehmet Ali (ed.), Orman Yangınları, Ankara, Türkiye Ormancılar Derneği Yayını, 2023, s. 289; TÜFEKÇİOĞLU, Aydın/ TÜFEKÇİOĞLU, Mustafa, “Yangın Sonrası Orman Toprağında Meydana Gelen Değişim ve Etkileşimler”, in. Kavzoğlu, Taşkın (Ed.), Orman Yangınları: Sebepleri, Etkileri, İzlenmesi, Alınması Gereken Önlemler ve Rehabilitasyon Faaliyetleri, 1. bs., Ankara, Türkiye Bilimler Akademisi, 2021, s. 94.

Orman bitki örtüsünün kendisini yenileme sürecinde bu riskin giderek azaldığı ifade edilmiştir²⁹⁹.

Yangın sonrasında ormanın yeniden yetiştirilmesi bir tür onarım/ yenileme /restorasyon faaliyetidir³⁰⁰. Bu bağlamda sürdürülebilir ormancılık ilkeleri ışığında gerçekleştirilecek restorasyon faaliyetinin genel amacı, yangının yol açtığı olumsuz etkilerin ortadan kaldırılması, ekolojik/ biyolojik koşulların iyileşmesinin sağlanması, erozyonun önlenmesi ve doğal süreçlerin yanı sıra ormanlaştırma çalışmalarının yapılmasıdır. Yanan alanlarda ormanlaştırma yükümlülüğü iki biçimde yerine getirilebilir. Bu yollardan ilki pasif restorasyon olarak isimlendirilen, yanan alandaki bitki örtüsünün kendini yenileme potansiyelinden yararlanılması ve alanın kendi doğal hâline bırakılmasıdır. Bir diğer yol ise ağaçlandırma çalışmalarına insan eliyle başvurulması yani aktif restorasyondur³⁰¹. Bu yükümlülüğün yerine getirilmesinde belirleyici etken, restorasyon çalışmasının yapılacağı orman ekosisteminin özellikleri ve potansiyelidir³⁰².

Öte yandan yanan orman alanlarıyla ilgili tüm veriler ve yeniden ormanlaştırma çalışmalarında yürütülecek plan ve projeler toplumun bilgisine şeffaf ve açık bir biçimde sunulmalıdır.

E. GÖZETME

Anayasa'nın 169. maddesinin ilk fıkrasının son cümlesi, bütün ormanların gözetiminin devlete ait olduğunu öngörmüştür. Norm, açıkça “bütün” ormanlar diyerek, gözetim yükümlülüğünün ifasında orman türleri açısından herhangi bir ayırım yapılmasını olanaksız kılmıştır. Dolayısıyla tüm ormanlar, taşıdığı vasıf ve karaktere ya da mülkiyetinin kime ait olduğuna bakılmaksızın devletin gözetimi altındadır. Gözetim yükümlülüğü, mülkiyeti özel kişi ya da kamu tüzel kişilerine ait ormanlar üzerinde bu kişilerin mülkiyet hakkından doğan yetkilerinin kullanımını bir ölçüde sınırlamaktadır³⁰³.

²⁹⁹ Bu konuda kapsamlı bilgiye ulaşmak için bk. **ÇELİK**, Orman Yangınlarının Erozyon- Sel Üzerindeki Etkileri, s. 289.

³⁰⁰ **KAVGACI/ TOLUNAY/ SEVGİ/ TUTMAZ**, “Orman Yangınları Terminolojisi”, s. 16.

³⁰¹ **KAVGACI/ TOLUNAY/ SEVGİ/ TUTMAZ**, “Orman Yangınları Terminolojisi”, s. 16; **SABUNCU**, Rumi/ **KAVGACI**, Ali/ **ALAN**, Murat/ **ÇALIŞKAN**, Adil, “Orman Yangınları Sonrası Restorasyon”, in. Kavgacı, Ali / Başaran, Mehmet Ali (Ed.), Orman Yangınları, Ankara, Türkiye Ormancılar Derneği Yayını, 2023, s. 428.

³⁰² **ATMIŞ/ KAVGACI/ TUTMAZ**, “Orman Yangınları”, s. 151; **KAVGACI**, “Orman Yangınları”, s. 232.

³⁰³ Tüm ormanların korunması ve gözetimi, kişilerin mülkiyet hakkına kaçınılmaz olarak müdahale edilmesini beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla değişecek her bağlamda mülkiyet hakkı ile ormanların korunması hakkı arasında denge gözetilmeli, her iki hak açısından da yükümlülüklerin ihlali sonucunu yaratacak ölçsüz müdahaleler gerçekleştirilmemelidir.

Anayasa'nın, devleti her durum ve koşulda ormanları gözetmekle yükümlü kılması, devletin ülke içinde sahip olduğu egemenlik yetkisinin mantıki bir sonucu olarak da okunabilir³⁰⁴. Hukuk biliminde devlet kavramı, Jellinek'in ortaya koyduğu üç öge öğretisiyle açıklanmaktadır. Bu anlamda devlet derken, sınırları belirlenebilir bir *ülke*, o ülkenin üzerinde yaşamını sürdüren *insan topluluğu* ve bu ülke ile insan topluluğu üzerinde kurumsallaşmış bir *egemenlikten* bahsedilmektedir³⁰⁵. Devletin ülke ögesi³⁰⁶, toprak parçasını ve bu toprak parçasına bağlı olan yeraltı/ yer üstü kaynaklarını, dereleri, akarsuları, bitki (flora) ve hayvan (fauna) ile ormanları yani bütünüyle çevreye içkindir³⁰⁷. Devlet sahip olduğu iç egemenliğin³⁰⁸ kendisine verdiği ülke içinde kural koyma, uygulama ve denetleme tekeline dayanarak doğal mekân olan ülkeyi yani onu oluşturan/ var eden çevreyi korur ve gözetir³⁰⁹. Tabiatıyla, ülke sınırları içerisindeki önemli bir çevresel değer olan ormanların korunması ve gözetiminde bu yerlerin mülkiyetinin kime ait olduğu bir önem taşımamaktadır.

“Gözetmek” eylemi, Sözlük'te *korumak, bakmak, özen göstermek; himaye etmek* olarak tanımlanmıştır³¹⁰. Anayasa'da ayrıca ve açıkça ifade edilmiş olan gözetim yükümlülüğü, devletin ormanları koruma yükümlülüğünün bir gereğidir. Gözetim yükümlülüğünün yerine getirilmesi açısından denetim faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi yaşamsal önemdedir. Bu bağlamda 6831 sayılı Orman Kanunu uyarınca hem özel hukuk hem de kamu tüzel kişilerine ait ormanların işletim ve idaresinde harita ve amenajman planlarına uyulup uyulmadığının orman idaresi tarafından denetleneceği öngörülmüştür³¹¹.

³⁰⁴ **BİLGİN**, Sakine Nilüfer, Ormanların İdare Hukuku Açısından Korunması, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, İstanbul, 2008, s. 39; **AKMAZ**, s. 146.

³⁰⁵ **GÖZLER**, Kemal, Anayasa Hukukunun Genel Teorisi- Cilt 1, 2. bs., Bursa, Ekin Basım Yayım, 2020, s. 422; **KABOĞLU**, Anayasa Hukuku, s. 63.

³⁰⁶ Bu bağlamda ülke ögesi ile “kara ülkesi”ni kastediyoruz. Devletin ülke ögesinin kara ülkesi, su ülkesi ve hava ülkesi olmak üzere üç boyutu olduğuna ilişkin bk. **GÖZLER**, s. 488.

³⁰⁷ **ŞİRİN**, Çevre Devleti, s. 24.

³⁰⁸ Egemenlik kavramı dışsal ve içsel olarak ele alınmaktadır. Dışsal egemenlik, bağımsızlık anlamına gelir. Bu bağlamda dışsal egemenlik, bir devletin başka bir devlete tabi/bağımlı olmaması, uluslararası hukuk anlamında tüm diğer devletlerle eşit ve aynı konumda olmasıyla açıklanmaktadır. Bu egemenlik yetkisi, diğer devletlerin sahip olduğu egemenliğe saygı gösterilmesi ve uluslararası hukuk kurallarıyla sınırlıdır. **GÖZLER**, s. 498, 499; **KABOĞLU**, Anayasa Hukuku, s. 63.

³⁰⁹ Bu yönde bk. **KABOĞLU/ YANCI ÖZALP**, s. 53.

³¹⁰ Türk Dil Kurumu'na göre “gözetim” sözcüğünün ilk anlamı “gözetmek işi; nezaret”tir. bk. Türk Dil Kurumu, <https://sozluk.gov.tr/> (çevrimiçi/ erişim tarihi: 05.05.2024).

³¹¹ Devletin gözetim yükümlülüğünün özel ormanlar ve kamu tüzel kişilerine ait ormanlar üzerinde somutlaştığı düzenlemeler için bk. 6831 sayılı Orman Kanunu, md. 45- 49, 50-56.

F. YÖNETİM VE İŞLETİM

Anayasa'nın 169. maddesinin ikinci fıkrası, “devlet ormanları kanuna göre, Devletçe yönetilir ve işletilir” der. Norm açıkça devlet ormanlarının işletim ve yönetiminde devlet tekeli olduğunu öngörmektedir. Bu durumda devlet ormanlarının yönetim ve işletiminin özel hukuk kişilerince gerçekleştirilmesi olanak dışıdır. 6831 sayılı Orman Kanunu'nun 6. maddesine göre devlet ormanlarına yönelik her türlü işin Orman Genel Müdürlüğü tarafından yapılacağı ya da yaptırılacağı öngörülmüştür. Hükümde geçen “yaptırılır” ibaresi, her çeşit ormancılık işinin özel kişi ve kuruluşlar tarafından yapılmasına olanak verdiğinden Anayasa'nın anılan hükmüne aykırıdır³¹².

Herhangi bir belirsizliğe yer bırakmayacak biçimde kesinlik içeren bu kural Anayasa Mahkemesi tarafından da farklı yönde değerlendirilmemiştir. Mahkeme'ye göre, söz konusu hükmün “devlete ait ormanların (...) yönetiminin ve işletilmesinin özel kişilere devrolunmasını yasakladığı(...)”³¹³ açıkça görülmektedir.

Ormanların yönetimi, orman idarelerinin gerçekleştirmekle yükümlü olduğu hizmetleri, bu hizmetleri yapacak örgüte içkindir ve ormancılık politikasına göre gelişir³¹⁴. Ormancılık politikasının genel amaçları özetle, ormanların korunması, ormanlardan yararlanılması ve orman varlığının artırılması olarak ifade edilmektedir³¹⁵. Diğer yandan yönetimin, insan merkezli bir biçimde şekillendiğine dikkat çekilerek bu yolla alınan yönetsel kararların sorunlara çözüm getirmek bir yana yenilerine yol açacağı vurgulanmaktadır³¹⁶. Bu bağlamda ormanların yönetiminde ekolojik süreç ve ihtiyaçların ön planda tutularak hareket edilmesi gerektiğine işaret edilmiştir³¹⁷. Ormanların yönetiminin alt boyutu olan ormanların işletilmesinden ise belirli bir plan doğrultusunda yapılan çalışmalar ve bu çalışmaların sonucunda toplumun farklı ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik ürün ve hizmetlerin üretilmesi anlaşılmaktadır³¹⁸.

³¹² ÇAĞLAR, Yücel, “Orman İşletme ve Koruma Amaçlı Hukuksal Düzenlemelerin Etkenliği”, in. Ormancılık Hukuku, Ankara, Türkiye Çevre Vakfı Yayını, 1999, s. 142; GÜMÜŞ, Cantürk, “Cumhuriyetin 100. Yılında Ormancılık Politikamız”, in. Alan, Murat/ Çalışkan, Adil/ Ertuğrul, Hayriye/ Günsen, H. Batuhan/ Özalp, Mehmet/ Özçankaya, Niyazi/ Öztürk, Cansu/ Temel, Fatih (Ed.), Cumhuriyetimizin 100. Yılında Türkiye Ormancılığı ve Geleceği, Ankara, Türkiye Ormancılar Derneği Yayını, 2023, s. 54.

³¹³ AYM, E. 1966/24, K. 1967/8, 28.02.1967, RG. 23.03.1968/ 12856.

³¹⁴ ERYILMAZ/ TOLUNAY, s. 8.

³¹⁵ ERYILMAZ/ TOLUNAY, s. 90.

³¹⁶ NEYİŞÇİ, Tuncay, “Yangına Dirençli Orman Kurmanın İlkeleri”, in. Kavgacı, Ali/ Başaran, Mehmet Ali (Ed.), Orman Yangınları, Ankara, Türkiye Ormancılar Derneği Yayını, 2023, s. 159.

³¹⁷ NEYİŞÇİ, “Yangına Dirençli Orman Kurmanın İlkeleri”, s. 159.

³¹⁸ ERYILMAZ/ TOLUNAY, s. 72; ÇAĞLAR, “Orman İşletme ve Koruma Amaçlı Hukuksal Düzenlemeler”, s. 129.

Diğer yandan bu hüküm 2003 yılında değiştirilmek istenmiştir. TBMM'nin 4 Nisan 2003 tarihinde kabul ettiği 4841 sayılı Kanun³¹⁹ ile 169. maddenin ikinci fıkrasında yapılması öngörülen değişiklik şöyledir: “Devlet ormanları kanuna göre, Devletçe yönetilir, işletilir ve işletilir.”. Ormanların özel sektörcce işletilmesine yol açacak bu değişiklik, dönemin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer tarafından geri gönderilmiş, takip eden süreçte Meclis değişiklikten vazgeçmiştir. Sezer, devlet ormanlarının özel kişiler ya da tüzel kişilerce işletim yönetimine olanak tanınması hâlinde bu alanların hızla kâr elde edebilmek için tahrip edileceği, korunmasının güçleşeceğini ifade etmiş bu durumun kamu yararına uygun düşmediğini vurgulamıştır³²⁰.

IV. YASAKLARI

Anayasa'nın 169. maddesi temelde orman varlığının korunması amacını gerçekleştirmeye bağlı biçimde ormanların zarar görmesini önlemeye yönelik pek çok yasak barındırmaktadır. Bu bölümde normun lafzını takip ederek hükmedilmiş olan tüm yasakları sırasıyla inceleyeceğiz.

A. MÜLKİYETİN DEVRİ YASAĞI

Anayasa'nın 169. maddesinin ikinci fıkrasına göre devlet ormanlarının

- i) mülkiyeti devrolunamaz ve
- ii) bu ormanlar zamanaşımı ile mülk edinilemez.

Norm ile devlet ormanlarının mülkiyetinin, herhangi bir gerekçeyle gerçek ve/veya tüzel kişilere devredilmesi olanak dışı kılınmıştır. Böylece, içerdiği ekolojik önemin yanı sıra doğal bir kaynak olan ormanların ekonomik/politik çıkarlara dayalı biçimde devredilmesinin önüne geçilmiş, devletin bu yöndeki tasarrufu sınırlandırılmıştır. Türkiye'deki orman varlığının yaklaşık olarak %99'unun devlet ormanı olduğu³²¹ göz önünde tutulduğunda bu yasağın ormanların korunması açısından taşıdığı önem anlaşılmaktadır.

Anayasa, devlet ormanlarının mülkiyetinin devredilemeyeceğini öngörmekle birlikte, bu alanların zamanaşımıyla mülk edinilmesi de yasaklamıştır. Bir diğer ifadeyle, devlet ormanları

³¹⁹ 4841 s., “Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun”, madde 2.

³²⁰ Sezer'in geri gönderme gerekçeleri için bk. <https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari-ahmet-necdet-sezer/1720/5679/4841-sayili-kanun>, (çevrimiçi/ erişim tarihi: 27.05.2024).

³²¹ GÜNEŞ, Orman Hukuku, s. 88; ÜNAL/ BAŞPINAR, s. 46.

üzerinde, taşınmaz mülkiyetinin elde edilmesine yol açan kazandırıcı zamanaşımı hükümlerinin³²² uygulanması mümkün değildir³²³.

Anayasa Mahkemesi de konuyla ilgili şu saptamada bulunmuştur:

*“Anayasa'nın 43. ve 169. maddelerinde temel bir değer olarak çevrenin korunması ve herkesin çevreden eşit şekilde yararlanması hakkını güvence altına almak amacıyla kıyıların ve ormanların devletin hüküm ve tasarrufu altında olduğu belirtilerek bu alanlarda özel mülkiyet yasaklanmıştır. Bu nedenle belli bir sürenin geçmesiyle söz konusu alanlarda özel mülkiyet edinilmesi olanaklı değildir.”*³²⁴.

Dahası Orman Kanunu'nun 17. maddesi uyarınca devlet ormanlarında *“her çeşit bina, ağıl ve hayvanların barınmasına mahsus yerler yapılması, tarla açılması, işlenmesi, ekilmesi ve orman içinde yerleşilmesi”* yasaklanmış ve bu eylemler Kanunun 93. maddesinde ceza yaptırımına bağlanmıştır. Yani, ormanlarda fiili kullanıma/ zilyetliğe dayanarak mülkiyetin kazanılması bir yana bu tip eylemler suç olarak nitelendirilmiştir.

Diğer yandan Anayasa Mahkemesi, idare tarafından hatalı kayıtlar tutulması sonucunda özel mülke konu edilen devlet ormanlarının tespit edilmesi ve tapuların mülkiyet hakkı sahibine hiçbir tazminat ödenmeden iptal edilmesi durumunu mülkiyet hakkının ihlali olarak kabul etmektedir. Bu gibi durumlarda, ormanların korunması ile mülkiyet hakkı arasında bir denge kurulması gerektiği, devlet tarafından verilmiş tapuya dayanan kişilere idarenin hatalı işleminin sorumluluğunun yıkılamayacağı öngörülmektedir. Devlet ormanlarının hiçbir şekilde özel mülke konu edilemeyeceğini belirten Mahkeme buradaki dengenin, mülkiyet hakkından yoksun bırakılan kişilerin uğradığı zarar karşılığında tazminat ödenmesi ya da başka yollarla telafi edilmesiyle kurulacağına hükmetmektedir. Mahkeme'nin bu tutumunu örnek olarak aktardığımız kararda görmek mümkündür:

“Ormanların korunması ve geliştirilmesine ilişkin Anayasa'nın 169. maddesi uyarınca ormanların özel mülkiyete konu edilmesi mümkün değildir. Bununla birlikte

³²² Taşınmaz mülkiyeti zamanaşımına bağlı olarak iki biçimde kazanılabilir. Bunlardan ilki Türk Medeni Kanunu'nun 712. maddesinde düzenlenmiş olan olağan zamanaşımıdır. Söz konusu hükme göre *“geçerli bir hukuki sebep olmaksızın tapu kütüğüne malik olarak yazılan kişi, taşınmaz üzerindeki zilyetliğini davasız ve aralıksız olarak on yıl süreyle ve iyiniyetle sürdürürse, onun bu yolla kazanmış olduğu mülkiyet hakkına itiraz edilemez.”* İkinci yol ise taşınmaz mülkiyetinin olağanüstü zamanaşımıyla kazanılmasıdır. Kanun'un 713. maddesine göre, *“tapu kütüğünde kayıtlı olmayan bir taşınmazı davasız ve aralıksız olarak yirmi yıl süreyle ve malik sıfatıyla zilyetliğinde bulunduran kişi, o taşınmazın tamamı, bir parçası veya bir payı üzerindeki mülkiyet hakkının tapu kütüğüne tesciline karar verilmesini isteyebilir.”* Konuyla ilgili detaylı bilgiye ulaşmak için bk. SİRMEN, A. Lâle, Eşya Hukuku, 7. bs., Ankara, Yetkin Yayınları, 2019, s. 368- 385.

³²³ ÜNAL/ BAŞPINAR, s. 136; GÜNEŞ, Orman Hukuku, s. 97; AKMAZ, s. 152.

³²⁴ AYM, E. 2009/31, K.2011/77, 12.05.2011, RG. 23.07.2011/28003.

söz konusu taşınmazın kamu makamları tarafından oluşturulan tapu kayıtlarına göre yine kamu makamları tarafından başvurusunun murisine verilmek suretiyle özel mülke konu edildiği ortadadır(...)

Tapu kayıtlarının oluşturulması ve tutulması kamu makamlarının gözetiminde olduğuna göre orman olmasına rağmen hatalı olarak bu kayıtların oluşturulması hâlinde de yine devletin sorumlu olması tabiidir. Buna göre başvurusunun tapu kaydının oluşumunda herhangi bir etkisinin bulunmadığı olayda, idarenin hatalı kayıt oluşturması ve yine hatalı olarak söz konusu taşınmazı özel mülke konu olacak şekilde başvurusunun murisine verilmiş olmasına rağmen malike herhangi bir tazminat ödenmeden taşınmaz, orman olarak tespit edilmiş ve taşınmazın kullanımı fiilen engellenmiştir.

Orman olan taşınmazların korunması bağlamında müdahalenin kamu yararına dayalı meşru bir amacı bulunmakta ise de devletin verdiği tapuya dayanarak mülkiyet hakkı sahibi olan başvurusunun da menfaatlerinin gözetilmesi ve bu çerçevede idarenin hatalı işleminin bütün sonuçlarının başvurucuya yüklenmemesi gerekmektedir. Bu bağlamda tapunun iptal edilmesi karşılığında tazminat ödenmesinin başvurucuya yüklenen külfeti hafifletecek ve kamu yararı ile bireysel menfaatlerin dengelenmesini sağlayacak önemli bir araç olduğu söylenebilir(...) ”³²⁵.

B. İRTİFAK YASAĞI

Anayasa’nın 169. maddesinin 2. fıkrasında devlet ormanlarının kamu yararı dışında irtifak hakkına konu edilemeyeceği öngörülmüştür.

İrtifak hakkı, sahibine eşya üzerinde kullanma veya yararlanma yetkilerini kısmen/tamamen sağlayan ya da malikin mülkiyet hakkından doğan yetkilerini hak sahibi lehine sınırlayan bir ayni haktır³²⁶. İlgili hükümle mülkiyeti devlete ait olan ormanlardan kamu yararının varlığına bağlı olmak kaydıyla diğer kimselerin de yararlanabilmesinin önü açılmıştır. Kamu yararı kavramının genelgeçer bir tanımının yapılması, içeriğinin kategorik bir biçimde belirlenmesi

³²⁵ AYM, “Semahat Uzuner Başvurusu”, Başvuru Numarası: 2018/14592, Karar Tarihi: 15/06/2021, para. 63- 65. Bu yönde diğer kararlar için bk. AYM, “Bilgi Sever ve Diğerleri Başvurusu”, Başvuru Numarası: 2020/1325, Karar Tarihi: 01.02.2023, para. 29-36; AYM, “Sabahat Günindi Başvurusu”, Başvuru Numarası: 2018/15204, Karar Tarihi: 09.06.2021, para. 65-69; AYM, “Ali Erşah Aydın ve Diğerleri Başvurusu”, Başvuru Numarası: 2019/11980, Karar Tarihi: 29.06.2022, para. 57-61; AYM, “Cemile Gökhan ve Diğerleri Başvurusu”, Başvuru Numarası: 2015/1203, Karar Tarihi: 23.05.2018, para. 82- 87.

³²⁶ SİRMEN, s. 30.

olanaklı değildir³²⁷. Toplumun ortak yararının nasıl belirleneceği ve hangi vasıtalarla gerçekleştirileceği sorusunun karşılığı olan³²⁸ kamu yararı kavramının anlamı, tartışıldığı bağlamın koşullarına göre değişiklik gösterecektir³²⁹. Bu bağlamda, ormanın sırf “orman” olarak varlığını sürdürmesindeki kamu yararı ile bu alanların irtifak hakkına konu edilerek yararlanmaya açılmasındaki kamu yararı karşı karşıyadır.

Anayasa’nın ilgili düzenlemesine karşılık olarak 6831 sayılı Orman Kanunu ve 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu’nda, devlet ormanlarında irtifak hakkı tesis edilebilecek pek çok duruma yer verilmiştir. Bu bağlamda madencilik faaliyetleri için gerekli tesislerden³³⁰; sağlık, eğitim, spor tesislerine³³¹; orman içi su kaynaklarından yararlanılarak balık üretim yerleri kurulmasından³³², golf turizmi için kurulacak tesislere³³³ kadar uzanan oldukça geniş bir kapsamdan bahsedilmektedir.

Anayasa Mahkemesi devlet ormanlarında irtifak hakkı tesis edilmesi açısından belirleyici etken olan “kamu yararı” kavramının hangi durumları kapsadığının yasayla açık biçimde

³²⁷ **AKILLIOĞLU**, Tekin, Kamu Yararı Kavramı Üzerine Düşünceler, İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi, C. 9, S: 1-3, ss. 11-22, 1988, s. 11.

³²⁸ **ERDOĞAN**, Mustafa, Anayasal Demokrasi, 10. bs., Ankara, Siyasal Kitabevi, 2013, s. 262; **YILDIRIM**, Turan, Kamu Yararı ve Disiplin Cezalarının Affı, Anayasa Yargısı, C. 17, S: 1, ss. 438- 450, s. 440.

³²⁹ **AKILLIOĞLU**, s. 11.

³³⁰ 6831 s. OK md. 16/1: “Devlet ormanları içinde maden aranması ve işletilmesi ile madencilik faaliyeti için zorunlu; tesis, yol, enerji, su, haberleşme ve altyapı tesislerine, fon bedelleri hariç, bedeli alınarak Tarım ve Orman Bakanlığınca izin verilir.”

³³¹ 6831 s. OK md. 17/3: “Savunma, ulaşım, enerji, haberleşme, su, atık su, petrol, doğalgaz, hava ayırıştırma, altyapı, katı atık bertaraf ve düzenli depolama tesislerinin; baraj, gölet, sokak hayvanları bakımevi ve mezarlıkların; Devlete ait sağlık, eğitim, ve spor tesisleri ve bunlarla ilgili her türlü yer ve binanın Devlet ormanları üzerinde bulunması veya yapılmasında kamu yararı ve zaruret olması halinde, gerçek ve tüzel kişilere bedeli mukabilinde Çevre ve Orman Bakanlığınca izin verilebilir.”

³³² 6831 s. OK md. 18/1: “Devlet ormanlarında; arkeolojik kazı ve restorasyon yapılmasına ve bu alanların kullanımına, tarihi eserlerin restorasyonu ve korunması için gerekli tesislere, odun kömürü, terebentin, katran, sakız gibi işletilmesinde ağaç kullanılan ocakların açılmasına, orman içi su kaynakları kullanılarak balık üretim yerleri kurulmasına (...) ve göl, baraj ve deniz yüzeyinde yapılan balık, midye ve istiridye üretimi için karada yapılması mecburi tesislere ve yeraltında depolama alanı kurulmasına; (...) Orman Genel Müdürlüğünce bedeli alınarak yirmidokuz yıla kadar izin verilebilir.”

³³³ 2634 s. Turizmi Teşvik Kanunu md. 8/A-1(e): “Hazine mülkiyetinde yeterli alanın bulunmadığı durumlarda, 6831 sayılı Orman Kanununa göre orman sayılan yerlerden; a) Sağlık turizmine yönelik fizik tedavi tesisi veya rehabilitasyon merkezi tesislerini kapsayan konaklamalı tesisler yapılabilmesi için iklimsel ve çevresel zorunluluk bulunan, b) Termal turizmine yönelik jeotermal kaynakları bulunan, c) Kış turizmi kapsamında uygun yapı ve tesislerin yapılabilmesi için yeterli pist uzunluğunu ve gerekli rakımı sağlayan, d) Eko-turizm kapsamında yer alan yayla turizmi, kırsal turizm ve benzeri turizm türlerine yönelik tesislerin yer alabileceği çevresel ve sosyal anlamda imkan sağlayan, e) Golf turizmine yönelik olarak uygun iklim yapısı ve topografik özellikler dikkate alınarak uluslararası standartlara uygun tesisler gerçekleştirilmesine imkan sağlayan, f) Kıyıların coğrafi ve fiziksel yapısı nedeniyle kumsallardan, doğal manzaradan, çevresel zenginlikten, biyolojik çeşitlilikten yararlanma bakımından alt yapı ve üst yapı tesisi konusunda kolaylık sağlayan, g) Kruvaziyer ve yat gibi deniz turizmine yönelik olarak kıyıda başka bir yerde gerçekleştirilmesi mümkün olmayan, h) Uluslararası yarışmaların yapılabilmesi için turizm amaçlı spor tesisleri yapılabilmesi için uygun iklim yapısı veya coğrafi özellikler sağlayan, yerler de Tarım ve Orman Bakanlığınca, bu fıkra da belirtilen usulle Bakanlığa tahsis edilir.”

gösterilmesi, sınırlarının çizilmesi gerektiğini buyurmaktadır³³⁴. Mahkeme, Orman Kanunu uyarınca devlet ormanlarından kamu yararına olan her türlü bina ve tesisler için gerçek ve tüzel kişilere izin verilebileceğine dair düzenlemeyi 169. maddeye aykırı bularak aktarılan gerekçeyle iptal etmiştir³³⁵:

“Orman Kanunu'nun 17. maddesinin üçüncü fıkrasının ilk tümcesi uyarınca, (...) kamu yararının zorunlu kıldığı durumlarla ilgili herhangi bir çerçeve çizilmeksizin, turizm alan ve merkezleri dışında kalan Devlet ormanlarında kamu yararına olan her türlü bina ve tesis yapılması için Orman Bakanlığı'nca gerçek ve tüzelkişilere bedeli karşılığı izin verilebilmektedir. Bu durumda, orman arazilerinin bedeli karşılığında tahsisi için sadece kamu yararının varlığı yeterli görülmekte, ancak bu kavramın sınırlarının belirlenmemesi ve çerçevesinin çizilmemesi nedeniyle idareye çok geniş takdir yetkisi tanınmış olmaktadır. (...)

Öte yandan, Anayasa'nın 169. maddesiyle ormanların özel olarak korunduğu gözetilerek bu maddede geçen "kamu yararı" kavramının hangi durumları kapsadığının yasayla belirlenmesi gerekirken, bu yola gidilmeyerek söz konusu kavramın kapsam ve içeriğinin tespitinin idareye bırakılması, yasama yetkisinin devredilmezliği ilkesiyle de bağdaşmamaktadır.”³³⁶.

Mahkeme ilgili kararın devamında, konuyla ilgili diğer pek çok kararında da başvurduğu kriterlerin ilk izlerini oluşturmuştur. Devlet ormanlarında irtifak hakkı tesis edilebilmesi kamu yararının yanı sıra, yapılmak istenen bina/ tesislerin orman sınırları içinde bulunmasının zorunlu olmasını gerektirmektedir:

“Anayasa'nın 169. maddesinde öngörülen "kamu yararı dışında irtifak hakkına konu olamaz" tümcesine dayanılarak kamu yararının bulunduğu gerekçesiyle gerçek ve tüzel kişilere bina ve tesisler yapmak üzere orman arazileri tahsis edilemez. Devlet ormanlarının gerçek ve tüzelkişilere tahsisinin, karayolları, telefon, elektrik, su, gaz, petrol boru isale hatları, savunma tesisleri, sanatoryum gibi öncelikli kamu

³³⁴ AYM, E. 2000/75, K. 2002/200, 17.12.2002, RG. 08.11.2003/ 25283; AYM, E. 2006/169, K. 2007/55, 07.05.2007, RG. 24.11.2007/ 26710.

³³⁵ AYM'nin ilgili kararı üzerine 5192 sayılı “Orman Kanunu'nda Değişiklik Yapılmasına Hakkında Kanun” ile, 6831 sayılı Orman Kanunun 17/3 fıkra hükmü değiştirilmiştir. Böylece orman alanlarında gerçekleştirilmesine kamu yararı olduğu düşünülen eylemler sayılmış söz konusu faaliyetlerin yapılabilmesi “kamu yararı ve zaruret” koşullarının varlığına bağlı kılınmıştır. Bu düzenleme de Anayasa'ya aykırı olduğu iddiasıyla AYM'ye taşınmıştır. Mahkeme, devlet ormanları üzerinde yapılabilecek bina ve tesislerin hangi kamu hizmetine ilişkin olduğunun tek tek sayılarak belirlenmesi ve kamu yararı ve zaruret hâlinin birlikte gerçekleşmesi koşulunun varlığına dayanarak hükmü Anayasa'ya uygun bulmuştur. bk. AYM, E. 2004/67, K. 2007/83, 22.11.2007, RG. 19.01.2008/ 26761.

³³⁶ AYM, E. 2000/75, K. 2002/200, 17.12.2002, RG. 08.11.2003/ 25283.

hizmetlerinin ormandan geçmesi ya da anılan bina ve tesislerin orman arazileri üzerinde yapılması zorunluluğu bulunduğu hallerle sınırlı olması gerekir. Başka bir anlatımla, kamu yararının bulunması ve zorunluluk hallerinde Devlet ormanları üzerinde ancak irtifak hakkı tesisine olanak tanınabilir.”³³⁷.

Anayasa Mahkemesi’nin, devlet ormanlarının gerçek ve tüzel kişilere irtifak hakkı tanınarak tahsis edilmesi açısından geliştirdiği kriterler şöyle sıralanabilir³³⁸:

- i. Gerçekleştirilmek istenen kamu hizmetleri için gerekli olan bina ve tesislerin devlet ormanı üzerinde bulunmasında kamu yararı olmalı ve
- ii. söz konusu kamu yararı, orman arazisinin bu hizmetlere tahsis edilmesini zorunlu kılmalıdır. Kamu yararının zorunlu bıraktığı durumların belirlenmesinde ölçüt ise, talep edilen faaliyetin orman ekosistemi dışında gerçekleştirilmesinin olanaksız olup olmadığıdır.

Örnek olsun AYM bir kararında Orman Kanunu uyarınca devlet ormanlarında balık üretmek üzere tesis kurulmasına³³⁹; bir başka kararında ise orman alanlarında adli hizmet ve ceza infaz kurumlarının bulunmasına³⁴⁰ izin veren düzenlemeleri iptal etmiştir. Mahkeme her iki iptal kararının gerekçesini de söz konusu hizmet/faaliyetler için yapılması lazım gelen bina ya da tesislerin orman ekosistemi sınırları dışında kurulma olanağına dayandırmıştır. AYM aynı yönde olmak üzere, devlet ormanlarının yükseköğretim faaliyetlerine tesisinde kamu yararı ve zorunluluk ölçütlerini birlikte değerlendirmektedir. Mahkeme bu bağlamda verdiği bir kararda orman varlığının sağladığı yararın, ormanların korunmasındaki kamu yararına karşılık geldiğini vurgulamış ve şöyle demiştir:

“(...)ormanlar üzerinde irtifak hakkının tesis edilebilmesi için aranan kamu yararı koşulu, ormanların varlığının sağladığı kamu yararından daha üstün bir kamu yararının varlığını zorunlu kılmaktadır. Bu çerçevede zorunluluk hâli de kamu yararı koşulu kapsamında yer almaktadır(...)

Anayasa, devlet ormanları üzerinde özel mülkiyete izin vermemekte; sadece kamu yararının bulunması hâlinde irtifak hakkı tesis edilmesine imkân tanımaktadır. Önemli olan husus, bu hizmetlere ilişkin bina ve tesislerin devlet ormanları üzerinde bulunması veya yapılmasındaki kamu yararının orman arazisinin bu hizmetlere tahsisini zorunlu

³³⁷ AYM, E. 2000/75, K. 2002/200, 17.12.2002, RG. 08.11.2003/ 25283.

³³⁸ AYM, E. 2018/95, K. 2023/221, 27.12.2023, RG. 18.04.2024/ 32521, para. 123.

³³⁹ AYM, E. 2018/104, K. 2020/39, 16.07.2020, RG. 27.11.2020/ 31317, para. 103- 109.

³⁴⁰ AYM, E. 2018/95, K. 2023/221, 27.12.2023, RG. 18.04.2024/ 32521, para. 122-129.

hâle getirmesidir. Bu kapsamda kamu yararının zorunlu kıldığı hâllerin talep edilen faaliyetin orman ekolojik sistemi dışında gerçekleştirilmesi imkânı bulunup bulunmadığı hususu gözetilmek suretiyle belirlenmesi gerekir”³⁴¹.

AYM’nin bu yaklaşıma bağlı kalarak, devlet ormanlarında gerçekleştirilecek madencilik faaliyetleri açısından da aynı kriterlere başvurduğu görülmektedir. Mahkeme, sıklıkla, madenin bulunduğu yerde çıkartılması gerekliliği dolayısıyla, madencilik faaliyetinin orman ekosistemi içinde gerçekleştirilmesinde zorunluluk olduğunu öngörmektedir. Bu yönde yararlanmaya izin verilebilmesi için geriye kamu yararlarının karşılaştırılması kalmaktadır³⁴². Yüksek Mahkeme’nin yaklaşımı şu şekildedir:

“Madenler; doğada milyonlarca yıl süren bir zaman dilimi içinde doğal olarak ve sınırlı miktarlarda oluşur. Tükendikten sonra insan eliyle yeniden üretilemez. Madencilik sektöründe yer seçme tercihi olmamasından dolayı madenlerin oluştukları yerde çıkartılması teknik bir zorunluluktur. Bu teknik zorunluluğun bir sonucu olarak madenler ya oluştuğu yerden üretilerek ülke yararına sunulacak ya da bu temel kaynaklar yer altında bırakılacaktır. Bu durumda devlet ormanı üzerinde madencilik yapılması ile meydana gelecek kamu yararı ile ormanın orman olarak korunmasındaki kamu yararı ağırlığının karşılaştırılması ve üstün olan kamu yararının tercih edilerek ona göre izin verilmesi gereklidir.”³⁴³.

³⁴¹ AYM, E. 2023/78, K. 2024/55, 22.02.2024, RG. 19.04.2024/ 32522, para.90, 91; aynı yönde bk. AYM, E. 2017/144, K. 2018/76, 05.07.2018, RG. 24.10.2018/ 30575, para. 29- 40; AYM, E. 2000/14, K. 2000/21, 13.09.2000, RG. 05.01.2001/ 24278.

³⁴² Anayasa Mahkemesi, devlet ormanlarında yapılması planlanan petrol faaliyetleri açısından da aynı tutumu sergilemektedir: ““Anayasa’nın 169. maddesine göre ormanlarda irtifak hakkı tesisi için kamu yararının varlığı zorunludur. (...) 6831 sayılı Kanun’un 17. maddesinin üçüncü fıkrası, ormanlarda kamu yararı ve zorunluluk durumlarında petrol faaliyeti yapılabileceğini açıkça düzenlemektedir.

Petrol, doğada milyonlarca yıl süren bir zaman dilimi içinde doğal olarak ve sınırlı miktarlarda oluşur. Tükendikten sonra insan eliyle yeniden üretilemez. Petrol sektöründe yer seçme tercihi olmamasından dolayı, petrol ve doğalgazın oluştukları yerde çıkartılması teknik bir zorunluluktur. Ülkemizin petrol varlığının tespiti için ise petrol kaynaklarının aranması büyük önem taşımaktadır. Petrol üretiminin sağlanması için ülke kaynaklarının bilinmesi, araştırılması, rezervinin tespit edilmiş olması gereklidir. Dolayısıyla petrol arama ve işletme faaliyetlerinde bulunulmasında "kamu yararı"nın olduğu şüphesizdir. Aynı zamanda, petrol sektöründe yer seçme şansının olmaması, petrolün oluştuğu yerde çıkartılmasının zorunlu olması nedeniyle "zorunluluk" unsurunun da bulunduğu açıktır. Bu durumda, orman alanları üzerinde petrol faaliyetlerinin yapılması sonucunda ortaya çıkacak kamu yararı ile ormanın, orman olarak korunmasındaki kamu yararı ağırlığının karşılaştırılması ve üstün olan kamu yararının tercih edilerek ona göre izin verilmesi gereklidir.” bk. AYM, E. 2013/96, K. 2014/118, 03.07.2014, RG. 21.05.2015/ 29362.

³⁴³ AYM, E. 2019/47, K. 2021/16, 04.03.2021, RG. 08.06.2021/ 31505, para. 20. Aynı yönde bk. AYM, E. 2010/85, K. 2012/13, 26.01.2012, RG. 06.10.2012/ 28433.

Aktarılan kararlar ışığında Mahkeme'nin orman alanlarında irtifak hakkı tesisine ilişkin tutarlı bir içtihat geliştirdiği söylenebilir³⁴⁴. Ancak öğretide orman alanlarından verilen yararlanma izinleriyle bu doğrultuda kurulan tesis/binalarla orman ekosisteminin bütünlüğünün bozulduğu, ormanların geri dönüşü oldukça zor biçimde zarara uğradığı ifade edilmektedir³⁴⁵. Yukarıda da işaret edildiği gibi mevzuat uyarınca orman alanları çok geniş bir yelpazede çeşitli kullanımlara tahsis edilebilmektedir. OGM'nin paylaştığı verilere göre yalnızca 2022 yılında toplam 26.789 hektar orman alanı çeşitli yararlanmaya konu olmuştur³⁴⁶. Bu bağlamda orman alanlarında irtifak hakkı tesis edilebilmesi için gerekli olan kamu yararı ve zaruret koşullarının rasyonel bir biçimde sınanması kritik bir önem taşımaktadır. Öte yandan bizce orman alanında gerçekleştirilmek istenen herhangi bir faaliyet için kamu yararı ve zorunluluk ölçütleri sağlanıyor olsa da mutlaka yarar- zarar karşılaştırılması yapılmalıdır. Bir diğer ifadeyle, yapılmak istenen faaliyet gerçekten de kamu yararına içkin ve orman alanı içinde yapılması zorunlu olsa da her halükârda söz konusu faaliyetin hayata geçirilmesinden doğacak yararın, orman alanın uğrayacağı zararı dengeliyor olması gereklidir. Aksi hâlde Anayasa'nın 169. maddesinden doğan ormanların korunması yükümlülüğü, ormanlara zarar verecek faaliyet ve eylem yasağı ihlal edilmiş olacaktır. Bu değerlendirme yapılırken geniş bir biyoçeşitliliğe sahip olan ve iklim değişikliğiyle mücadelede önemli rol oynayan orman ekosistemin yalnızca var olarak insan türü dahil tüm canlılar ve gelecek kuşaklar ile gezegenin bütünü için sağladığı yarar göz önünde tutulmalıdır. Ormanların korunması yükümlülüğü, bu yaklaşımın gerek ilgili yasal düzenlemeler oluşturulurken gerekse de bu düzenlemelerin yargısal denetimi yapılırken dikkate alınmasını gerektirir.

³⁴⁴ AYM'nin geliştirdiği içtihattan sapma gösteren kararları da vardır. Örneğin Mahkeme, orman alanlarının turizm faaliyetlerine tahsisine ilişkin bir düzenlemeyi değerlendirdiği kararında, geliştirdiği içtihattan açıkça saparak devlet ormanlarında irtifak hakkı tesis edilebilmesi için “yalnızca” kamu yararı koşulunun sağlanması gerektiğini vurgulamıştır. AYM, bu bağlamda, Anayasa ile “zorunluluk ve kaçınılmazlık” ifadelerine yer verilmediğini dile getirmiştir. Buna karşılık Yüksek Mahkeme söz konusu ifadelerini takiben “*Dava konusu kurullarla, turizmi koruma ve gelişim bölgelerinde hazineye ait yeterli alanın bulunmaması, belli miktar sınırlamalarının gözetilmesi, sadece yasada öngörülen turizm türleri için orman arazilerinin tahsis edilebilmesi gibi kriterler getirildiğinden, kamu yararı anlayışıyla hareket edilerek zorunluluk ve kaçınılmazlık ölçütlerinin karşılandığı sonucuna varılmıştır.*” diyerek uyumsuzluk konusu hükmü Anayasa'ya uygun bulduğu, aynı kararda, önce geliştirmiş olduğu içtihatla sonra da ortaya koyduğu yeni argümanla çelişmiştir. bk. AYM, E. 2008/51, K. 2011/46, 10.03.2011, RG. 14.05.2011/ 27934, (vurgu karar metninin aslında yoktur).

³⁴⁵ ATMIŞ/ ERDOĞAN/ ÖZKAZANÇ, “Türkiye’de Ormansızlaşma”, s. 40-44; ERDÖNMEZ, “Orman ve Yaban”, s. 242, 243; AKKEMİK, Ünal/ TOLUNAY, Doğanay/ ATMIŞ, Erdoğan/ ERDÖNMEZ, Cihan/ KURDOĞLU, Oğuz, Akademisyenlerden “Ormanın Çağrısı”, 2019, <https://medium.com/beyond-istanbul/akademisyenlerden-orman%C4%B1n-%C3%A7a%C4%9Fr%C4%B1s%C4%B1-1279644057f>, (çevrimiçi/ erişim tarihi: 26.05.2024)

³⁴⁶ Bu toplam alan, OGM'nin 2022 yılına ilişkin yayımladığı verilerin (Orman Kanunu'nun 16, 17/3 ve 18. maddeleri kapsamına verilen izinler ile diğer izinler) toplamıdır. Tarım ve Orman Bakanlığı, Orman Genel Müdürlüğü tarafından paylaşılan Türkiye orman varlığı verileri için bk. <https://www.ogm.gov.tr/tr/e-kutuphane/resmi-istatistikler>, (çevrimiçi/ erişim tarihi: 26.05.2024).

C. ZARARLI FAALİYET ve EYLEM YASAĞI

Anayasa, 169. maddesinin üçüncü fıkrasında ormanlara zarar verebilecek faaliyet ve eylemlere izin verilemeyeceğini öngörmüştür. Ormanların nicelik ve nitelik yönünden korunması, bu alanlara zarar verecek eylem ve faaliyetlerin gerçekleştirilmesini kendiliğinden dışlar. Bir diğer ifadeyle bu yasak, devletin ormanları koruma yükümlülüğünün özellikli bir görünümüdür.

AY md. 169/3: *“Ormanlara zarar verebilecek hiçbir faaliyet ve eyleme müsaade edilemez.”*

Zararlı faaliyet ve eylem yasağının normda açıkça ifade edilmiş olmamasına rağmen ihtiyat ilkesini içerdiği iddia edilebilir. İhtiyat ilkesi, ekonomik bir faaliyetin doğaya onulması imkânsız bir zarar verme olasılığının bilimsel olarak iddia edilmesi karşısında, bunun doğru olmadığının kanıtlanmasını, eğer aksi kanıtlanamıyorsa söz konusu faaliyetin sonlandırılmasını gerektirmektedir³⁴⁷. Anayasa, “ormanlara zarar verebilecek” derken bir zarar olasılığından bahsetmekte, zararın ortaya çıkmasının kesin olmasını aramamaktadır. Orman alanında gerçekleştirmek istenen herhangi bir eylem ya da faaliyetin zarar riski, tabiatıyla varsayımlarla değil bilimsel çalışmalara dayalı biçimde ortaya konulacaktır. Yapılan değerlendirmeler sonucunda, orman üzerinde geri dönüşü olmayacak bir zarar doğma ihtimalinin varlığı -aksi kanıtlanmadığı sürece- faaliyetin gerçekleştirilmesini önleyecektir. Çünkü Anayasa açıkça ormanlara zarar verebilecek hiçbir faaliyet ve eyleme izin verilmeyeceğini öngörmüştür. Bu açıdan ele alındığında zararlı eylem ve faaliyet yasağı ile ihtiyat ilkesi arasındaki mantıki bağ açıkça görülmektedir. Dolayısıyla normun anlamı çevre hukukunun ilkelerinden biri olan ihtiyat ilkesini de içkin biçimde yorumlanarak pekiştirilebilir.

Zararlı faaliyet ve eylem yasağı, başta 6831 sayılı Orman Kanunu olmak üzere diğer kanunlarda³⁴⁸, orman ekosistemine zarar veren ya da verebilecek çeşitli eylemlerin yaptırıma bağlanmasıyla kendisini göstermektedir. Bu başlık altında, Orman Kanunu kapsamında yer alan ilgili hükümleri genel olarak değerlendireceğiz.

³⁴⁷ KÖYBAŞI, s. 288.

³⁴⁸ Mevzuatta Orman Kanunu dışında bazı diğer kanunlarda ormanlara zarar verebilecek eylem ve faaliyet ile bunların yaptırımlarına yer verilmiştir. Bu doğrultuda düzenlemeler içeren; 2873 sayılı Milli Parklar Kanunu, 4933 sayılı Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı Kanunu, 2960 sayılı Boğaziçi Kanunu, 4915 sayılı Kara Avcılığı Kanunu örnek gösterilebilir.

6831 sayılı Orman Kanunu'nda, ormanlara zarar verebilecek olan eylem ve faaliyetler suç ya da kabahat olarak düzenlenmiştir. Bu eylemler Orman Kanunu'nda belirli bir kategorizasyona bağlı biçimde tasnif edilmiş değildir.

Öğretide Yaşar, Orman Kanunu'nda öngörülen suçları konularına göre gruplandırmıştır. Bu kategorizasyona göre Kanun'da;

(i) ağaç ve fidanlara zarar verecek belirli eylemler (ağaç kesmek/ sökmek; fidan ekim alanlarını bozmak gibi) ile orman yangına yol açacak bazı eylemler (kasten orman yakma, iletişim araçlarına zarar verme vd.) ve

(ii) orman arazisini ve orman emvalini konu edinen suçlara yer verilmiştir. Bu bağlamda izinsiz maden ocağı açma/ işletme işgal ve faydalanma hareketleri ile, orman emvalinden usulsüz olarak faydalanmak, damga veya damga yerine geçen işaretleri taklit etme gibi hareketler suç olarak kabul edilmiştir³⁴⁹.

Bununla birlikte Kanun'da ormanlara zarar verebilecek bazı eylem ve faaliyetler kabahat olarak düzenlenmiştir.

Örneğin Kanunun 14. maddesi uyarınca, devlet ormanlarından *“palamut, ıhlamur çiçeği, her çeşit orman örtüsü, mazi kozalağı tıbbî ve sınaî nebatları veya orman tohumlarını toplayıp götürmek”* ve *“ticaret amacıyla olmaksızın kendi ihtiyacı için toprak, kum ve çakıl çıkarmak”* yasaklanmış ve 104. maddede idari para cezasına bağlanmıştır.

Bir diğer örnek ormanlara -kural olarak- her türlü hayvanın sokulmasını yasaklayan 19. madde hükmüdür. Bu yasağa aykırı hareketler, Kanunun 95. maddesi uyarınca idari para cezasıyla karşılanmıştır.

Öte yandan doktrinde orman suçları bağlamında Orman Kanunu'nun sistematigi eleştirilmektedir. Yazarlar, orman suçlarının Kanunun çeşitli maddelerinde oldukça karışık ve dağınık bir biçimde düzenlendiğini dile getirmektedir³⁵⁰. Öyle ki çoğu suçun unsurları Kanunun farklı maddelerine atıf yapılarak tamamlanmakta buna bağlı olarak hangi eylemin hangi cezayla karşılandığını anlamak güç bir hâl almaktadır³⁵¹. Orman suçlarının dağınık bir hâlde, netlikten uzak biçimde düzenlenmiş olması kanunilik ve bağlı biçimde belirlilik ilkelerini ihlal

³⁴⁹ YAŞAR, s. 2, 3.

³⁵⁰ YAŞAR, s. 250.

³⁵¹ DÖNMEZ, Mustafa, Orman Suçları, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Kayseri, 2022, s. 47; YAŞAR, s. 250

etmekle³⁵² birlikte bu suçların düzenlenmesiyle ulaşılmak istenen ormanların korunması amacını gerçekleştirmekten uzaklaşmaktadır.

D. ALEYHE SİYASİ PROPAGANDA YASAĞI

Anayasa 169. maddesinin 3. fıkrasında, ormanların tahrip edilmesine yol açacak siyasi propaganda yapılmasını mutlak bir biçimde yasaklamıştır.

AY md. 169/3: “Ormanların tahrip edilmesine yol açan siyasi propaganda yapılamaz”.

Türkçe Sözlüğe göre propaganda, “bir öğreti düşünce veya inancı başkalarına tanıtmak, benimsetmek ve yaymak amacıyla söz, yazı vb. yollarla gerçekleştirilen çalışma, yaymaca.” anlamına gelmektedir³⁵³. Tanör, propaganda kavramını, düşüncelerin basitçe ifade edilmesinin ötesine geçerek, kişiler üzerinde aktif bir etki yaratma gücü taşıyan yayma biçimi olarak açıklamaktadır³⁵⁴. Bu bağlamda siyasi propagandadan, seçmenlerin siyasi seçimlerini etkilemeye dönük faaliyetlerin kastedildiği anlaşılabılır³⁵⁵. Buna karşılık Anayasa ormanların zarar görmesini önlemek amacıyla, siyasetçilere dönük kategorik bir yasak öngörerek bu alanların tahrip edilmesi sonucunu yaratacak siyasi propaganda yapılmasını yasaklamıştır³⁵⁶. Bu yasak, siyasetçiler tarafından ormanların bir politika aracı hâline dönüştürülüp, içeriği 169. maddeyle çelişecek ve ormanlar üzerinde yıkıcı etkilere yol açacak söylevlerde bulunulmasının önüne geçmektedir.

Ormanları tahrip edici propaganda yasağı, genel anlamda ifade özgürlüğü hakkının ve bağlantılı biçimde de yasama sorumsuzluğunun bir istisnasını oluşturmaktadır³⁵⁷.

Anayasa’nın “Düşünceyi Açıklama ve Yayma Hürriyeti” kenar başlıklı 26. maddesine göre, herkes, sahip olduğu düşünceleri tek başına ya da toplu biçimde ve dilediği ifade yöntemini (söz, yazı, resim vb. diğer yollarla) seçerek başkalarıyla paylaşabilecektir. İfade özgürlüğünün hangi gerekçelere dayalı biçimde sınırlandırılabilmesi ise aynı maddenin 2. fıkrasında sınırlı sayıda sayılmıştır:

³⁵² YAŞAR, s. 250; DÖNMEZ, s. 46, 47; BAYINDIR, s. 131.

³⁵³ Türk Dil Kurumu Sözlüğü için bk. <https://sozluk.gov.tr/>, (çevrimiçi/ erişim tarihi: 15.05.2024).

³⁵⁴ TANÖR, Bülent, TCK. 142. Madde Düşünce Özgürlüğü ve Uygulamaları, 2. bs., İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2022, s. 95.

³⁵⁵ KARADAŞ, Atıl Buğra, Anayasal Demokrasilerde Siyasi Propagandanın Hukuki Rejimi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Ankara, 2020, s. 50.

³⁵⁶ ŞİRİN, Tolga, “Meclisin Sesi Ulusun Sesi” mi? Erozyona Uğrayan Yasama Sorumsuzluğu, Anayasa Yargısı, C. 40, S: 1, 2023, ss. 61- 104, s. 93, 94.

³⁵⁷ ŞİRİN, Erozyona Uğrayan Yasama Sorumsuzluğu, s. 94; ŞİRİN, Çevre Devleti, s. 81.

“Bu hürriyetlerin kullanılması, millî güvenlik, kamu düzeni, kamu güvenliği, Cumhuriyetin temel nitelikleri ve Devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünün korunması, suçların önlenmesi, suçluların cezalandırılması, Devlet sırrı olarak usulünce belirtilmiş bilgilerin açıklanmaması, başkalarının şöhret veya haklarının, özel ve aile hayatlarının yahut kanunun öngördüğü meslek sırlarının korunması veya yargılama görevinin gereğine uygun olarak yerine getirilmesi amaçlarıyla sınırlanabilir.”

Düşüncelerin başkalarına yayılması/ aşılması anlamına gelen propaganda eylemlerinin ifade özgürlüğü hakkı kapsamında olduğu kuşkusuzdur³⁵⁸. Dolayısıyla 169. maddede, ormanların tahribine yol açacak siyasi propaganda yapmanın yasaklanmış olması, ifade özgürlüğü hakkının bir diğer istisnasını oluşturmaktadır.

Orman tahribine neden olacak siyasi propaganda yasağı, ifade özgürlüğü hakkının kullanımı açısından bir sınır oluşturmakla, yasama sorumsuzluğu yönünden de bir istisna yaratmaktadır. Anayasa’nın 83. maddesinin ilk fıkrasında düzenlenen yasama sorumsuzluğu kapsamınca milletvekilleri *“Meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden, Mecliste ileri sürdükleri düşüncelerden, o oturumdaki Başkanlık Divanının teklifi üzerine Meclisce başka bir karar alınmadıkça bunları Meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmaktan sorumlu tutulamazlar.”*. Yasama sorumsuzluğu milletvekillerine, diğer kişilere nispeten daha geniş bir ifade özgürlüğü koruması sunmaktadır³⁵⁹. Bu korumanın amacı milletvekillerinin yasama görevlerini gerçekleştirirken; düşüncelerini açıklarken herhangi bir baskı altında kalmaması, toplumun tüm kesimlerine ait talep/ beklentilerin özgürce dile getirilmesi bu yolla da millî iradenin oluşmasının sağlanmasıdır³⁶⁰. Yasama faaliyetleri kapsamında olan düşünce açıklamalarını, söz ve oyları kapsayan yasama sorumsuzluğu bu bağlamda hukuki ve cezai bir koruma sunmaktadır³⁶¹. Diğer yandan anayasa yapıcı, tarihi süreç içinde ormanların pek çok kez

³⁵⁸ TANÖR Bülent/ YÜZBAŞIOĞLU, Necmi, 1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku, 19. bs., İstanbul, Beta Yayınları, 2019, s. 186.

³⁵⁹ ŞİRİN, Erozyona Uğrayan Yasama Sorumsuzluğu, s. 79.

³⁶⁰ TANÖR/ YÜZBAŞIOĞLU, s. 263; ÖZBUDUN, Ergun, Türk Anayasa Hukuku, 17. bs., Ankara, Yetkin Yayınları, 2017, s. 281, 282; GÖZLER, Kemal, Türk Anayasa Hukuku, 4. bs., Bursa, Ekin Basım Yayım, 2021, s. 591; SEVİNÇ, Murat, Türkiye’de Milletvekillerinin Dokunulmazlıkları, Ankara, Kırılgaç Yayınları, 2004, s. 11, 12; ŞİRİN, Erozyona Uğrayan Yasama Sorumsuzluğu, s. 79.

³⁶¹ GÖZLER, “Türk Anayasa Hukuku”, s. 596, 597; TANÖR/ YÜZBAŞIOĞLU, s. 266; TEZİÇ, Erdoğan, Anayasa Hukuku, 20. bs., İstanbul, Beta Basım Yayım, 2016, s. 455; ŞİRİN, Erozyona Uğrayan Yasama Sorumsuzluğu, s. 83. Yasama sorumsuzluğu kurumunun mantığı gereği ve Anayasa’daki ifade ediliş biçimi göz önünde tutulduğunda hem cezai ve hem de hukuki davalara karşı bir güvence sunduğu anlaşılmaktadır. Fakat öğretilerde farklı yaklaşımlar olduğu ve Anayasa Mahkemesi’nin de yasama sorumsuzluğu güvencesini cezai korumaya özgü biçimde değerlendirdiği ifade edilmelidir. Bu konuda detaylı bilgi ve eleştiri için bk. ŞİRİN, Erozyona Uğrayan Yasama Sorumsuzluğu, s. 80- 84.

politika aracı hâline getirilmesine bağlı biçimde uğradığı yıkıma karşılık; 169. maddede bu alanların korunması amacıyla tahrip edici siyasi propaganda yapılmasını açıkça yasaklamıştır. Bu yasak, siyasetçilerin söylevlerinin/ vaatlerinin oldukça geniş kitleleri etkileme potansiyeline içkin olduğu göz önünde bulundurulduğunda ormanların korunması için gerekli görülmektedir. Anayasa, orman tahribi sorunun kaynaklarından biri olarak değerlendirerek açıkça bu sonucu yaratacak siyasi propagandayı yasaklamıştır. Tabiatıyla milletvekilleri de bu yasakla bağlıdır ve dolayısıyla vekillerin orman tahribine yol açacak ifadeleri, yasama sorumsuzluğunun koruma şemsiyesi kapsamına girmeyecektir.

E. AF YASAĞI

Af, failin devlet tarafından bağışlanarak, suç oluşturan bazı eylemler için ceza verme yetkisinden vazgeçilmesi, verilmiş bir cezanın ise kısmen ya da tamamen infazının önlenmesi anlamına gelmektedir³⁶². Af kurumu mevzuatta, Anayasa'nın baz aldığı af rejimine göre genel af ve özel af olmak üzere iki kategoriye ayrılmaktadır. Bu kategorizasyonda temel alınan ölçüt, affın hukuken yarattığı sonuçtur³⁶³. 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'na göre genel af yasası ile hâli hazırda görülmekte olan kamu davası düşer, mahkûmiyetin tüm sonuçları/ hükmolunan cezalar bütünüyle ortadan kalkar³⁶⁴ (TCK md. 65/1). Özel af ise, kesin hükme bağlanmış bir cezayı bütünüyle kaldıran, azaltan ya da ağır cezayı daha hafif bir cezaya çeviren af işlemidir³⁶⁵ (TCK md. 65./2). Özel af kendi içinde ikili bir ayrıma tabi tutulmaktadır. Buna göre, özel af, belirli bir cezaya mahkûm edilmiş ya da belli bir durumda olan tüm hükümlülere kapsıyorsa *kişisel olmayan özel af/ toplu özel af* söz konusudur. Diğer yandan sadece isimleri belirtilmiş bir ya da birkaç kişiye yönelik çıkartılan özel af ise *kişiyi özgü/ bireysel özel af* olarak adlandırılmaktadır³⁶⁶.

³⁶² ZAFER, Hamide, Ceza Hukuku Genel Hükümler TCK m. 1- 75, 6. bs., İstanbul, Beta Basım Yayım, 2016, s. 597; DÖNMEZER, Sulhi/ ERMAN, Sahir, Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku C. III, 14. bs., İstanbul, 2020, 399.

³⁶³ Genel- özel af ayrımı, affın kapsamına aldığı kişi veya suç sayısı açısından değil affın doğurduğu hukuki sonuçlara göre yapılmaktadır. bk. DÖNMEZER/ ERMAN, s. 399; ZAFER, s. 598.

³⁶⁴ Genel af eğer henüz yargılanması devam eden, kesin mahkûmiyet hükmü verilmemiş suçlar için çıkarılmışsa, görülmekte olan kamu davasının düşmesine neden olur. Diğer yandan genel af kesin mahkûmiyet hükmü öngörülmüş bir suçla ilgili çıkarılmışsa, bu mahkûmiyet/ suç karşılığında verilen cezalar bütün hukuki sonuçlarıyla birlikte ortadan kalkar. Mahkûmiyetten önceki ve sonraki genel affın yarattığı sonuçlara dair kapsamlı bilgiye ulaşmak için bk. DÖNMEZER/ ERMAN, s. 408- 415.

³⁶⁵ DÖNMEZER/ ERMAN, s. 415, 416; ZAFER, s. 598. Kesin hükümden önce çıkartılmış olan özel af, genel affın aksine ceza davasının düşmesine neden olmaz. Davaya devam eden hâkim, suça ilişkin vereceği mahkûmiyet kararını takiben son halde öngörmüş olduğu cezanın özel af ile kaldırılmasına karar verecektir. bk. DÖNMEZER/ ERMAN, s. 416; ZAFER, s. 598.

³⁶⁶ DÖNMEZER/ ERMAN, s. 416; GÖZLER, Kemal, Karşılaştırmalı Anayasa Hukukunda Af Yetkisi, Anayasa Yargısı, C. 17, S:1, 2001, ss. 298- 329, s. 299.

1982 Anayasası'nın 87. maddesine göre, “*Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının beşte üç çoğunluğunun kararı ile genel ve özel af ilanına karar vermek*” yetkisine sahiptir. Meclis genel ve/veya özel af ilanına karar verme yetkisini Anayasa'nın belirlemiş olduğu özel yeter sayıyı sağlayarak çıkaracağı kanunla kullanır³⁶⁷. Bu yetkinin tek istisnasını, Anayasa'nın 169. maddesinin öngörmüş olduğu af yasağı oluşturmaktadır. Anayasa'ya göre, (i) münhasıran orman suçları için genel ve özel af çıkarılamaz; (ii) ormanları yakmak, ormanı yok etmek veya daraltmak amacıyla işlenen suçlar genel ve özel af kapsamına alınamaz (AY md. 169/3). 169. maddede Anayasa, ilkin münhasıran orman suçlarını konu edinen genel ve özel afların çıkarılmasını yasaklamıştır. Bu durumda sırf orman suçlarına özgü olmamak kaydıyla, diğer suçların yanı sıra orman suçlarını da içeren af yasaları çıkartılabilecektir³⁶⁸.

169. maddeye göre af yasağının ikinci boyutunu, ormanları yakmak, yok etmek ya da daraltmak amacıyla işlenen suçların genel ve özel af kapsamı dışında bırakılması oluşturmaktadır. Bu amaçlarla işlenen suçları kapsayacak bir af yasasının çıkartılması hiçbir koşulda mümkün değildir. Öğretide bu düzenleme, hangi orman suçlarının af kapsamına dahil edilip edilemeyeceğinin belirsiz olduğu öne sürülerek eleştirilmektedir³⁶⁹.

Öte yandan Anayasa, TBMM'nin yanı sıra, cumhurbaşkanına da sınırlandırılmış bir özel af yetkisi tanımıştır. Anayasa'ya göre cumhurbaşkanı, *sürekli hastalık, sakatlık ve kocama* nedenleriyle kişilerin cezalarını hafifletme ya da kaldırma yetkisine sahiptir. Görüldüğü gibi cumhurbaşkanına tanınan özel af yetkisi, kişiye özgü özel af çıkarma yetkisidir ve ancak sayılı nedenlere (hastalık, sakatlık, yaşlılık) bağlı biçimde kullanılabilir³⁷⁰.

Buna karşılık öğretide orman suçlarına yönelik af yasağının yalnızca TBMM'nin af yetkisine yönelik bir istisna olduğu, cumhurbaşkanının kişiye özgü af çıkarma yetkisinin sınırlandırıldığı dile getirilmektedir. Bu yaklaşıma göre orman suçları için öngörülmüş af yasağı nedeniyle, sürekli hastalık, sakatlık sahibi olan ya da yaşlılık halinde bulunun kişilerin “*sırf*

³⁶⁷ ARSLAN, s. 106; GÖZLER, “Türk Anayasa Hukuku”, s. 768. Anayasa, TBMM'nin af yasası çıkartabilmesi için özel bir nisap öngörmüştür. Kanunların konması usulü 1982 Anayasa'sının 88, 89 ve 96. maddeleri ile TBMM İçtüzüğü'nün 74-91. maddelerinde düzenlenmektedir. Anayasa'nın 96. maddesi uyarınca, -Anayasa'da başka bu yönde başka bir hüküm yoksa- kanunların kabul yetersayısı, toplantıya katılanların salt çoğunluğu, yani yarısını geçen bir sayıdır. Ancak kabul yeter sayısı hiçbir şekilde üye tamsayısının dörtte birinin bir fazlasından az olamaz. Buna karşılık görüldüğü gibi, Anayasa'nın 87. maddesi uyarınca TBMM'nin af yasası çıkartabilmesi diğer kanunların konulması usulüne göre daha zordur. bk. GÖZLER, “Türk Anayasa Hukuku”, s. 768.

³⁶⁸ SÖZÜER, Adem, Türk Hukukunda Af, 4454 ve 4616 Sayılı Kanunlarda Öngörülen Şartla Salıverilme ve Ertelemeye İlişkin Hükümlerin Hukuksal Niteliği ile Bu Hükümlerin Anayasaya Uygunluğu Sorunu, Anayasa Yargısı, C. 17, S: 1, 2001, ss. 219- 253, s. 239.; GÜNEŞ, Yusuf, Orman Suçlarının Ceza Hukuku Açısından İncelenmesi, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Orman Mühendisliği Anabilim Dalı Ormancılık Hukuku Programı, İstanbul, 2001, s. 52; BAYINDIR, s. 35.

³⁶⁹ GÜNEŞ, “Orman Suçları”, s. 53; BAYINDIR, s. 35; DÖNMEZ, s. 55.

³⁷⁰ GÖZLER, “Türk Anayasa Hukuku”, s. 879; DÖNMEZ/ ERMAN, s. 417, 421.

orman suçu işlediği için” af kapsamına dahil edilememesi, “*insanlık duygularını inciteceği*”nden, cumhurbaşkanının özel af yetkisinin bu istisnadan bağımsız olduğu/olacağı yorumu yapılmaktadır³⁷¹. Ancak, Anayasa 169. maddesinde orman suçlarına dönük af yasağını düzenlerken, af yetkisinin kullanımı açısından herhangi bir ayrıma yer vermemiştir. Dolayısıyla kaçınılmaz biçimde hem TBMM hem de cumhurbaşkanı, af yetkisini kullanırken bu yasakla bağlıdır; aksi yönde bir yorum ise Anayasa’ya açıkça aykırı olacaktır³⁷².

Orman suçlarına yönelik af yasağı, Anayasa’da yer alan tek af yasağı bir diğer ifadeyle de af yetkisinin tek istisnasıdır. Bu yasağın Anayasa’da bulunmasının başlıca nedeni ormanların daimî biçimde tahrip edilmesi ve orman varlığının azalmasıdır. Orman suçlarıyla- af yasalarının bir kısır döngü hâlinde birbirine yol açması karşısında ormanların yok olma riski, Anayasa’da bir af yasağının varlığını zorunlu kılmıştır. Orman varlığı üzerinde olumsuz etkilere yol açacak eylemlerin suç olarak tanımlanması, ormanların korunması yükümlülüğünün bir gereğidir. Bu suçların cezalarının tam olarak infaz edilmesi de aynı amaca hizmet eder. Aksi hâlde ortaya çıkacak olan cezasızlık durumu hem hukuka güvenin hem de caydırıcılığın ortadan kalkmasına neden olacaktır. Dolayısıyla, orman suçlarının varlığı da bu suçlara dönük af yasağı da ormanların korunması açısından oldukça önemlidir. Anayasa’nın bu yönde belirlemiş olduğu güvence ve yasaklar tabiatıyla tüm ilgilileri bağlayacaktır.

F. DARALTMA YASAĞI

Anayasa’nın 169. maddesinin son fıkrası orman sınırlarının iki istisnai durum dışında daraltılmasını yasaklamıştır. Bu başlık altında orman sınırlarında daraltma yasağının istisnalarını, sınır dışına çıkarılan alanların değerlendirilmesini ve baz alınan ölçütleri irdelemeye çalışacağız. Ertesinde Orman Kanunu’na eklenen ek 16.madde ile orman sınırları dışına çıkarma işlemini inceleyeceğiz.

AY md. 169/4: “*Orman olarak muhafazasında bilim ve fen bakımından hiçbir yarar görülmeyen, aksine tarım alanlarına dönüştürülmesinde kesin yarar olduğu tespit edilen yerler ile 31/12/1981 tarihinden önce bilim ve fen bakımından orman niteliğini tam olarak kaybetmiş olan tarla, bağ, meyvelik, zeytinlik gibi çeşitli tarım alanlarında*

³⁷¹ DÖNMEZER/ ERMAN, s. 423; SÖZÜER, s. 239; ATILA, Mesude, Türk Anayasa Hukuku’nda Af Kurumu, Ankara Barosu Dergisi, S:1, 2010, ss. 275- 284, s. 283; SÜZÜLMÜŞ, Seçkin, Türk Hukukunda Af Kavramı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Mersin, 2020, s. 50, 51.

³⁷² Aynı yönde bk. DİNLER, Birol, Ceza Hukukunda Af, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Ankara, 2002, s. 113; ALTUNKAŞ, Aysun, Türk Ceza Hukukunda Af, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, C. 36, S: 166, 2023, ss. 1-60, s. 38.

veya hayvancılıkta kullanılmasında yarar olduğu tespit edilen araziler, şehir kasaba ve köy yapılarının toplu olarak bulunduğu yerler dışında, orman sınırlarında daraltma yapılamaz.”

1. Daraltma Yasağının İstisnaları

Anayasa’nın 169. maddesi uyarınca, (i) orman olarak korunmasında bilim ve fen açısından hiçbir yarar görülmeyen aksine tarım alanına dönüştürülmesinde kesin yarar olduğu tespit edilen yerler ile (ii) 31/12/1981 tarihinden önce bilim ve fen açısından orman niteliğini tam olarak yitirmiş olan (a) tarım ve hayvancılıkta kullanılmasında yarar olduğu tespit edilen yerler (b) şehir, kasaba, köy yapılarının toplu olarak bulunduğu yerler dışında orman sınırlarında daraltma yapılması olanak dışıdır. AYM, 169. maddenin son fıkrasıyla ilgili şu saptamada bulunmuştur: *“Bu fıkra, kural olarak, ormanlarda bir daraltma yapan hukuksal düzenlemenin Anayasa’ya aykırı olacağını bildirirken, ormanla ilgili her türlü düzenlemenin son fıkraya aykırı olması durumunda iptal edilmesi gerektiğini de açıklamış olmaktadır.”*³⁷³.

169. maddede öngörülen orman sınırlarında daraltma yasağı, “Orman Köylüsünün Korunması” başlığını taşıyan 170. maddeyle birlikte değerlendirilmelidir. 170. maddenin ilk fıkrasında, ormanların ve orman bütünlüğünün korunmasıyla birlikte orman köylülerinin kalkındırılması amacıyla, (i) 31/12/1981 tarihinden önce bilim ve fen açısından orman niteliğini tamamen yitirmiş yerlerin değerlendirilmesi ile bilim ve fen açısından orman olarak korunmasında yarar görülmeyen yerlerin tespiti ve orman sınırları dışına çıkartılması, (ii) devlet tarafından ihya edilecek olan bu yerlere orman köylülerinin yerleştirilmesi öngörülmüştür.

6831 sayılı Orman Kanunu, Anayasa’nın ilgili hükümlerini baz alarak 2. maddesinde orman sınırları dışına çıkarma işini düzenlemiştir. Kanunun ikinci maddesine göre,

“A) Öncelikle orman içindeki köyler halkının kısmen veya tamamen yerleştirilmesi maksadıyla, orman olarak muhafazasında bilim ve fen bakımından hiçbir yarar görülmeyen aksine tarım alanlarına dönüştürülmesinde yarar olduğu tespit edilen yerler ile halen orman rejimi içinde bulunan funda ve makilerle örtülü yerlerden tarım alanlarına dönüştürülmesine yarar olduğu tespit edilen yerler;

B) 31/12/1981 tarihinden önce bilim ve fen bakımından orman niteliğini tam olarak kaybetmiş yerlerden; tarla, bağ, bahçe, meyvelik, zeytinlik, fındıklık, fıstıklık (antep fıstığı, çam fıstığı) gibi çeşitli tarım alanları veya otlak, kışlak, yaylak gibi hayvancılıkta

³⁷³ AYM, E. 1988/63, K. 1989/47, 28.11.1989, RG. 10.01.1992/ 21107.

kullanılmasında yarar olduğu tespit edilen araziler ile şehir, kasaba ve köy yapılarının toplu olarak bulunduğu yerleşim alanları orman sınırları dışına çıkartılır.”.

Orman Kanunu’nun 2. maddesinin A bendi uyarınca orman sınırı dışına çıkarılabilecek yerlerin ilki herhangi bir tarih ile sınırlandırılmaksızın orman olarak korunmasında bilim ve fen açısından yarar görülmeyen ama tarım arazisine dönüştürülmesinde kesin yarar olduğu belirlenen alanlardır. Bununla birlikte funda ve makilerle örtülü yerlerden yine tarım arazisine dönüştürülmesinde yarar olduğu tespit edilen alanların orman sınırları dışına çıkarılabileceği düzenlenmiştir. Bu yerlerin öncelikli³⁷⁴ olarak orman köylülerine tahsis için değerlendirileceği öngörülmüştür. Orman sınırı dışına çıkartılan alanların, bu yerlere yerleştirilecek olan orman köylülerinin yerleşimi ve geçimi için lazım gelen tarım alanının tahsisine olanak sağlayacak genişlikte olması gereklidir³⁷⁵. Orman olarak korunmasında hiçbir yarar görülmeyen aksine tarım alanına dönüştürülmesinde kesin yarar olduğu tespit edilen yerler, “6831 Sayılı Orman Kanununun 2nci Maddesinin (A) Bendine Göre Orman Sınırları Dışına Çıkarılacak Yerler Hakkında Yönetmelik”in 4. maddesine göre “Devlet ormanı sayılan yerlerden olmasına rağmen, orman olarak muhafazasında hiçbir yarar görülmeyen, iklim ve coğrafi özellikleri itibariyle bazı kültürel ve teknik tedbirlerle tarım ürünleri yetiştirilmesi veya çok yönlü zirai işletme olarak kullanılması, ekonomik verim gücü bakımından³⁷⁶, orman yetiştirilmesinden daha faydalı bulunan araziler.” (madde 4/1-n) olarak anlaşılmalıdır.

Öğretide, Orman Kanunu’nun madde 2/A düzenlemesi ile orman rejimi içinde bulunan funda ve makilerle örtülü yerlerin tarım alanına dönüştürülmesinde yarar olduğu tespitine bağlı olarak orman sınırları dışına çıkartılması aynı Kanunun 1. maddesiyle çelişki içinde bulunmuştur. Öyle ki Kanun’un 1. maddesinin J bendi uyarınca “funda veya makilerle örtülü toprak muhafaza karakteri taşımayan yerler” orman sayılmamaktadır. Dolayısıyla Kanuna göre orman sınırı dışına çıkarılabilecek olan yerler, toprak muhafaza karakteri taşıyan yerlerdir. Bu yerlerin tarım alanına dönüştürülmesinde yarardan çok zarar olduğu vurgulanmış ve maddenin amacıyla örtüşmediğinden de hareketle uygulanmaması gerektiği dile getirilmiştir³⁷⁷.

³⁷⁴ Bu alanların “öncelikli” olarak orman köylülerinin yerleşim ve yararlanmasına tahsis edileceğinin ifade edilmesi, başka amaçlarla da kullanılabileceği anlamını taşımaktadır. 7269 sayılı “Umumi Hayata Müessir Afetler Dolayısıyla Alınacak Tedbirlerle Yapılacak Yardımlara Dair Kanun”un ek madde 10 düzenlemesi, orman sınırları dışına çıkarılan yerlere, doğal afete uğrayan kişilerin yerleştirilebileceğini öngörmüştür.

³⁷⁵ “6831 Sayılı Orman Kanunu’nun 2nci Maddesinin (A) Bendine Göre Orman Sınırları Dışına Çıkarılacak Yerler Hakkında Yönetmelik”, RG. 16.03.2007/ 26464, md. 7/2.

³⁷⁶ Ekonomik verim gücü ibaresi, Danıştay 8. Dairesinin E.2007/4974, K. 2008/7358, 12.11.2008 ve E. 2007/3350, K. 2009/3450, 27.05/2009 tarihli kararlarıyla iptal edilmiştir.

³⁷⁷ **ÖZDEMİR/ DEDA**, s. 381, 418. Benzer bir biçimde Kaman, Orman Kanunu’nun 1/J maddesine rağmen 2/A düzenlemesiyle tarım alanına dönüştürülmesinde yarar olduğu yaklaşımının çelişkili bulmuş ve orman varlığı açısından bir tehdit olarak yorumlamıştır bk. **KAMAN**, s. 20.

Kanunun 2/A düzenlemesiyle orman sınırı dışına çıkartılabileceği öngörülen yerler hâli hazırda orman niteliğini sahip alanlardır. Ancak zaten yalnızca toprak muhafaza karakteri taşıyan funda ve makilerle örtülü alanlar orman alanı olarak kabul edilmiş, bir diğer ifadeyle funda ve makilerle kaplı yerler açısından bir sınırlandırmaya yer verilmiş/ eleme yapılmıştır. Bu yerlerin ayrıca işaret edilerek orman sınırı dışına çıkartılmasına izin veriliyor olması tutarsız bir durum yaratmaktadır.

Orman Kanunu'nun 2. maddesinin B bendine göre özetle, 31/12/1981 tarihinden önce bilim ve fen açısından orman niteliğini tam olarak yitirmiş yerler arasından; i) tarım alanı³⁷⁸ olarak veya hayvancılıkta kullanılmasında yarar olduğu belirlenen araziler³⁷⁹; ii) şehir, kasaba, köy yapılarının toplu olarak bulunduğu yerleşim alanları³⁸⁰ orman sınırları dışına çıkarılabilecektir. Bir yerin 31/12/1981 tarihinden önceki durumunun belirlenmesinde nelerin baz alınacağı "2/B Uygulama Yönetmeliği"nin 29. maddesinde sınırlı sayıda olmayacak bir biçimde sıralanmıştır. Bu tarih, büyük ölçekli haritalar ve haritaların yapımında kullanılan hava fotoğrafları, tahdit ve kadaströ harita tutanakları, arşiv suç tutanakları, dava dosyaları gibi belgeler üzerinden belirlenecektir.

Orman Kanunu'nun 2. maddesine konu edilen yerler, devlete ait ise hazine adına, kamu tüzel kişiliğine sahip kurumlara ait ise, bu kurumlar adına ve eğer özel kişilere ait ise sahipleri adına orman sınırı dışına çıkartılır (OK madde 2/2).

2. Orman Sınırı Dışına Çıkartılan Alanların Değerlendirilmesi

Anayasa Mahkemesi, orman sınırı dışına çıkartılan alanların çeşitli gerekçe ve düzenlemelerle bu alanların fiilen kullananlara ya da orman köylülerine satılmasına olanak tanıyan kanun düzenlemelerini pek çok kez iptal etmiştir. Mahkeme, söz konusu kararlarında 169 ve 170. maddenin orman sınırları dışına çıkarmaya yönelik hükümlerini birlikte

³⁷⁸ 20.11.2012 tarih ve 28473 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren ve bu çalışmada kısaca "2/B Uygulama Yönetmeliği" olarak anılacak olan, "Orman Kadastro ve 2/B Uygulama Yönetmeliği"nin 25. maddesinde tarım arazisi, "(...) 31/12/1981 tarihinden önce üzerinde ekim, dikim, bakım yetiştirme yapılarak veya doğrudan doğruya tabii faktörlerden faydalanılarak tarla, bağ, bahçe, meyvelik, zeytinlik, fındıklık, fıstıklık (antep fıstığı, çam fıstığı) ve benzeri gibi çeşitli tarımsal üretime elverişli olan veya ıslah edilmek suretiyle üretime elverişli hale getirilmiş bulunan arazi" olarak açıklanmıştır.

³⁷⁹ "2/B Uygulama Yönetmeliği"nin 26. maddesine göre hayvancılıkta kullanılmasında yarar bulunan yerler, "(...) 31/12/1981 tarihinden önce hayvan yemi olacak bitkileri, su ve toprak kaynaklarını koruyabilecek şekilde sürekli ve doğal olarak yetiştiren veya otlak, kışlak, yaylak olarak kullanılan ve bu şekilde kullanılmaları orman haline dönüştürülmelerinden daha yararlı bulunan yerler"i belirtmektedir.

³⁸⁰ Bir yerin toplu yerleşim alanı olarak orman sınırları dışına çıkarılabilmesi için gerekli koşullar "2/B Uygulama Yönetmeliği"nin 27. maddesi uyarınca şunlardır "(...) 31/12/1981 tarihinden önce bilim ve fen bakımından orman niteliğini tam olarak kaybetmiş olması, yerleşim alanlarının devamı haline gelmiş yerlerden bulunması, kamu hizmeti gören bina ve tesisleri ihtiva eden arsa toplulukları, ev, ahır, samanlık, ambar, avlu gibi yapı ve tesislerle özel iş yerleri ve bu toplulukların içinde veya kenarında yol, alan ve arsa haline dönüşmüş yerlerden olması".

değerlendirerek, bu alanların yalnızca orman köylüsünün kullanımı/yerleşimi için tahsis edilebileceğini, satışının ise Anayasa'nın ilgili hükümlerine aykırı olacağından gerçekleştirilemeyeceğini öngörmüştür.

Örnek olsun Mahkeme, Hazine adına Orman Kanunu'nun 2/B maddesiyle orman sınırları dışına çıkartılan yerlerin kullanıcısı olan orman köylüleri ile diğer kullanıcılarına satışı ve aynı amaçla devrini olanaklı kılan düzenlemeyi Anayasa'ya aykırı bularak iptal etmiştir. Anayasa'nın 169 ve 170. maddeleri yönünden inceleme yapan AYM, orman sınırları dışına çıkarılacak alanların nereler olduğunu 169. maddeyle belirtildiğini ifade ettikten sonra 170. maddeyi aktarmıştır. Devamında şu belirlemelere yer vermiştir:

“Anayasa ile bu işlerin yapılması Devlete görev olarak yüklenmiş, ülke nüfusunun dörtte birine yakın bölümü olarak sağlıklı biçimde ve düşük sosyo- ekonomik yapı içinde yaşayan orman içi veya bitişiği köyler halkına, bilim ve fen bakımından orman olarak işletilmesinde hiçbir yarar görülmeyen yerlerin yalnızca orman köylüleri halkının nakli ve yerleştirilmesi amacıyla değerlendirilmesi olanaklıdır. Böylece, ormanların tahribi önlenerek ulusal ekonomiye katkısı sağlanmak suretiyle orman köylüsünün üretici haline getirilip kalkındırılması amaçlanmıştır.

Anayasa'nın bu emredici kuralı nedeniyle yasakoyucunun, bu alanların kullanıcılarına veya başkalarına, hatta orman içi köyler halkına satılmasını veya bu amaçla devredilmesini sağlayacak bir düzenleme yapması olanaklı değildir.”³⁸¹.

Mahkeme, 169. madde ile orman sınırlarında daraltma yasağının istisnasını oluşturan iki durum açısından da bu alanların ormanların korunması ve orman köylülerinin kalkındırılması amaçlarıyla orman köylülerine tahsis edilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

“Anayasa'nın 169. maddesindeki orman sınırlarının daraltılmasına olanak tanınan iki halde de, orman sınırları dışına çıkarma sonucunda elde edilen alanların değerlendirilmesi açısından herhangi bir ayırım yapılamayacağı, bu yerlerden yararlanmaya ilişkin düzenlemelerin, Anayasa'nın 170. maddesinde öngörülen amaca uygun yapılması gerekeceği kuşkusuzdur”³⁸².

AYM bir diğer kararında aynı gerekçelerle, 31.12.1981 tarihinden önce bilim ve fen açısından orman niteliğini yitirdiği belirlenen ve toplu yerleşim alanı olarak orman sınırı dışına

³⁸¹ AYM, E. 2001/382, K. 2002/21, 23. 01.2002, RG. 04.10.2002/ 24896.

³⁸² AYM, E. 2001/382, K. 2002/21, 23.01.2002, RG. 04.10.2002/ 24896.

çıkarılan yerlerin ilgililer adına tapuya tescil edilip satışa konu edileceği düzenlemeyi 169 ve 170. maddeye aykırı bularak iptal etmiştir³⁸³.

AYM, orman niteliğini kaybeden yerlerin, bu yerleri “...kullanan kişilerin adları kadastro tutanağının beyanlar hanesinde gösterilir...” ifadesine dayanarak kullanan kişilere satışının yapılmasına olanak tanıyan düzenlemeyi 170. maddeye aykırı bularak iptal etmiştir. Mahkeme, kararında orman sınırları dışına çıkarılan alanların, bu yerlerin orman rejimi dışına çıkarılmasıyla güdülen amaca uygun olacak biçimde, yani ormanların korunması ve orman köylülerinin kalkındırılması için orman köyleri halkına tahsis edilmesi yönünde değerlendirilmesi gerektiğini dile getirmiştir. Buna göre Mahkeme,

“2924 sayılı Yasa’nın 3763 sayılı Yasa ile değişik 11. maddesinin birinci fıkrasında yer alan iptali istenen düzenleme ile, orman niteliğini yitiren yerleri kullanan kimselere orman köylüsü olup olmadıkları gözetilmeden arazi verilmesi ve bu yerlerin takdiredilecek rayiç bedel üzerinden kullanan kişilere satışı öngörülmektedir.

Orman köylüsü olup olmadığına bakılmaksızın bu yerlerin kullanan kişilere satışının yapılmasını sağlayan bu düzenleme Anayasa’nın 170. maddesine aykırıdır.

Açıklanan nedenlerle “...kullanan kişilerin adları kadastro tutanağının beyanlar hanesinde gösterilir...” ibaresinin iptali gerekir.”³⁸⁴ demiştir.

Bu seyre karşılık Mahkeme orman alanı dışına çıkarılan yerlerin değerlendirilmesiyle ilgili aktarılan görüşünden sapan bir yaklaşım sergilemiştir³⁸⁵. AYM, Orman Kanunu’nun 2/B

³⁸³ AYM, E. 1995/13, K. 1995/51, 27.09.1995, RG. 28.11.2002/ 24950.

³⁸⁴ AYM, E. 1992/48, K. 1993/14, 30.03.1993, RG. 05.03.1994/ 21868.

³⁸⁵ AYM, 2009 yılında 5831 sayılı torba kanunla, Kadastro Kanunu’nda gerçekleştirilen orman alanı dışına çıkarılan arazilerin fiili kullanım durumları dikkate alınması, varsa üzerindeki muhdesatın kime ait olduğunun nasıl/ ne zamandan beri kullanıldığının beyanlar hanesine kaydedilmesi yönündeki değişikliğin iptal istemini reddetmiştir. Mahkeme, beyanlar hanesine yapılacak kaydın herhangi bir hak yaratmayacağını yalnızca fiili durumun tespitini sağlayacağını ifade etmiş, bu tespitin tek amacının ilgili arazileri fiilen kullananlara satmak olduğunun söylenemeyeceğini öngörmüştür. Çoğunluğun yaklaşımına katılmayan Ahmet Akyalçın, 169 ve 170. maddeyi birlikte değerlendirmiş ve AYM’nin daha önceki içtihadını tekrarlamıştır: “Anayasa’nın bu emredici kuralı nedeni ile yasa koyucunun, bu alanların kullanıcılarına veya başkalarına, hatta orman içi köyler halkına satılmasını, devredilmesini veya bu amacı gerçekleştirmeye yönelik ön hazırlığı sağlayacak bir düzenleme yapması olanaklı değildir.” Akyalçın ile benzer yönde karşı oy gerekçesi yazan Mehmet Erten’de şu saptamalarda bulunmuştur: “Anayasa Mahkemesi pek çok kararında, Orman Kanunu’nun 2/A ya da 2/B hükümlerine göre orman alanı dışına çıkarılan yerlerin sadece orman köylüsüne tahsis edilebileceği gerekçesiyle çeşitli yasa hükümlerini iptal etmiş, 23.01.2002 tarih E.2001/382, K.2002/21 sayılı kararında bu yerlerin orman köylüsüne satılmasını dâhi Anayasa’nın 170. maddesine aykırı görerek kuralın iptaline karar vermiştir. Orman sınırları dışına çıkartılan yerlere ilişkin olarak yapılacak yasaların, Anayasa’nın 170. maddesinde öngörülen orman içindeki köyler halkına tahsis amacına uygun olması gerektiğinde kuşku bulunmamaktadır. Buna uygun olarak yasalaştırılmadığı açıkça anlaşılan iptal istemine konu edilen kurallar Anayasa’nın 170. maddesine aykırıdır.” AYM, E. 2009/24, K. 2011/75, 12.05.2011, RG. 23.07.2011/ 28003.

AYM’nin verdiği kararın üstünden bir yıl geçmeden uyumsuzluğa konu düzenlemeyle bağlantılı biçimde orman sınırı dışına çıkarılan alanların satışıyla ilgili hükümler içeren 6292 sayılı Yasa yürürlüğe girmiştir. bk. “Orman

maddesine göre Hazine adına orman sınırları dışına çıkartılan alanların, fiili kullanım durumları ve üzerindeki muhdesatın (yapı/bitki) kullanım/aitlik durumlarının dikkate alınarak hak sahibi kişilere satışını olanaklı kılan düzenlemeyi Anayasa'ya aykırı bulmayarak iptal etmemiştir. Çoğunluk kararına katılmayan üyelerden Zühtü Arslan, kural kapsamında geçen fiili kullanıcılar ve arazi üzerindeki muhdesatın sahipleri arasında, kuşkusuz o yerin orman niteliğinin kaybedilmesine neden olan kişilerin de bulunabileceğini ifade etmiş, şu saptamalarda bulunmuştur:

“İptali istenen kuralar, belli bir tarihten önce bilim ve fen bakımından orman niteliğini tam olarak kaybetmiş yerlerin Hazine adına tescil edilmesi sırasında fiili kullanım durumlarına göre kullanıcıları ile arazi üzerindeki muhdesatın aidiyeti ve ne zamandan beri kullanıldığı belirlenerek bu hususların tapuda beyanlar hanesinde gösterileceğini öngörmektedir. Tapuda beyanlar hanesinde gösterilen bu kişiler 6292 sayılı Kanun’un 6. maddesine göre hak sahibi sayılacak ve orman sınırı dışına çıkarılan bu yerlerin kendi adlarına anılan madde uyarınca doğrudan satışını isteyebileceklerdir.

(...)Bu itibarla, kişilere işledikleri suçlardan menfaat sağlama imkânı veren, bu anlamda ormanları işgal edenlere işgal ettikleri yerin satılması sonucunu doğurabilecek olan kuralların Anayasa’nın 169. maddesinde öngörülen devletin ormanları koruma yükümlülüğüyle bağdaştırılması mümkün değildir.”³⁸⁶.

Düzenlemenin, Anayasa’nın hem 169. ve hem de bağlantılı olarak çevrenin korunmasını öngören 56. maddesine aykırı olduğu kanaatinde olan Engin Yıldırım da karşı oy yazısında şu belirlemelere yer vermiştir:

“Dava konusu kurallar ormanları tahrip ederek orman vasfının tam olarak kaybolmasına neden olan fiili işleyenlere adeta hak tanıyarak kişinin kendi işlediği suçtan fayda görmesinin önünün açılmasına neden olmaktadır. Kurallar suç işleyerek ormanı tahrip eden kişilerin adeta ödüllendirilmesine yol açmaktadır. Bu durum da, ormanları koruyan, onlara zarar vermekten imtina eden, çevreye duyarlı ve saygılı vatandaşların hukuk sistemine olan güvenlerini zedeleyecektir.

Köylülerinin Kalkınmalarının Desteklenmesi ve Hazine Adına Orman Sınırları Dışına Çıkarılan Yerlerin Değerlendirilmesi ile Hazineye Ait Tarım Arazilerinin Satışı Hakkında Kanun”, RG. 26.04.2012/ 28275. 6292 Sayılı Kanun’a göre, Orman Kanunu’nun 2. maddesinin A bendine göre orman sınırı dışına çıkartılan alanlar orman köylülerinin kısmen/ tamamen yerleştirilmesi, yararlandırılması amaçlarıyla kullanılır (md.3) Orman Kanunu’nun 2. maddesinin B bendine göre yapılacak orman dışına çıkarma işlemlerinin sonucundaysa bu alanların fiili kullanıcılarına satışı (md.6) kamu hizmetlerine tahsisi gibi değerlendirme biçimleri Kanunun çeşitli maddelerine yerleştirilmiştir.

³⁸⁶ AYM, E. 2021/110, K. 2023/175, 11/10/2023, RG. 27.12.2023/ 32412.

Küresel iklim değişikliği yönünde çok emarelerin belirdiği, insan faaliyetlerinin yol açtığı değişikliklerin yeni bir jeolojik dönemin-Antroposen (İnsan Çağı)-zuhuruna neden olduğu bir zaman diliminde ormanların korunması ve geliştirilmesi yeryüzündeki yaşamın sürekliliği bakımından hayati bir öneme haizdir. Ülkemiz anayasal düzeninin ve hukuk sisteminin bu gerçekliğe çevresel anayasalcılık ve hukuk anlayışıyla yaklaşarak duyarsız kalmaması gerekir.

Anayasa'nın 169. maddesinde yer alan düzenleme ekolojik dengenin sürdürülmesi amacına hizmet etmektedir. Bu amacı Anayasa'nın 56. maddesindeki sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkından çıkartmak mümkündür. Ormanlara getirilen 169. madde güvencesi dengeli bir çevrenin oluşması ve korunmasına yönelik olduğundan ormanların korunması ve çevre hakkı arasında çok sıkı bir ilişki vardır. Dengeli bir çevre yeryüzünde sadece insan yaşamının sürdürülebilirliğini değil tüm canlı ve cansız varlıkların bir arada sürdürülebilir bir şekilde bulunmalarını ifade etmektedir.”³⁸⁷.

3. Ölçütler

Anayasa'nın 169. maddesi bir yerin orman sınırları dışına çıkarılabilesine ancak bilim ve fennin yapacağı değerlendirmeler sonucunda ve normda öngörülen koşulların gerçekleşmesiyle olarak tanımaktadır.

Bu ölçütlerin ilki, orman alanının tarım arazisine dönüştürülebilmesi için, bilim ve fen açısından o yerin orman olarak korunmasında hiçbir yarar olmadığını aksine tarım alanına dönüştürülmesinde kesin yarar bulunduğunun tespit edilmesidir. Bir ormanın, orman olarak korunmasında bilim fen açısından hiçbir yarar görülmemesi ölçütünün gerçekleşmesi, tam da dayanak alınan ölçüte göre yani bilim ve tekniğe göre olanaksız görülmektedir. Geniş bir biyoçeşitliliğe ev sahipliği yapabilen, iklim değişimiyle mücadelede oldukça önemli bir rol üstlenen ormanların, şimdiki ve gelecek kuşaklar ile diğer canlı türleri açısından “orman” olarak korunmasında her halükârda yarar olacağı kuşkusuzdur³⁸⁸.

Diğer ölçüt ise “bilim ve fen bakımından orman niteliğinin tam olarak kaybedilmiş” olmasıdır. Buna göre, 31.12.1981 tarihinden önce bilim ve fen açısından orman niteliğini tam olarak kaybetmiş yerler tarım/hayvancılıkta kullanımında yarar olması ya da toplu

³⁸⁷ AYM, E. 2021/110, K. 2023/175, 11/10/2023, RG. 27.12.2023/ 32412.

³⁸⁸ KUVAN, Yalçın/ YURDAKUL EROL, Seçil/ YILDIRIM, H. Tezcan, “Türkiye’de ve Dünyada Anayasa-Ormanlık İlişkileri: Yeni Anayasaya Yönelik Öneriler”, in. Özden, Sezgin (Ed.) İkinci Yeşil Kitap- Yeni Anayasa’da Orman, Ankara, Türkiye Ormanlılar Derneği Yayını, 2016, s. 66, 68; GÜNEŞ, “Orman Hukuku”, s. 160.

yerleşimlerin bulunması nedenleriyle orman sınırları dışına çıkarılmaktadır. Ancak bilim ve fenne göre bir ormanın, orman niteliğini doğal yollarla yitirmesi olağanüstü bazı durumlar dışında olanaksızdır. Orman niteliğinin doğal olarak kaybına, bir yanardağ patlaması sonucunda orman arazisinin tamamen lav altına kalması, deniz taşmasına bağlı olarak ormanın bütünüyle su dibine gömülmesi ya da tüm orman örtüsünü yok edecek bir salgın hastalığın yayılması gibi durumlar örnek gösterilmektedir. Bu olağanüstü durumlar dışında orman alanı bilim ve fenne göre orman niteliğini kaybetmez³⁸⁹. Öğretide ormanlarda yapay yollarla yani insan müdahalesiyle gerçekleştirilen tahrip edici eylemlerin suç oluşturduğu vurgulanmakta ve hem de bu şekilde tahrip edilmiş alanların yeniden ormanlaştırılmasının büyük olasılıkla olanaklı olduğu dile getirilmektedir³⁹⁰. Yargıtay bir kararında, “bilim ve fen bakımından orman niteliğini tam olarak kaybetme” ölçütünden doğal ve gerçek nitelik kaybının anlaşılması gerektiğine hükmetmiştir³⁹¹. Yüksek Mahkeme, ormanın yapay yollarla, zorla tahrip edilmesinin gerçekte “bilim ve fen açısından nitelik kaybı” olmadığını bu eylemler sonucunda orman niteliğinin kaybettirildiğini ifade etmiştir. Yargıtay, Orman Kanunu’nun 2. maddesinin B bendinde karşılığını bulan bu ölçütün aksi yönde yorumlanması hâlinde, “*ormanların bilinçli bir biçimde niteliğinin kaybettirilmesine, tahribine ve yok edilmesine izin verildiği*”³⁹² sonucuna ulaşılacağını bu durumun da açıkça Anayasa’ya (169 ve 170. maddelerine) aykırı olacağını vurgulamıştır. Kararda, suç oluşturacak eylemlerle ve zorla ormanların niteliğinin kaybettirilmesinin yasalarla korunamayacağının altını çizilmiştir.

AYM bir kararında orman sınırları dışına çıkarılan yerlerin “doğal yollarla” niteliğini kaybettiğini ifade etmiş³⁹³ olsa da doğal yollarla nitelik kaybının oldukça seyrek biçimde gerçekleşebileceği göz önünde bulundurulduğunda bu tespitin yerinde olmadığı anlaşılmaktadır. Anayasa ile öngörülmüş olan “bilim ve fenne göre” orman niteliğini kaybettiği tespit edilen alanlar ölçütünü direkt olarak ormancılık/ekoloji bilimi hatalı bularak reddetmektedir. Bu hükme dayanılarak orman sınırı dışına çıkartılan yerler, aslında büyük

³⁸⁹ ATMIŞ/ ERDÖNMEZ/ ÖZKAZANÇ, “Türkiye’de Ormansızlaşma”, s. 46; “‘2B’ Sorunu Gerçekler-Öneriler”, Ankara, Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği, 2006, s. 14, 15; ATBAŞOĞLU, Ferruh, “Ormanlarımızın Anayasa ve Yasalardaki Yeri ve Geleceği”, in. Özden, Sezgin (Ed.) İkinci Yeşil Kitap Yeni Anayasa’da Orman, Türkiye Ormancılar Derneği Yayını, 2016, s. 28.

³⁹⁰ ÇAĞLAR, Yücel, “2B Olgusunun Tarihsel ve Nesnel Boyutları”, in. Orman Kadastro ve 2/B Sorunu Sempozyumu- Bildiriler ve Panel, TMMOB, 2004, s. 37; ATBAŞOĞLU, Ferruh, “Görünmeyen Yangın 2/B”, in. Orman Kadastro ve 2/B Sorunu Sempozyumu- Bildiriler ve Panel, TMMOB, 2004, s. 59, 60; “‘2B’ Sorunu Gerçekler- Öneriler”, s. 20, 21;

³⁹¹ Yargıtay 20. HD., E. 2018/1578, K. 2018/5860, 24.09.2018, lexpera.com (çevrimiçi/erişim tarihi: 23.05.2024).

³⁹² Y20. HD, E. 2018/1578, K. 2018/5860, 24.09.2018, lexpera.com (çevrimiçi/erişim tarihi: 23.05.2024).

³⁹³ AYM, E. 2021/110, K. 2023/175, 11.10.2023, RG. 27.12.2023/ 32412.

olasılıkla suç teşkil eden müdahalelere bağlı biçimde, yapay olarak niteliği kaybettirilmiş ve yeniden ormana dönüştürülme olanağı taşıyan yerlerdir.

Anlaşılmaktadır ki orman alanlarında daraltma yasağının istisnaları açısından temel alınan ölçütlerin gerçekte bilim ve fen açısından bir karşılığı yoktur. Çünkü tekraren altını çizmek gerekirse, hâli hazırda orman niteliğine sahip bir yerin orman olarak korunmasında bilim ve fen açısından hiçbir yarar görülmemesi olanaksızdır; bir yerin orman niteliğinin bilim ve fen açısından tam olarak kaybı ise olağanüstü hâllere özgüdür. Dolayısıyla en baştan hatalı olan bu ölçütlere dayalı olarak orman sınırlarında daraltma yapılabileceğinin Anayasa’da yer alıyor olması 169. maddede öngörülen daraltma yasağını anlamsız kılmanın yanı sıra açıkça ormanların korunması yükümlülüğüne aykırıdır³⁹⁴.

4. Ek Madde 16 İle Orman Sınırı Dışına Çıkarma

2018 yılında yürürlüğe giren 7139 sayılı Kanun³⁹⁵ ile 6831 sayılı Orman Kanunu’na, ek 16. madde eklenmiştir. Bu madde uyarınca da orman sınırları dışına çıkarma işlemleri gerçekleştirilmektedir. Düzenlemenin ilk fıkrasına göre;

“Orman ve Su İşleri Bakanlığınca, bilim ve fen bakımından orman olarak muhafazasında hiçbir yarar görülmeyen ve tarım alanına dönüştürülmesi de mümkün olmayan yerler ile bu maddenin yürürlüğe girdiği tarihte üzerinde yerleşim yeri bulunan ya da yerleşim yeri oluşturulması uygun olan taşlık, kayalık, verimsiz ve fiilen orman vasfı taşımayan alanlardan, sınırları Cumhurbaşkanınca belirlenen alanlar; Cumhurbaşkanınca belirlenecek usul ve esaslara göre Orman Genel Müdürlüğünce orman sınırları dışına çıkartılarak tapuda Hazine adına tescil edilir. Orman sınırları dışına çıkartılan alanın iki katından az olmamak üzere Devletin hüküm ve tasarrufu altında veya Hazinenin özel mülkiyetinde bulunan taşınmazlar Orman Genel Müdürlüğüne orman tesis etmek üzere tahsis edilir.”

Ek 16. maddeye göre,

- i- bilim ve fen açısından orman olarak korunmasında hiçbir yarar görülmeyen ve tarım alanına dönüştürülmesi de olanaklı olmayan yerler,

³⁹⁴ AKMAZ, s. 104, 158, 161; BOZKURT, s. 541.

³⁹⁵ 7139 sayılı Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğünün Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun ile Bazı Kanunlarda Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, RG. 28.04.2018/ 30405.

- ii- maddenin yürürlüğe girdiği tarih olan, 28.04.2018 tarihinde üzerinde yerleşim yeri bulunan ya da yerleşim yeri oluşturulması elverişli görülen taşlık, kayalık, verimsiz ve fiilen orman vasfı taşımayan yerler

içinden cumhurbaşkanınca belirlenen alanlar, yine cumhurbaşkanı tarafından belirlenecek olan usul ve esaslara göre orman sınırları dışına çıkarılabilir.

Bu madde, Anayasa'ya aykırı görülerek iptal istemiyle Anayasa Mahkemesi'ne taşınmıştır. Mahkeme, ilgili düzenlemeyi 169. maddenin son fıkrasıyla öngörülen orman sınırları dışına çıkarılma durumlarıyla eşleştirmiş, böylece Anayasa'ya uygun olduğuna hükmetmiştir. AYM ilkin ek 16. maddede orman sınırları dışına çıkarılabileceği belirtilen alanları gruplandırmıştır:

“Fıkranın birinci cümlesinin kalan kısmında orman sınırları dışına çıkartılacak yerler, bilim ve fen bakımından orman olarak muhafazasında hiçbir yarar görülmeyen ve tarım alanına dönüştürülmesi de mümkün olmayan yerler;

(...) bu maddenin yürürlüğe girdiği 28/4/2018 tarihinde üzerinde yerleşim yeri bulunan ya da yerleşim yeri oluşturulması uygun olan taşlık, kayalık, verimsiz ve fiilen orman vasfı taşımayan alanlar olmak üzere ikiye ayrılmıştır.”³⁹⁶.

Ertesinde bu kategorileri 169. maddenin son fıkrasıyla eşleştirmiştir:

“(...)Birinci gruba giren yerler bakımından Anayasa'nın 169. maddesinin dördüncü fıkrasında yer alan “Orman olarak muhafazasında bilim ve fen bakımından hiçbir yarar görülmeyen,(...)” ibaresiyle bu yerlerin orman sınırları dışına çıkarılmasına imkân tanınmış ve bu konuda ilgili Anayasa hükmünde herhangi bir tarih sınırı öngörülmemiştir.”³⁹⁷.

“İkinci grup alanlar bakımından da kuralda bu maddenin yürürlüğe girdiği tarihte üzerinde yerleşim yeri bulunan ya da yerleşim yeri oluşturulması uygun olan taşlık, kayalık, verimsiz tüm alanların değil bu nitelikleri taşımakla birlikte aynı zamanda ancak fiilen orman vasfı taşımayan alanların orman sınırı dışına çıkarılmasına izin verilmiştir. Dolayısıyla fıkra da yer alan “fiilen orman vasfı taşımayan alan” ibaresiyle kastedilenin Anayasa'nın anılan hükmünde yer alan “...bilim ve fen bakımından orman niteliğini tam olarak kaybetmiş olan...” ibaresine karşılık gelen alanları kapsadığı anlaşılmaktadır. Bu çerçevede kural uyarınca bu maddenin yürürlüğe girdiği tarihte

³⁹⁶ AYM, E. 2018/104, K. 2020/39, 16.07.2020, RG. 27.11.2020/ 31317, para. 146.

³⁹⁷ AYM, E. 2018/104, K. 2020/39, 16.07.2020, RG. 27.11.2020/ 31317, para. 146.

üzerinde yerleşim yeri bulunan ya da yerleşim yeri oluşturulması uygun olan taşlık, kayalık ve verimsiz alanlar ancak Anayasa'nın 169. maddesinin anılan hükmü uyarınca bilim ve fen bakımından orman niteliğini tam olarak kaybetmiş ise orman sınırları dışına çıkartılabilir. Bu niteliği taşımayan alanların ise kural gereği orman dışına çıkarılması mümkün değildir.”³⁹⁸.

Mahkeme'nin bu yaklaşımı öğretide eleştiriyile karşılanmıştır³⁹⁹. Yukarıda değinildiği gibi, Anayasa'nın 169. maddesinde belirlenmiş olan iki istisna durum dışında orman sınırlarında daraltma yapılması yasaktır. AYM, Orman Kanunu'na eklenen ek madde 16 düzenlemesini, yeni/ farklı bir düzenleme olarak değerlendirmemiş, Anayasa'nın 169. maddesinde öngörülen sınır dışına çıkarma hâlleriyle uyumlu bulmuştur. Ancak, ek madde 16 düzenlemesi açıkça, Anayasa'nın anılan maddesinden farklı yönde hükümler içermektedir.

Anayasa'nın 169. maddesinin son fıkrası, orman olarak korunmasında bilim ve fen açısından hiçbir yarar görülmeyen ama tarım alanına dönüştürülmesinde kesin yarar olduğu tespit edilen yerlerin orman sınırları dışına çıkartılabileceğini buyurmuştur. AYM, Ek 16. maddede geçen, bilim ve fen bakımından orman olarak korunmasında yarar bulunmama koşuluna dayanarak, bu düzenlemenin 169. maddenin ilgili kısmıyla örtüştüğünü dile getirmiştir. Ancak ek madde 16'nın orman sınırları için aradığı koşul bundan ibaret değildir. Maddede açıkça, orman sınırları dışına çıkarılacak bu alanların, tarım arazisine dönüştürülmesi olanaksız yerlerden olması gerektiği öngörülmüştür. İki düzenleme arasındaki zıtlık apaçık bir biçimde ortadadır.

Bununla birlikte AYM'nin, ek 16. maddenin ikinci kategorisi olarak değerlendirdiği, 28.4.2018 tarihinde üzerinde yerleşim yeri bulunan ya da yerleşim yeri oluşturulması uygun olan alanlar kısmını, Anayasa'nın 169. maddesiyle öngörülmüş olan 31.12.1981 tarihinin baz alındığı istisnai durumla eşleştirmiştir. Bilindiği üzere Anayasa'nın anılan maddesinin son fıkrasında, 31.12.1981 tarihinden önce bilim ve fen açısından orman niteliğini tam olarak yitirmiş, tarım/ hayvancılıkta kullanılmasında yarar olduğu belirlenen araziler ile toplu yerleşim hâline dönüşmüş alanların orman sınırları dışına çıkartılabileceğine hükmedilmiştir. Ek madde 16 ise her şeyden önce, Anayasa'da belirlenmiş olandan farklı bir tarih öngördüğünden 169. maddeye aykırıdır. Ek 16. maddenin, AY md. 169'dan ayrılan kısmı bununla da sınırlı değildir. 169. maddede, orman sınırları dışına çıkarılacak toplu yerleşim yerleri hali hazırda (31.12.1981 tarihinden önce) var olan yerlerdir, oysaki Ek 16. madde, saydığı bazı alanların

³⁹⁸ AYM, E. 2018/104, K. 2020/39, 16.07.2020, RG. 27.11.2020/ 31317, para. 147.

³⁹⁹ SÜMER, s. 74-83; AYKUL, Ekolojik Hukuk, s. 157- 159; ATMIŞ/ ERDÖNMEZ/ ÖZKAZANÇ, Türkiye'de Ormansızlaşma, s. 45, 46.

yerleşim yeri oluşturulmasına uygun görülüp bu amaçla orman sınırı dışına çıkartılabileceğini de öngörmektedir.

Mahkeme'nin, Ek 16. maddeyi Anayasa'ya uygun bulma gerekçelerinden biri de bu düzenlemenin orman sınırları dışına çıkartılacak yerlerin iki katından az olmamak koşuluyla *“devletin hüküm ve tasarrufu altında veya Hazinesin özel mülkiyetinde bulunan taşınmazlar Orman Genel Müdürlüğüne orman tesis etmek üzere tahsis edilir”* hükmüdür. AYM'nin açıklaması şöyledir:

“Kuralla yukarıda belirtilen çerçevede genel olarak orman olarak muhafazasında bilim ve fen bakımından hiçbir yarar bulunmayan, fiilen orman vasfını yitirmiş yerlerin orman sınırlarının dışına çıkartılmasının, bu alanların iki katından az olmayan alanın orman yetiştirmek üzere OGM'ye tahsisinin düzenlendiği ve kuralın amacı dışında keyfi olarak kullanılmasını önleyecek yargısal başvuru yollarının bulunduğu gözetildiğinde kuralla Anayasa'nın 169. maddesinin ihlal edilmediği sonucuna ulaşılmıştır.”⁴⁰⁰.

Buna karşılık öğretide ormanların ağaç topluluğu olmanın ötesinde bir ekosistem olduğu vurgulanarak, yeni bir orman ekosisteminin bütünüyle oluşabilmesi için onlarca yıla ihtiyaç olduğu dile getirilmiştir⁴⁰¹. Dolayısıyla orman sınırları dışına çıkarılan yerlerin karşılığında yeni orman yetiştirilecek olması, ormanların oluşum süreleri göz önünde bulundurulduğunda orman sınırlarında daraltma yapılabilmesini doğrulayabilmek için yeterli görülmemektedir⁴⁰².

Ek madde 16 düzenlemesiyle ilgili tüm bu sorunların yanı sıra, 07.01.2021 tarihinde bu maddenin uygulanmasına ilişkin olarak yürürlüğe giren Yönetmelik'in 5. maddesinde, yerleşim yeri oluşturulması uygun görülen alanlar için bir tarih sınırlaması öngörülmemiştir. Yönetmelik, Ek 16. maddeyi AYM'nin kararında yer verdiği gibi iki gruba ayırmamış orman sınırları dışına çıkarılabilecek üç koşul ve üç alan belirlemiştir:

Sınırları cumhurbaşkanı tarafından tespit edilecek yerler,

- i) *“bilim ve fen bakımından orman olarak muhafazasında hiçbir yarar görülmeyen ve tarım alanına dönüştürülmesi de mümkün olmayan yerler.*
- ii) *7139 sayılı Kanunun yürürlüğe girdiği 28/4/2018 tarihi itibarıyla üzerinde yerleşim bulunan yerler.*

⁴⁰⁰ AYM, E. 2018/104, K. 2020/39, 16.07.2020, RG. 27.11.2020/ 31317, para. 149.

⁴⁰¹ ATMIŞ/ ERDÖNMEZ/ ÖZKAZANÇ, Türkiye'de Ormansızlaşma, s. 46.

⁴⁰² Sümer'in bu yöndeki kapsamlı eleştirisi için bk. SÜMER, s. 78, 79.

- iii) *Yerleşim yeri oluşturulması uygun olan taşlık, kayalık, verimsiz ve fiilen orman vasfı taşımayan yerler.*” olarak sayılmıştır.

Orman Kanunu’nda yer alan Ek 16. maddenin varlığı, orman alanlarında Anayasa’nın öngördüğü istisnalar dışında daraltmaya yol açacağından açıkça Anayasa’ya aykırıdır⁴⁰³. Bu durumun ormanlara yönelik tahribi, orman işgallerini arttıracığı ifade edilmektedir⁴⁰⁴. Buna karşılık hâlâ yürürlükte olan bu maddeye dayanarak, 2022- 2023 yılları arasında yaklaşık 16 karar çıkartılmıştır⁴⁰⁵.

SONUÇ

Ormanlar Anayasa’da özellikli bir korumanın öznesi konumunda yer almaktadır. Anayasa’nın 169. maddesi orman varlığını koruma, genişletme ve ormanların zarar görmesini önlemeye dönük detaylı ve net hükümler içermektedir.

Ormanların tarihi süreç içinde çeşitli biçimlerde ve sistematik olarak tahrip edilmesi, karşı karşıya kaldığı yok olma tehlikesi 1961 ve 1982 Anayasası dönemlerinde göz ardı etmenin olanaksız olduğu bir boyuta erişmiş, bu tahribatın, kötü gidişatın yol açtığı ve açacağı felaketlerin önüne geçilmeye çalışılmıştır.

Osmanlı döneminden Cumhuriyet dönemine dek ormanlara dönük bakış açısı ve bağlı olarak bu alanların kullanımı incelendiğinde, zaman içinde gerekçeler farklılık gösterse de ormanların daima tahriple sonlanan bir biçimde kullanıldığı görülmektedir. Ormansızlaşmaya yol açan alışkanlıklar, gereksinimler, siyasi söylev ve kararlar bu alanların anayasal boyutta korunmasını zorunlu hâle getirmiştir. Doğrudan doğruya ormanların korunmasına yönelik bir hüküm ilk kez 1961 Anayasası’nın 131. maddesinde yer almıştır. Ancak bu düzenlemenin öngördüğü koruma 1970 yılında ekonomik ve politik tercihlere bağlı olarak gerçekleştirilen değişikliklerle

⁴⁰³ **BOZKURT**, s. 539; **AKMAZ**, s. 105, 106.

⁴⁰⁴ **ERDÖNMEZ**, Orman ve Yaban, s. 239, 240; **DEMİREL**, Nisa Sude, “Binlerce hektarlık ormanlık alan orman sınırı dışına çıkarıldı ‘Ek madde 16, orman işgalinin önünü açıyor’”, <https://www.evrensel.net/haber/505959/binlerce-hektarlik-ormanlik-alan-orman-siniri-disina-cikarildi-ek-madde-16-orman-isgalinin-onunu-aciyor#:~:text=Resm%C3%AE%20Gazete'de%2013%20Aral%C4%B1k,kapsam%C4%B1nda%20orman%20s%C4%B1n%C4%B1r%C4%B1%20d%C4%B1%C5%9F%C4%B1na%20%C3%A7%C4%B1kar%C4%B1ld%C4%B1.>, (çevrimiçi/ erişim tarihi: 15.05.2024); **KUTLU**, Dilan, “Türkiye Ormanlıklar Derneği Başkanı Hüsrev Özkara: ‘3 Bin 200 Adet Futbol Sahası Büyüklüğündeki Alan Ormanlık Vasfından Çıkarıldı’”, https://ankahaber.net/haber/detay/turkiye_ormancilar_dernegi_baskani_husrev_ozkara_3_bin_200_adet_futbol_sahasi_buyuklugundeki_alan_ormanlik_vasfindan_cikarildi_166368#, (çevrimiçi, erişim tarihi: 15.05.2024).

⁴⁰⁵ Söz konusu cumhurbaşkanı kararlarından bazıları için bk. 8119 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı, RG. 19.01.2024/ 32434; 7951 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı, RG. 13.12.2023/ 32398; 7552 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı, RG. 03.09.2023/ 32298.

zayıflatılmıştır. 1982 Anayasası'nı hazırlayanlar, ormanların korunmasının ülke için taşıdığı önemi vurgulamış ve hükmü yeniden ele alarak bugünkü şekline kavuşturmuştur.

Bugün, hükmün anayasal varlığının, ormanların sırf ekonomik çıkarları gerçekleştirmek için zarar görmesinin önlenmesi ve hem de küresel iklim değişikliğiyle mücadele edebilmek için son derece gerekli olduğu görülmektedir. Çünkü doğayı bir meta olarak gören kapitalist ekonomik sistem ve bu düzenin neden olduğu iklim krizi orman varlığı üzerindeki en büyük ve güncel tehdidi oluşturmaktadır.

Gezegenin içinde bulunduğu durum, iklim değişikliğine bağlı sorunların etkisinin gelecekte daha da artacağını ortaya koymaktadır. Yarın, iklim krizine bağlı biçimde ortaya çıkacak olan biyoçeşitlilik kaybı, kuraklık, kıtlık ve aşırı hava olayları ve bunların yaratacağı etkiler gelecek kuşakların haklarının kullanımı kısmen/tamamen ortadan kaldıran başlıca sorunlar arasında yer alacaktır. Ormanlarla iklim krizi arasındaki ilişki göz önünde tutulduğunda, ormanların gelecekte de özenle korunmasının gerekeceği söylenebilir.

“Ormanların Korunması ve Geliştirilmesi” başlıklı 169. madde, 1982 Anayasası'nın “Mali ve Ekonomik Hükümler” adlı dördüncü kısmının, “Ekonomik Hükümler” başlığını taşıyan ikinci bölümünde “Ormanlar ve Orman Köylüsü” alt başlığı içinde yer almaktadır. Normun Anayasa'daki konumuna bakıldığında, ormanların korunmasına ilişkin içeriğin dikkate alınmadığı, bu alanların taşıdığı ekonomik değer ön planda tutularak bir yer tercihinde bulunduğu ifade edilebilir. Bu tercih, hükmün anlamı ve yapısı Anayasa'nın sistematığıyla birlikte değerlendirildiğinde yerinde görünmemektedir. Normun özelliklerini göz önünde bulundurduğumuzda, Anayasa sistematığı içerisinde uygun olan yerin “Temel Haklar ve Ödevler” kısmı olduğu kanaatindeyiz. 169. maddeyi klasik hak normlarından ayıran, hükmün basitçe ve açıkça bir hak ve hak sahibinden bahsetmiyor oluşudur. Norm, hak ve hak sahibi üzerinden değil yükümlü ve yükümlülük(ler) üzerinden kurgulanmış, muhatabının devlet olduğu birçok yükümlülük belirlemiştir. Devletin bir sürü yükümlülüğü varsa, birileri de hak sahibi olmalıdır. Çünkü (X)'in yükümlü olabilmesi için mutlaka bir hak sahibinin varlığına gereksinim vardır; ortada bir hak sahibi yoksa yükümlü de olmaz. Bir diğer ifadeyle yükümlülüğün varlığı hakkı, hakkın varlığı yükümlülüğe içkindir. Anayasa metinleri etki alanı içindeki bireylerle devlet arasında hukuki ilişkiler kurar. Buna göre 169. madde uyarınca yükümlü devlet ise doğal olarak hak sahibinin birey olduğu anlaşılmaktadır. Hak sahibinin spesifik olarak kim olduğunu ise (yurttaşlar mı, orman köylüsü mü, herkes mi gibi) Anayasa'nın 56. maddesinde düzenlenen ve 169. maddeyi kapsadığına dair kuşkuumuzun olmadığı çevre hakkından yola çıkarak bulabiliriz. Çevre hakkının süjesi, normda açıkça “herkes” olarak

belirlenmiştir. Herkes sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahip ise, çevreyi oluşturan ormanların korunması ve geliştirilmesi hakkının da öznesinin “herkes” olduğu sonucuna ulaşmak olanaklıdır.

Diğer yandan çevre hakkı, çevreyi genişletme, çevre sağlığını koruma ve çevre kirlenmesini önleme ödevlerini devletle birlikte yurttaşlara da yüklemiştir. Ormanlar, çevre hakkının konularından birini oluşturur, dolayısıyla yurttaşlar 56. madde gereği, ormanların korunması açısından yükümlüdür. Bu durumda yurttaşların Anayasa’nın 56 ve 169. maddelerine dayanarak ormanların korunması amacıyla ve diğer anayasal özgürlüklerine başvurarak sergileyecekleri her türlü aktif tavır hem bir ödevin karşılığı ve hem de hakkın kullanımıdır. Yurttaşların bu ödevi yerine getirirken temel alabilecekleri anayasal zemini örgütlenme ve toplanma özgürlükleri oluşturur. Çevrenin/ ormanların korunması için yurttaşlar tarafından ortaya koyulacak kolektif mücadele, kâğıt üzerinde yazılı duran haklara anlam ve ruh kazandırır; Anayasa’ya sahip çıkılması anlamına gelir.

Anayasa’nın 169. maddesi ile devlete, ormanlar yönünden hiçbir ayırım yapılmaksızın ormanların korunması, genişletilmesi ve gözetilmesi ile yanan ormanların yerinde yeni orman yetiştirilmesi ödevleri verilmiştir. Norm, ormanlara zarar verebilecek faaliyet ve eylemlerde bulunulmasını (i), orman tahribine yol açacak siyasi propaganda yapılmasını (ii), orman suçları için -belirli durumlar dışında- af yasası çıkarılmasını (iii) ve orman sınırlarında daraltma yapılmasını yasaklamaktadır. Bununla birlikte 169. maddeye göre, devlet ormanları ancak devletçe yönetilip işletilebilir; devlet ormanlarının mülkiyetinin devrolunması, bu alanların zaman aşımıyla mülk edinilmesi ve kamu yararı dışında irtifak hakkına konu edilmesi mümkün değildir.

Çalışmamız kapsamında 169. maddeyi maddenin lafzını dikkate alarak “güvenceler” ve “yasaklar” olarak çözümledik, yaptığımız incelemeyi takiben ulaştığımız sonuçları toplu bir biçimde anlatacağız.

1. Anayasa bir orman tanımı yapmamış, bu iş yasa koyucuya bırakmıştır. AYM, değerlendirdiği uyuşmazlıklarda Orman Kanunu’nca yapılmış tanımı temel almaktadır. Tüm mevzuat, bu tanım üzerine bina edilmiştir. Kanunun belirlediği tanımın içeriği öğretilde iki yönden eleştirilmekte ve ayrıca bu tanımın Anayasa’da bulunması gerektiği ileri sürülmektedir. Bu eleştirilerden ilki Kanun’daki tanımın ormanın asıl özelliklerini ve anlamını içermiyor olduğundan eksik olduğudur. Zira bilimsel açıdan orman, canlı ve cansız faktörlerin karşılıklı iletişim ve bağ ile bir araya getirdiği bir yaşam birliği, ekosistemdir. Oysaki Kanun ormanı yalnızca ağaç/ ağaççık topluluğu ile toprak

unsuruna indirgemekte, bu ögelere “orman” niteliğini kazandıran sistem olma özelliğine yer vermemektedir. Öte yandan Kanun’daki tanım, orman sayılmayan yerler ile beraber ele alındığında karmaşık ve belirsiz bulunmaktadır. Öyle ki bir yerin orman olup olmadığının anlaşılabilmesi, hukuki bilgi ve teknik ormancılık bilgisi gerektirmektedir. Her iki durum da ormanların korunması açısından sorun yaratmaktadır. Ormanlara ilişkin tanımın Anayasa yapıcı tarafından belirlenmesi gerektiği savı ise böylece orman tanımının politik/ ekonomik müdahalelere dayalı biçimde orman varlığının aleyhine değiştirilemeyeceğini dile getirmektedir. Bizce ormanların gerçek anlamda korunabilmesi için hukuki tanımın ormanlara ilişkin Anayasa’nın çizdiği çerçevede, anlaşılır bir içerikte ve mutlaka bilimsel tanımları uyumlandırarak belirlenmesi gereklidir. Bu tanıma Anayasa’da yer verilmesi ormanların korunmasına elbette bir katkı sunabilir ancak olmazsa olmaz bir koşul değildir. Çünkü, Anayasa 169. maddesinde hâlihazırda orman alanlarının korunmasına yönelik detaylı ve net hükümler içermektedir. Yasa koyucunun takdir yetkisi bu bağlamda Anayasa’nın belirlemiş olduğu güvencelerle sınırlıdır.

2. Anayasa’nın “Ormanların Korunması ve Geliştirilmesi” başlıklı 169. maddesinin hem temel varlık nedeni hem de yöneldiği başlıca amaç ormanların korunmasıdır. Norm genel itibarıyla bu erek ekseninde şekillendirilmiştir. Bu nedenle, 169. maddedeki diğer yükümlülüklerin yerine getirilmesi ya da ihlali özünde koruma yükümlülüğünün gerçekleştirilip gerçekleştirilmediği sonucunu doğuracaktır.
3. Devlet, ormanları kendisinden, üçüncü kişilerin müdahalelerinden ve doğal kayıplardan korumalıdır. Koruma yükümlülüğü bu amaç için gerekli kanunları koyma ve tedbirleri alma ödevlerine içkindir. Bu bağlamda devlet, orman ekosistemiyle uyumlu, dengeli bir kullanım rejimi belirleyen, öngörülebilir ve dolayısıyla engellenebilir tüm riskleri göz önünde bulundurup önleyici ve onarıcı tedbirler içeren güçlü bir mevzuat ve bu mevzuatın uygulanmasını sağlayacak adli idari mekanizmayı tesis etmelidir.
4. Ormanların korunması yükümlülüğü, ormanların zarar görme riskinin ortada olduğu ya da durumun koşullarında bu riskin bilinmesinin beklendiği her durum için geçerlidir. Eğer koruma yükümlülüğü bir şekilde yerine getirilemediyse, bunun nedenleri ve sorumluları tespit edilmeli gerekli yaptırımlar uygulanmalıdır. Her halükârda somut bağlamda ve rasyonel olarak mümkün olan ölçüsünde zarar ortadan kaldırılmaya/ telafi edilmeye çalışılmalıdır.

5. Ormanların korunması ve normda öngörülen diğer yükümlülüklerin ifası kaçınılmaz olarak masraflıdır ve mali kaynakların tahsisini gerektirir. Tabiatıyla ormanların korunması ve bağlı yükümlülükler, devletin mali olanakları ölçüsünde yerine getirilecektir. Ancak bu doğal sınır konu sadece Anayasa'nın 169. maddesi olduğunda değil, tüm anayasal hak ve özgürlüklerin yerine getirilmesi için geçerlidir. Dolayısıyla sanki sırf sosyal ve ekonomik alanda gerçekleştirilecek ödevler bir masraf gerektiriyormuş gibi, bu ödevlerin mali olanaklara bağlı ifa edileceğini öngören Anayasa'nın 65. maddesi, ormanların korunması açısından kategorik bir engel oluşturacak biçimde kullanılmamalıdır. Devlet, ormanların korunması ve geliştirilmesi normu açısından yükümlülüklerini, içinde bulunduğu koşullarda sahip olduğu olanak ve potansiyele göre gerçekleştirebilecek en iyi ölçüde yerine getirmelidir. Mali olanakların, yükümlülüklerin ifasında gerçek bir önleyici neden oluşturup oluşturmadığı, devletin takdir yetkisini nasıl kullandığı, her somut durumda o durumun koşulları ve yükümlülüğün gerektirdikleri baz alınarak belirlenmelidir.
6. 169. madde ormanların korunmasının yanı sıra orman alanlarının genişletilmesini de öngörmektedir. Devlet, yeni orman alanları oluşturmakla; bunun gerçekleşmesini sağlayacak yasal ve idari ve çerçeveyi tesis etmekle yükümlüdür. Orman alanlarının genişletilmesi ödevi, orman sınırlarının daraltılması yasağıyla birlikte ele alındığında bu hükümlerin açıkça ifade edilmiş olmasa da geriye götürülemezlik ilkesine içkin olduğu yorumu yapılabilir. Dolayısıyla söz konusu güvencelerin gerisine düşecek düzenlemeler yapılması olanaklı değildir. OGM tarafından paylaşılan istatistiklere göre Türkiye'de orman alanları devamlı artış göstermektedir. Ancak bu artış büyük oranda, kırdan kente göçlerle boş kalan arazilerin zaman içinde ve kendiliğinden ormana dönüşmesine bağlı olarak gerçekleşmektedir. Bu tablonun devletin ormanları genişletme yükümlülüğünün gerçek ve tam bir karşılığını oluşturmadığı açıktır. Hüküm açıkça devlete ormanların nicelik yönünden arttırılması ödevini vermiştir, dolayısıyla devlet aktif bir biçimde hareket ederek ormanlaştırma çalışmaları yapmakla yükümlüdür.
7. 169. madde, yanan ormanların yerinde yeni orman yetiştirilmesini buyurmuş ve bu yerlerde tarım ve/veya hayvancılık yapılmasını yasaklamıştır. Normun, ormanın aynı toprak parçası üzerinde yetiştirilmesini zorunlu kılması orman varlığının devamlılığının sağlanması açısından önem taşımaktadır. Yanan alanlarda ormanlaştırma yükümlülüğü, restorasyon çalışmalarının yapılacağı orman ekosisteminin özellikleri ve potansiyeline bağlı biçimde gerçekleştirilecektir.

8. Norm uyarınca devlet, ormanları hiçbir ayrıma yer vermeksizin gözetmekle yükümlüdür; bu açıdan denetim faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi yaşamsal önem taşır. Gözetim yükümlülüğü olağan biçimde, mülkiyeti özel kişi ya da kamu tüzel kişilerine ait ormanlar üzerinde bu kişilerin mülkiyet hakkından doğan yetkilerini bir ölçüde sınırlandırmaktadır. Anayasa'nın devleti mülkiyetin kime ait olduğu fark etmeksizin ormanları gözetmekle yükümlü kılması, devletin ülke içinde sahip olduğu egemenlik yetkisinin mantıklı bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Zira, ormanlar bir diğer ifadeyle bütün olarak çevre, devletin ülke ögesinin bir parçasını oluşturmaktadır. Devlet, iç egemenlik yetkisinin kendisine verdiği ülke içinde kural koyma/uygulama ve denetleme tekeline dayanarak doğal mekân olan ülkeyi yani onu oluşturan çevreyi korur ve gözetir. Dolayısıyla devletin ülkesini var eden önemli bir çevresel değer olan ormanların gözetilmesinde bu yerlerin mülkiyetinin kime ait olduğu bir önem taşımamaktadır.
9. 169. maddede açıkça devlet ormanlarının yönetiminin ve işletilmesinin ancak devlet tarafından ve kanunla gerçekleştirilebileceği öngörülmüştür. Devlet ormanlarının yönetim ve işletimi için yaptırılır/ işletilir gibi ifadeler içeren yasal düzenlemeler norma aykırı olacaktır.
10. 169. madde, devlet ormanlarının mülkiyetinin devredilmesini yasaklamış, bu alanların kazandırıcı zamanaşımı hükümleriyle mülk edinilemeyeceğini buyurmuştur. Türkiye'deki orman varlığının neredeyse tamamının devlet ormanı olduğu göz önünde tutulduğunda bu yasakların ormanların korunması açısından gerekli olduğu anlaşılmaktadır. Öte yandan AYM, idare tarafından tutulan hatalı kayıtlarla özel mülke konu edilen devlet ormanlarının belirlenip, bu yerlerin tapularının mülkiyet hakkı sahibine hiçbir tazminat ödenmeden iptal edilmesini mülkiyet hakkının ihlali olarak kabul etmektedir. Devlet ormanları açısından öngörülmüş olan mülkiyetin devri yasağının altını çizen Mahkeme, bu açıdan dengenin mülkiyet hakkından yoksun bırakılan kişilerin uğradığı zarar karşılığında tazminat ödenmesi ya da başkaca yollarla telafi edilmesiyle kurulacağına hükmetmektedir.
11. Devlet ormanlarının kamu yararı dışında irtifak hakkına konu edilmesi mümkün değildir. Bu düzenlemeye koşut olarak çeşitli kanunlarda irtifak hakkı tesis edilebilecek pek çok duruma yer verilmiştir. AYM'ye göre devlet ormanlarının irtifak hakkına konu edilebilmesi için i) yapılmak istenen kamu hizmetlerinin gerektirdiği bina/tesislerin devlet ormanı üzerinde bulunmasında kamu yararı olmalı, ii) bu kamu yararı, orman arazisinin söz konusu hizmetlere tahsisini zorunlu kılmalıdır. Kamu yararının zorunlu bıraktığı durumların tespitinde, talep edilen faaliyetin orman ekosistemi dışında

gerçekleştirilmesinin olanaksız olup olmadığı baz alınmaktadır. AYM genel olarak orman alanlarından irtifak hakkı tesis ederek yararlanma açısından bu kriterleri uygulamaktadır. Mevzuat uyarınca orman alanları çok geniş bir alanda farklı kullanımlara tahsis edilebilmektedir. Öğretide orman alanları için bolca verilen yararlanma izinleri ve bu doğrultuda kurulan tesis/binalarla, orman ekosisteminin bütünlüğünün bozulduğu, bu yerlerin onarımı zor zararlara uğradığı ifade edilmektedir. Bu durumda kanaatimizce orman alanında gerçekleştirilmek istenen herhangi bir faaliyet için kamu yararı ve zorunluluk ölçütleri sağlanmış olsa da mutlaka yarar- zarar karşılaştırılması yapılmalıdır. Bir diğer ifadeyle, yapılmak istenen faaliyet gerçekten kamu yararına içkin ve orman alanı içinde yapılması zorunlu olsa da bu faaliyetin hayata geçirilmesinden doğacak yararın orman alanının uğrayacağı zararı doğrulayıp doğrulamadığı sınanmalıdır. Bu değerlendirme yapılırken, geniş bir biyoçeşitliliğe ev sahipliği yapan, iklim değişikliğiyle mücadelede kritik rol oynayan ormanların yalnızca var olarak insan türü dahil tüm canlılar ve gelecek kuşaklar ile gezegenin bütünü için sağladığı yarar dikkate alınmalı; 169. madde bir bütün olarak göz önünde tutulmalıdır.

12. 169. madde ormanlara zarar verebilecek faaliyet ve eylemlere izin verilemeyeceğini öngörmüştür. Bu hüküm ihtiyat ilkesini de içkin biçimde yorumlanabilir. Çünkü normda, bir zarar olasılığından bahsedilmekte, zararın ortaya çıkacağının kesin olması aranmamaktadır. Zarar riski, tabiatıyla bilimsel çalışmalara dayalı biçimde öne sürülecek, varsayımlara dayanmayacaktır. Yapılan değerlendirmeler sonucunda, orman üzerinde geri dönüşü olmayacak ya da onulması zor zararların doğma olasılığına ulaşıldı ise söz konusu faaliyet/ eylemin yapılması ya da bunlara devam edilmesi olanak dışıdır.
13. Normda, ormanların zarar görmesine yol açacak siyasi propaganda yapılması yasaklanmıştır. Hüküm ifade özgürlüğü hakkının kullanımı açısından asıl olarak siyasetçilere yönelmiş mutlak bir yasak niteliğindedir ve normun yasama sorumsuzluğu yönünden bir istisna oluşturduğu öne sürülebilir.
14. 169. maddeye göre münhasıran orman suçlarını konu edinen genel ve özel af yasalarının çıkartılması yasaktır. Şu hâlde, sırf orman suçlarına özgü olmamak kaydıyla, diğer suçlarla birlikte orman suçlarını da içeren af yasalarının çıkartılması mümkündür. Bununla birlikte normda, ormanları yakmak, ormanı yok etmek ya da daraltmak amacıyla işlenen suçların hiçbir koşulda genel ve özel af kapsamına alınamayacağı öngörülmüştür. Orman suçları için öngörülen af yasağı Anayasa'da öngörülmüş olan tek af yasağıdır ve hükümde bir ayrıma yer verilmediği üzere hem TBMM'nin ve hem de cumhurbaşkanının sahip olduğu af yetkisinin istisnasını oluşturmaktadır.

15. Norm, orman sınırlarının iki istisnai durum dışında daraltılmasını yasaklamaktadır. Hüküm uyarınca (i) orman olarak korunmasında bilim ve fen açısından hiçbir yarar görülmeyen aksine tarım alanına dönüştürülmesinde kesin yarar olduğu belirlenen yerler ile (ii) 31/12/1981 tarihinden önce bilim ve fen açısından orman niteliğini tam olarak yitirmiş olan (a) tarım ve hayvancılıkta kullanılmasında yarar olduğu tespit edilen yerler (b) şehir, kasaba, köy yapılarının toplu olarak bulunduğu yerler dışında orman sınırlarında daraltma yapılması olanak dışıdır. Kanaatimizce bu istisnalar başta daraltma yasağının varlığını anlamsız kılmakla birlikte bütün olarak değerlendirildiğinde ormanların korunması yükümlülüğüne aykırıdır. Çünkü orman sınırlarında daraltma yasağının istisnaları açısından baz alınan ölçütler esasen bilim ve fen tarafında bir karşılık bulamamaktadır. Öyle ki, hâli hazırda orman olan bir yerin orman olarak korunmasında bilim ve fen yönünden hiçbir yarar görülmemesi mümkün değildir; bir yerin orman niteliğini bilim ve fen açısından tam olarak yitirebilmesi ise olağanüstü hâllere özgüdür.

KAYNAKÇA

“‘2B’ Sorunu Gerçekler- Öneriler”, Ankara, Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği, 2006.

AKBULUT, Olgun: “Toplantı ve Örgütlenme Özgürlükleri”, in. İnCEOğlu, Sibel (Ed.), İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa: Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Kapsamında Bir İnceleme, 3. bs., İstanbul, Beta Yayınları, 2013.

AKILLIOĞLU, Tekin: “Kamu Yararı Kavramı Üzerine Düşünceler”, İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi, C. 9, S: 1-3, ss. 11-22.

AKİPEK, Jale G.: “Devlet Orman Arazisi Üzerinde Üst Hakkı”, in. Prof. Dr. Osman F. Berki’ye Armağan, Ankara, Sevinç Matbaası, 1977.

AKMAZ, Mehmet: Orman Korunmasında İdarenin Yükümlülükleri, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, İstanbul, 2021.

ALICA, Süheyla Suzan: “Çevresel Etki Değerlendirmesinin Yargı Kararları Çerçevesinde İrdelenmesi”, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 15, S: 3, 2011, ss. 97- 190.

ALTUNKAŞ, Aysun: “Türk Ceza Hukukunda Af”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, C. 36, S: 166, 2023, ss. 1-60.

ANAYURT, Ömer: Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, İstanbul, 1998, Kazancı, 1998.

ARSLAN, Uğur: Türk Af Hukuku, 1. bs., Ankara, Yetkin Yayınları, 2022.

ATBAŞOĞLU, Ferruh: “Görünmeyen Yangın 2/B”, in. Orman Kadastro ve 2/B Sorunu Sempozyumu- Bildiriler ve Panel, TMMOB, 2004. (atıf şekli: Görünmeyen Yangın 2/B).

ATBAŞOĞLU, Ferruh: “Ormanlarımızın Anayasa ve Yasalardaki Yeri ve Geleceği”, in. Özden, Sezgin (Ed.), İkinci Yeşil Kitap Yeni Anayasa’da Orman, Türkiye Ormancılar Derneği Yayını, 2016.

ATİLA, Mesude: “Türk Anayasa Hukuku’nda Af Kurumu”, Ankara Barosu Dergisi, S:1, 2010, ss. 275- 284.

ATMIŞ, Erdoğan/ **ERDÖNMEZ**, Cihan/ **ÖZKAZANÇ**, Nuri Kaan: “Türkiye’de Ormansızlaşma”, in. Atmış, Erdoğan (Ed.), Türkiye Ormancılığı 2022: Türkiye’de Ormansızlaşma ve Orman Bozulması, Ankara, Türkiye Ormancılar Derneği Yayını, 2022. (atıf şekli: Türkiye’de Ormansızlaşma)

ATMIŞ, Erdoğan/ **KAVGACI**, Ali/ **TUTMAZ**, Ali: “Orman Yangınları” in. Atmış, Erdoğan (Ed.) Türkiye Ormancılığı 2022: Türkiye’de Ormansızlaşma ve Orman Bozulması, Ankara, Türkiye Ormancılar Derneği Yayını, 2022. (**atıf şekli**: Orman Yangınları)

ATMIŞ, Erdoğan/ **TOLUNAY**, Doğanay/ **ERDÖNMEZ**, Cihan: “Orman Yangınlarının Sayısal Analizi”, in. Kavgacı, Ali/ Başaran, Mehmet Ali (Ed.), Orman Yangınları, Ankara, Türkiye Ormancılar Derneği Yayını, 2023.

AYANOĞLU, Sedat: “Anayasa Hükümleri Karşısında Orman Mevzuatımız”, in. Ormancılık Hukuku, Türkiye Çevre Vakfı Yayını, 1999.

AYANOĞLU, Sedat: “Hukuksal Açıdan Muhafaza Ormanı ve Milli Park Kavramları”, İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, C. 45, S. 3-4, 1995, ss. 29-41. (**atıf şekli**: Muhafaza Ormanı ve Milli Park Kavramları)

AYANOĞLU, Sedat: “Ormanların Kamu Malları Arasındaki Yeri, Orman Tanımı ve Kapsamı”, İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, C. 42, S: 1-2, 1992, ss. 73- 94. (**atıf şekli**: Ormanların Kamu Malları Arasındaki Yeri)

AYANOĞLU, Sedat: “Türk Hukukunda Orman Kadastro”, İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, C. 44, S: 1-2, 1994, ss. 63-82.

AYANOĞLU, Sedat: Hukuksal Açıdan Orman Emlâki ve Orman Mülkiyetinin Temelleri, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1986.

AYDIN COŞKUN, Aynur: “Türkiye’de Ormanlardan Yararlanmanın Yasal Esasları”, İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, C. 49, S:1, 1999, ss. 83-109.

AYDIN, Aynur: “Anayasa’da Ormancılıkla İlgili Hükümlere Yönelik Bir Görüş”, in. Özden, Sezgin (Ed.), İkinci Yeşil Kitap: Yeni Anayasa’da Orman, Ankara, Türkiye Ormancılar Derneği Yayını, 2016.

AYKUL, Ömer: “İklim Krizinde Hukuksal Sorunlar ve Öneriler”, in. TAHMAZOĞLU ÜZELTÜRK, Sultan/ BOZKURT, Kutluhan/ KULAÇ, Duygu (Ed.), İklim Krizi ve Hukuk, İstanbul, 2022.

AYKUL, Ömer: Ekolojik Hukuk (Eko- Hukuk) & Çevre Hukuku Uygulamalar, Kararlar ve Örnek Dava Dilekçeleri, 1. bs., Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2021. (**atıf şekli**: Ekolojik Hukuk)

AYTUĞ, Burhan: “Orman Tanımlaması ve Bu Tanımlamada Yer Alan Ağaç, Ağaççık ve Çalı Kavramları”, in. I. Kadastro Semineri, Ankara, Orman Genel Müdürlüğü Yayınları, 1976.

BAŞLI, Ali Osman/ **GÜNGÖROĞLU**, Cumhuriyet: “Orman Yangınlarıyla Mücadelede Kullanılan Altyapı Tesisleri”, in. Kavgacı, Ali / Başaran, Mehmet Ali (Ed.), Orman Yangınları, Ankara, Türkiye Ormancılar Derneği Yayını, 2023.

BAYINDIR, Sinan: Orman Suçları, 1. bs., İstanbul, Legal Yayıncılık.

BENLİSOY, Foti: “İklim Krizi ve Yaklaşan İç Savaş”, in. Bayındır, Didem/ Yıldırım, Mine (Ed.), Ekoloji: Bir Arada Yaşamın Geleceği, 1.bs., İstanbul, Tellekt, 2022.

BEYSAN, Nazime: Hak Kavramının Hukuk Felsefesi Açısından Analizi, 1. bs., İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2015.

BİLGİN, Sakine Nilüfer: Ormanların İdare Hukuku Açısından Korunması, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, İstanbul, 2008.

BİRBEN, Üstüner: “Cibal-i Mübaha”, II. Ormancılıkta Sosyo- Ekonomik Sorunlar Kongresi, Isparta, 2009, Süleyman Demirel Üniversitesi, ss. 395- 404.

BOYD, David R: Report of the Special Rapporteur on the Issue of Human Rights Obligations Relating to Enjoyment of a Safe, Clean, Healthy and Sustainable Environment, BM Genel Kurulu, UN DOC A/74/161, 2019, <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n19/216/42/pdf/n1921642.pdf?token=zOywtQAm5sC7JjrDe&fe=true>, (çevrimiçi/ erişim tarihi: 13.02.2024)

BOZKURT, Fatma Duygu: “Ormanların Korunması: Devletin Anayasal Sorumluluğuna İlişkin Bir Değerlendirme”, Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 12, S: 2, 2022, ss. 527- 558.

BÜYÜKAY, Yusuf: “Öncesi Orman Olmayan Arazilerin Orman (Rejimi) Dışına Çıkarılması Sorunu”, in. Prof. Dr. Cevdet Yavuz’a Armağan, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, C. 22, S:3, 2016, ss. 525- 545.

CANLI, Kerem: “Küresel Isınmanın Orman Ekosistemine Etkisi”, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, C. 1, S: 2, 2010, ss. 86- 96.

CHOMSKY, Noam/ **POLLIN**, Robert: İklim Krizi ve Küresel Yeşil Yeni Düzen: Gezegeni Kurtarmanın Politik Ekonomisi, Çev. Onur Orhangazi, 1. bs., Ütopya Yayınları, Ankara, 2021.

CİN, Halil: “Tanzimattan Sonra Türkiye’de Ormanların Hukuki Rejimi”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 35, S: 1, 1978, ss. 311- 379.

Cumhuriyetimizin 50. Yılında Ormancılığımız, T.C. Orman Bakanlığı, Orman Genel Müdürlüğü Yayınları.

ÇAĞLAR, Yücel: “‘2/B’ Olgusunun Tarihsel ve Nesnel Boyutları”, in. Cemil Candaş (Ed.), Orman Kadastro ve 2/B Sempozyumu- Bildiriler ve Panel, 1. bs., TMMOB Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası İstanbul Şubesi, 2005.

ÇAĞLAR, Yücel: “2B Olgusunun Tarihsel ve Nesnel Boyutları”, in. Orman Kadastro ve 2/B Sorunu Sempozyumu- Bildiriler ve Panel, TMMOB, 2004.

ÇAĞLAR, Yücel: “Orman İşletme ve Koruma Amaçlı Hukuksal Düzenlemelerin Etkenliği”, in. Ormancılık Hukuku, Ankara, Türkiye Çevre Vakfı Yayını, 1999. (atıf şekli: Orman İşletme ve Koruma Amaçlı Hukuksal Düzenlemeler)

ÇAĞLAR, Yücel: Türkiye Ormanları ve Ormancılık, 1. bs., İletişim Yayınları, 1992.

ÇELİK, E. Hüseyin: “Orman Yangınlarının Erozyon- Sel Üzerindeki Etkileri”, in. Kavgacı, Ali / Başaran, Mehmet Ali (Ed.), Orman Yangınları, Ankara, Türkiye Ormancılar Derneği Yayını, 2023. (atıf şekli: Orman Yangınlarının Erozyon- Sel Üzerindeki Etkileri)

ÇEPEL, Necmettin: “Ekosistem Kavramı, Ekosistem Analizleri ve Bir Ekosistem Analizi Modelinin Geliştirilmesi”, İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, C. 26, S: 1, 1976, ss. 34-59. (atıf şekli: Ekosistem Kavramı)

ÇEPEL, Necmettin: Orman ve Biz- Ormanın Tanıtımı, Yararları Tahribi ve Korunma Çareleri, Türkiye Erozyonla Mücadele, Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999. (atıf şekli: Orman ve Biz)

ÇORAMAN, Emrah: “Altıncı Büyük Yok Oluşu Durdurmak”, in. Bayındır, Didem/ Yıldırım, Mine (Ed.), Ekoloji: Bir Arada Yaşamının Geleceği, 1.bs., İstanbul, Tellekt, 2022. (atıf şekli: altıncı büyük yok oluş)

DEMİREL, Orse: İnsan Hakları Açısından Çevre Hakkı, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2011.

DERE, Ali: Türk Anayasalarında Ormancılık Politikası, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyasal Bilgiler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, İstanbul, 1988.

DEVELLIOĞLU, Ferit: Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat, 2. bs., Ankara, Doğu Matbaası, 1970.

DİKER, Mazhar: Türkiye’de Ormancılık Dün- Bugün- Yarın, Ankara, Akın Matbaası, 1947.

DİNLER, Birol: Ceza Hukukunda Af, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Ankara, 2002.

DOĞRU, Osman: Yaşama Hakkı- Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi- 5, Ankara, Avrupa Konseyi, 2018.

DONNELLY, Jack: Teoride ve Uygulamada Evrensel İnsan Hakları, Çev. Mustafa Erdoğan/ Levent Korkut, Ankara, Yetkin Yayınları, 1995.

DÖNMEZ, Mustafa: Orman Suçları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Kayseri, 2022.

DÖNMEZER, Sulhi/ **ERMAN**, Sahir: Nazarî ve Tatbikî Ceza Hukuku C. III, 14. bs., İstanbul, 2020, 399.

DURKAYA, Birsen/ **DURKAYA**, Ali: “Orman Biyokütlesinin Atmosfere Katkısı”, Academic Platform Journal of Engineering and Smart Systems, C. 6, S: 1, 2018, ss. 56- 63.

DURMAZ, Evrim: Doğanın Hakları: Çevre Hukukuna Alternatif Bir Kuram, 1. bs., İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2023.

DURSUN, Mehmet: Orman Sınırları Dışına Çıkarılan Yerlerin (2/B) Hukuki Durumu, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı, Antalya, 2009.

ERDOĞAN, Mustafa: Anayasal Demokrasi, 10. bs., Ankara, Siyasal Kitabevi, 2013.

ERDÖNMEZ, Cihan/ **YILDIRIM**, Hasan Tezcan/ **ŞAHİN**, Gizem/ **YURDAKUL EROL**, Seçil: “İklim Değişikliği ve Ormanlar”, in. İklim Değişikliği ve Ormanlar: Ormancılık Politikası Açısından Bakış, Erdönmez, Cihan (Ed.), İstanbul, İÜC Yayınevi, 2023. (atıf şekli: İklim Değişikliği ve Ormanlar)

ERDÖNMEZ, Cihan/ **YURDAKUL EROL**, Seçil/ **GÜNŞEN**, Hikmet Batuhan: “Türkiye’de Ormancılık Yönetimi ve Örgüt Yapısı: Cumhuriyetin 100. Ormancılık Örgütünün 184. Yılında Değerlendirmeler”, in. Alan, Murat/ Çalışkan, Adil/ Ertuğrul, Hayriye/ Günsen, H. Batuhan/ Özalp, Mehmet/ Özçankaya, Niyazi/ Öztürk, Cansu/ Temel, Fatih (Ed.), Cumhuriyetimizin 100.

Yılında Türkiye Ormancılığı ve Geleceği, Ankara, Türkiye Ormancılar Derneği Yayını, 2023. (atıf şekli: Türkiye’de Ormancılık Yönetimi).

ERDÖNMEZ, Cihan: “Orman ve Yaban: Bozulma (Tahribat), Ormansızlaştırma, Yeniden Yabanlaştırma, in. Bayındır, Didem/ Yıldırım, Mine (Ed.), Ekoloji: Bir Arada Yaşamının Geleceği, 1.bs., İstanbul, Tellekt, 2022. (atıf şekli: Orman ve Yaban)

ERYILMAZ, Avni Yücel/ **TOLUNAY**, Ahmet: Ormancılık Politikası, 1. bs., Fakülte Kitabevi Yayınları, 2015.

FINKRAL Alex: “Meşcere Dinamikleri”, in. Ülgen, Hüma/ Zeydanlı, Uğur (Ed.), Orman ve Biyoçeşitlilik, Ankara, Doğa Koruma Merkezi, 1. bs., 2008.

FRASER, Nancy: “Sermayenin İklimleri”, in. Bayındır, Didem/ Yıldırım, Mine (Ed.), Ekoloji: Bir Arada Yaşamının Geleceği, 1.bs., İstanbul, Tellekt, 2022.

GEMALMAZ, Mehmet Semih: “Çevre Koruma Sorunu, Çevre Hakkı- Çevre Yasası ve Düşündürdükleri”, Yargıtay Dergisi, C. 14, S: 3, 1988, ss. 312- 346.

GEMALMAZ, Mehmet Semih: Devlet, Birey ve Özgürlük, 3. bs., İstanbul, Legal Yayıncılık, 2016.

GÖKALP ALICA, Süheyla Suzan: İdari Yargı Kararları Kapsamında Çevresel Etki Değerlendirmesi, 1. bs., Ankara, Adalet Yayınevi, 2019.

GÖZLER, Kemal: “Karşılaştırmalı Anayasa Hukukunda Af Yetkisi”, Anayasa Yargısı, C. 17, S:1, 2001, ss. 298- 329.

GÖZLER, Kemal: Anayasa Hukukunun Genel Teorisi- Cilt 1, 2. bs., Bursa, Ekin Basım Yayım, 2020.

GÖZLER, Kemal: Türk Anayasa Hukuku, 4. bs., Bursa, Ekin Basım Yayım, 2021. (atıf şekli: Türk Anayasa Hukuku)

GÜÇARSLAN, Mustafa Eren: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Anayasa Mahkemesi İçtihatları Çerçevesinde Örgütlenme Özgürlüğü, 1. bs., İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2023.

GÜLEN, İlhan/ **ÖZDÖNMEZ**, Metin: “Türkiye’de Orman ve Ormancılık”, İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, C. 31, S: 2, 1981, ss. 1- 13.

GÜLFİDAN, O. Serkan: Yaşam Hakkı Bakımından Devletin Pozitif Yükümlülükleri- Robert Alexy’nin İlkeler Teorisi Çerçevesinde Bir İnceleme, 1. bs., Ankara, Yetkin Yayınları, 2021.

GÜMÜŞ, Cantürk: “Cumhuriyetin 100. Yılında Ormancılık Politikamız”, in. Alan, Murat/ Çalışkan, Adil/ Ertuğrul, Hayriye/ Günsen, H. Batuhan/ Özalp, Mehmet/ Özçankaya, Niyazi/ Öztürk, Cansu/ Temel, Fatih (Ed.), Cumhuriyetimizin 100. Yılında Türkiye Ormancılığı ve Geleceği, Ankara, Türkiye Ormancılar Derneği Yayını, 2023.

GÜMÜŞ, Cantürk: Türk Orman Devrimi, Ankara, Türkiye Ormancılar Derneği Yayınları, 2018.

GÜNEŞ, Yusuf: Orman Hukuku, ed. Aynur Aydın, 1. bs., İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2019. (atıf şekli: Orman Hukuku)

GÜNEŞ, Yusuf: Orman Suçlarının Ceza Hukuku Açısından İncelenmesi, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Orman Mühendisliği Anabilim Dalı Ormancılık Hukuku Programı, İstanbul, 2001. (atıf şekli: Orman Suçları).

GÜNŞEN, Hikmet Batuhan/ **ATMIŞ**, Erdoğan: “Analysis of Forest Change and Deforestation in Turkey”, International Forestry Review, C. 21, S: 2, 2019, ss. 182- 194.

GÜRKAN, Yasin: Çevre Hakkı ve Anayasa Mahkemesi’nin Bireysel Başvuru Kararlarında Bu Hakkın İncelenmesi, 1. bs., Ankara, Adalet Yayınevi, 2023.

GÜVEYİ, Umut: “1982 Anayasası Kapsamında Çevre Hakkının Karşılaştırmalı Kısa Bir Tahlili”, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, C. 24, S: 2, 2018, ss. 633- 659.

HICKEL, Jason: “Küçülme Ne Anlama Geliyor? Netleştirilmesi Gereken Birkaç Nokta”, in. Bayındır, Didem/ Yıldırım, Mine (Ed.), Ekoloji: Bir Arada Yaşamının Geleceği, 1.bs., İstanbul, Tellekt, 2022 (atıf şekli: Küçülme).

HOHFELD, Wesley Newcomb: “Fundamental Legal Conceptions as Applied in Judicial Reasoning”, Yale Law Journal, C. 26, No. 8, 1917, ss. 710- 770.

HOHFELD, Wesley Newcomb: “Some Fundamental Legal Conceptions as Applied in Judicial Reasoning”, Yale Law Journal, C. 23, No. 1, 1913, ss. 16- 59.

İLEMİN ALAN, Nagehan: “Uluslararası Çevre Hukukunda Geriye Gidilemezlik İlkesinin Yeri”, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 1, S: 1, 2023, ss. 29-47.

İNAL, Selâhattin: “Türkiye Ormancılığının Ana Davası”, İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, C. 7, S: 1, 1957, ss. 138- 188.

KABOĞLU, İbrahim Ö./ **YANCI ÖZALP**, Nihan: Çevre Hakkı, 4. bs., Tekin Yayınevi, 2021.

KABOĞLU, İbrahim Ö.: Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar), 17. bs., İstanbul, Legal Yayıncılık, 2023. (atıf şekli: Anayasa Hukuku)

KABOĞLU, İbrahim Ö.: Kolektif Özgürlükler, DÜHF Yayınları, Diyarbakır, 1989, (atıf şekli: Kolektif Özgürlükler).

KAMAN, Nur: Türk Orman Rejimi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, İstanbul, 1997.

KARADAŞ, Atıl Buğra: Anayasal Demokrasilerde Siyasi Propagandanın Hukuki Rejimi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Ankara, 2020.

KARAN, Ulaş: Örgütlenme ve Toplanma Özgürlüğü, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-3, Ankara, Avrupa Konseyi, 2018.

KAVGACI, Ali/ **BAŞARAN**, Mehmet Ali (Ed.): Orman Yangınları, Ankara, Türkiye Ormancılar Derneği Yayını, 2023.

KAVGACI, Ali/ **TOLUNAY**, Doğanay/ **SEVGİ**, Orhan/ **TUTMAZ**, Vehbi: “Orman Yangınları Terminolojisi” in. Kavgacı, Ali / Başaran, Mehmet Ali (Ed.), Orman Yangınları, Ankara, Türkiye Ormancılar Derneği Yayını, 2023. (atıf şekli: Orman Yangınları Terminolojisi).

KAVGACI, Ali: “Orman Yangınları”, in. Alan, Murat/ Çalışkan, Adil/ Ertuğrul, Hayriye/ Günsen, H. Batuhan/ Özalp, Mehmet/ Özçankaya, Niyazi/ Öztürk, Cansu/ Temel, Fatih (Ed.), Cumhuriyetimizin 100. Yılında Türkiye Ormancılığı ve Geleceği, Ankara, Türkiye Ormancılar Derneği Yayını, 2023. (atıf şekli: Orman Yangınları)

KAVZOĞLU, Taşkın (Ed.): Orman Yangınları: Sebepleri, Etkileri, İzlenmesi, Alınması Gereken Önlemler ve Rehabilitasyon Faaliyetleri, Ankara, Türkiye Bilimler Akademisi, 2021.

KAYAER, Mesut: Hukuksal Araçlarla Çevrenin Korunması, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, 2012.

KAYHAN, Mehmet Botan: İklim Krizi ve Hukukun Hak Temelli Dönüşümü: Uluslararası Hukuktaki Gelişmeler ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Oikos/ Haklar ve Araştırmalar Derneği, 2024.

KELEŞ, Ruşen/ **ERTAN**, Birol: Çevre Hukukuna Giriş, 1. bs., İmge Kitabevi, 2002.

KELEŞ, Ruşen/ **HAMAMCI**, Can: Çevrebilim, 3. bs., İmge Kitabevi, 1998.

KOCATÜFEK, Kazım: Çevre Hukukunda Yeni Bir Yaklaşım: Çevrenin Hakkı, 1. bs., İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2022.

KOÇ, Bekir: “1870 Orman Nizâmnamesi’nin Osmanlı Ormancılığına Katkısı Üzerine Bazı Notlar”, Tarih Araştırmaları Dergisi, C. 24, S: 37, 2005, ss. 231- 257.

KOLBERT, Elizabeth: Altıncı Yok Oluş- İnsan Kendi Yarattığı Yok Oluşun Kurbanı mı Olacak?, Çev. Nalan Tümay, 8. bs., İstanbul, Okuyan Us Yayınevi, 2023.

KOVEL, Joel: Doğanın Düşmanı Kapitalizmin Sonu Mu Dünyanın Sonu Mu?, Çev. Gürol Koca, 2. bs., Metis Yayınları, 2017.

KÖPRÜLÜ, Bülent: “11 Şevval H. 1286 Tarihli Orman Nizamnamesinin Getirdiği Yenilikler”, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C. 16, S: 1-2, 1950, ss. 237- 271.

KÖYBAŞI, Serkan: İklim Değişikliğine Karşı Yeşil Anayasalcılık, 1. bs., İstanbul, On İki Levha Yayınları, 2023.

KURDOĞLU, Fatih: Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) Kararlarının Hukuki Etkisi ve Yargısal Denetimi, 1. bs., İstanbul, Aristo Yayınevi, 2023.

KURNAZ, Levent: Son Buzul Erimeden- İklim Değişikliği Hakkında Öğrenmek İstedığınız Her Şey, 3. bs., İstanbul, Doğan Yayınları, 2021.

KUVAN, Yalçın/ **YURDAKUL EROL**, Seçil/ **YILDIRIM**, H. Tezcan: “Türkiye’de ve Dünyada Anayasa- Ormancılık İlişkileri: Yeni Anayasaya Yönelik Öneriler”, in. Sezgin Özden (Ed.) İkinci Yeşil Kitap- Yeni Anayasa’da Orman, Ankara, Türkiye Ormancılar Derneği Yayını, 2016.

KUYURTAR, Erol: “Hakların Normatif Temelleri”, Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi (HFSA), 11. Kitap, Hayrettin Ökçesiz (hazırlayan), İstanbul, İstanbul Barosu Yayınları, 2005, ss. 109- 116.

KÜÇÜK, Mahir/ **ÜLGEN**, Hüma/ **FINKRAL**, Alex: “Orman Biyoçeşitliliğinin Fazla Bilinmeyen Yönleri”, in. Ülgen, Hüma/ Zeydanlı, Uğur (Ed.), Orman ve Biyoçeşitlilik, Ankara, Doğa Koruma Merkezi, 1. bs., 2008.

KÜÇÜK, Tevfik Sönmez: “Türk Anayasa Hukuku Çerçevesinde Çevre Hakkı”, Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Özel Sayı: Prof. Dr. Erdal Adal’a Armağan, 2012, ss. 835- 858.

KÜÇÜK, Yalçın: Türkiye Üzerine Tezler 1908- 1978 (Nezih Danyal'ın Çizgisiyle) C. 1, 3. bs., İstanbul, Tekin Yayınevi, 1980. (**atıf şekli**: Türkiye Üzerine Tezler).

MADRA, Ömer/ **ŞAHİN**, Ümit: Açık Yeşil- Teorisi ve Pratiği ile Bir Ekoloji Rehberi, 2. bs., İstanbul, Can Sanat Yayınları, 2019.

MAY, R. James/ **DALY**, Erin: Dünyada Çevresel Anayasalcılık, Çev. Tolga Şirin, N. Umut Orcan, 1. bs., Ekoloji Kolektifi Derneği, 2018.

NEMEC, Elif Naz: “Marmara Gölü ve Ötesi: Bir İklim Davası Argümanı Olarak Gerilememe İlkesi”, in. Bozkurt, Kutluhan (Ed.), Küresel Isınma ve İklim Koruma Hukuku, İstanbul, Legal Yayıncılık, 2024.

NEYİŞÇİ, Tuncay: “Yangına Dirençli Orman Kurmanın İlkeleri”, in. Kavgacı, Ali/ Başaran, Mehmet Ali (Ed.), Orman Yangınları, Ankara, Türkiye Ormancılar Derneği Yayını, 2023. (**atıf şekli**: Yangına Dirençli Orman Kurmanın İlkeleri).

O'ROURKE, Allen Thomas: “Hukuk Biliminde Kuşkudan Kurtulmak: Anayasa Hukukunun Hohfeld Usulü Analizi”, çev. Burçin Aydoğdu, Hukuk Kuramı, C. 2, S. 3, 2015, ss. 45- 66.

OLCAY, Suphan: İdare Hukuku Boyutuyla Çevresel Etki Değerlendirmesi, 1. bs., Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2021.

ÖZBUDUN, Ergun: Türk Anayasa Hukuku, 17. bs., Ankara, Yetkin Yayınları, 2017.

ÖZDEK, Yasemin: İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkı, Ankara, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, 1993.

ÖZDEMİR, Şükrü/ **DEDA**, Necip: Orman Hukuku- Hukuk Ceza Kadastro Davaları, 1. Cilt, Ankara, Feryal Matbaacılık, 1991.

ÖZKAYA ÖZLÜER Ilgın: Çevresel Konularda Bilgiye Erişim Rehberi ve Aarhus Sözleşmesi, Çev. Elif Bozkurt/ Gamze Ovacık 1. bs., Ekoloji Kolektifi Derneği, 2018.

ÖZTÜRK, Kazım: Türkiye Cumhuriyeti Anayasası C.3, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1966.

ROBINSON, Deena: “Sixth Mass Extinction of Wildlife Accelerating: Study”, <https://earth.org/sixth-mass-extinction-of-wildlife-accelerating/>, (çevrimiçi/ erişim tarihi: 9.02.2024).

SABUNCU, Rumi/ **KAVGACI**, Ali/ **ALAN**, Murat/ **ÇALIŞKAN**, Adil: “Orman Yangınları Sonrası Restorasyon”, in. Kavgacı, Ali / Başaran, Mehmet Ali (Ed.), Orman Yangınları, Ankara, Türkiye Ormancılar Derneği Yayını, 2023.

SCHLAG, Pierre: “How To Do Things With Hohfeld?”, Law And Contemporary Problems, C. 78, ss. 185- 234.

SEMİZ, Yasemin: “Anayasa Mahkemesi’nin Çevre Hakkı Perspektifi”, Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 4, S: 2, 2014, ss. 9- 46.

SEMİZ, Yasemin: Çevre Hakkı Kavramı ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin Çevre Hakkına Yaklaşımı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, İstanbul, 2016.

SEVİNÇ, Murat: Türkiye’de Milletvekillerinin Dokunulmazlıkları, Ankara, Kırılgaç Yayınları, 2004.

SHİVA, Vandana: Yeryüzü Demokrasisi Adalet, Barış ve Sürdürülebilirlik, 3. bs., BGST Yayınları, İstanbul, 2018.

SİRMEN, A. Lâle: Eşya Hukuku, 7. bs., Ankara, Yetkin Yayınları, 2019.

SOYKAN, Cavidan: Bir İnsan Hakkı Olarak Bilgi Edinme Hakkı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Ankara, 2006.

SÖZÜER, Adem: “Türk Hukukunda Af, 4454 ve 4616 Sayılı Kanunlarda Öngörülen Şartla Salıverilme ve Ertelemeye İlişkin Hükümlerin Hukuksal Niteliği ile Bu Hükümlerin Anayasaya Uygunluğu Sorunu”, Anayasa Yargısı, C. 17, S: 1, 2001, ss. 219- 253.

SÜMER, Nuray/ **ÜSTÜN**, Gül: “Orman Alanlarının Turizm Yatırımlarına Tahsisi Konusunda Turizmi Teşvik Kanunu’nda Öngörülen Değişiklikler”, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, C. 27, S: 2, 2021, ss. 1232- 1259.

SÜMER, Nuray: İdare Hukuku Açısından Ormanlardan Yararlanma Rejimi, 1. bs., İstanbul, On iki Levha Yayıncılık, 2023.

SÜZÜLMÜŞ, Seçkin: Türk Hukukunda Af Kavramı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Mersin, 2020.

ŞAHİN, Ümit: “İklim Krizine Kavramsal Bir Giriş”, in. Bayındır, Didem/ Yıldırım, Mine (Ed.), Ekoloji: Bir Arada Yaşamın Geleceği, 1.bs., İstanbul, Tellekt, 2022, (atıf şekli: İklim Krizi).

ŞİRİN, Tolga: ““Meclisin Sesi Ulusun Sesi” mi? Erozyona Uğrayan Yasama Sorumsuzluğu”, Anayasa Yargısı, C. 40, S: 1, 2023, ss. 61- 104. (**atıf şekli**: Erozyona Uğrayan Yasama Sorumsuzluğu).

ŞİRİN, Tolga: 30 Soruda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı (Anayasa ve İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Işığında), 1. bs., İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2013, (**atıf şekli**: Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı).

ŞİRİN, Tolga: Anayasa’dan Çıkış, 1. bs., İmge Kitabevi, 2022. (**atıf şekli**: Anayasa’dan Çıkış).

ŞİRİN, Tolga: Çevre Devleti: Cumhuriyet’in Gizli Niteliği, Haklar ve Araştırmalar Derneği, 2022, (**atıf şekli**: Çevre Devleti).

TANÖR, Bülent: Kurtuluş Kuruluş, Cumhuriyet Kitapları, 11. bs., İstanbul, 2017.

TANÖR, Bülent: TCK. 142. Madde Düşünce Özgürlüğü ve Uygulamaları, 2. bs., İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2022.

TANURO, Daniel: “Impacts of warming faster and more severe than expected says IPCC”, International View Point, <https://internationalviewpoint.org/spip.php?article7546> (çevrimiçi/ erişim tarihi: 9.02.2024).

TANURO, Daniel: Yeşil Kapitalizm İmkansızdır, Çev. Volkan Yalçıntoklu, 1. bs., İstanbul, Habitus Yayıncılık, 2011. (**atıf şekli**: Yeşil Kapitalizm).

TAZEGÜL, İsmail: İdari Yargı Kararlarında Çevresel Başvuru Hakkı, 1. bs., İstanbul, Adalet Yayınevi, 2022.

TEZİÇ, Erdoğan: Anayasa Hukuku, 20. bs., İstanbul, Beta Basım Yayım, 2016.

TOLUNAY, Doğanay: “Türkiye Ormancılığında İklim Değişikliği Çalışmalarının Değerlendirilmesi ve Cumhuriyetimizin İkinci Yüzyılı İçin Öneriler”, in. Alan, Murat/ Çalışkan, Adil/ Ertuğrul, Hayriye/ Günsen, H. Batuhan/ Özalp, Mehmet/ Özçankaya, Niyazi/ Öztürk, Cansu/ Temel, Fatih (Ed.), Cumhuriyetimizin 100. Yılında Türkiye Ormancılığı ve Geleceği, Ankara, Türkiye Ormancılar Derneği Yayını, 2023.

TOLUNAY, Doğanay: Ormanlar ve İklim Değişikliği, 1. bs., İstanbul, Portakal Baskı, 2013, (**atıf şekli**: Ormanlar ve İklim).

TUNÇSİPER, M. Nedim: Türk Hukuk Tarihi, İdare Hukuku ve Medeni Hukukumuz Muvacehesinde Orman Mevzuatımız ile ilgili Araştırmalar, İstanbul, Tarım Bakanlığı Orman Genel Müdürlüğü Yayınları, 1964.

TURGUT YILMAZ, Nükhet: Çevre Politikası ve Hukuku, Ankara, İmaj Yayınevi, 2009.

TÜFEKÇİOĞLU, Aydın/ **TÜFEKÇİOĞLU**, Mustafa: “Yangın Sonrası Orman Toprağında Meydana Gelen Değişim ve Etkileşimler”, in. Kavzoğlu, Taşkın (Ed.), Orman Yangınları: Sebepleri, Etkileri, İzlenmesi, Alınması Gereken Önlemler ve Rehabilitasyon Faaliyetleri, 1. bs., Ankara, Türkiye Bilimler Akademisi, 2021.

TÜRKEŞ, Murat: “Sera Gazları, Kuvvetlenen Sera Etkisi ve Küresel İklim Değişikliği”, İktisat ve Toplum Dergisi, S: 129, 2021, ss. 4- 17.

ULUKUT, Bülent: Türk Orman Hukuku- Birinci Kitap Hukuki Hükümler, İstanbul, Güven Basımevi, 1963.

UN Human Rights Committee, General Comment No. 36 on Article 6: Right to Life, CCPR/ C/GC/36, 2018, <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/g19/261/15/pdf/g1926115.pdf?token=zk7jcptn6UbgxpAw3k&fe=true> (çevrimiçi/ erişim tarihi: 13/02/2024).

ÜNAL, Mehmet/ **BAŞPINAR**, Veysel: Orman Hukuku, 4. bs., Ankara, Savaş Yayınevi, 2017.

ÜNAL, Mehmet: Orman Hukuku, 2. bs., Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2003.

ÜRKER, Okan/ **GÜNLÜ**, Alkan/ **ATAOL**, Murat: “Use of GUIDOS to Analyze Fragmentation Features and Test Corridor Creation for A Fragmented Forest Ecosystem in Northern- Central Turkey”, Austrian Journal of Forest Science, S: 2, 2023, ss. 121- 148.

ÜSKÜL ENGİN, Zeynep Özlem: Ekolojik Kriz Etik ve Hukuk, İstanbul, Filiz Kitapevi, 2017.

WALLACE- WELLS, David: Yaşanmaz Bir Dünya- Isınma Sonrası Hayat, Çev. Ebru Kılıç, İstanbul, Domingo Yayıncılık, 2020.

WOHLLEBEN, Peter: Doğanın Gizli Ağı, Çev. Saliha Yenyol, 1. bs., İstanbul, Kolektif Kitap, 2023.

YANCI Nihan: Çevresel Bilgilenme Hakkı, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Hukuk Anabilim Dalı Kamu Hukuku Bilim Dalı, İstanbul, 2004.

YANCI, Nihan: Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED), Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Bölümü, Kocaeli, 1997. (atıf şekli: Çevresel Etki Değerlendirmesi).

YAŞAR, Melek: 6831 Sayılı Kanun Kapsamında Ormanların Ceza Hukuku Yoluyla Korunması, 1. bs., İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2023.

YETİŞ, Şeyma/ **ÖZDEN**, Sezgin: “Türkiye’de Karbon Piyasalarının Gelişimi ve Ormancılığa Etkisi”, Sosyal Bilimler Dergisi, Y: 6, S: 34, 2019, ss. 457- 477.

YILDIRIM, Turan: “Kamu Yararı ve Disiplin Cezalarının Affı”, Anayasa Yargısı, C. 17, S: 1, ss. 438- 450.

YURTCANLI DUymAZ, Seda: “Bir İnsan Hakları Sorunu Olarak İklim Değişikliği”, Anayasa Hukuku Dergisi, C. 8, S: 16, 2019, ss. 491- 532 (**atıf şekli**: İklim Değişikliği).

YURTCANLI DUymAZ, Seda: “Çevre Örgütlerinin Çevresel Yönetime Katılma Sürecinde Dayandığı Haklar”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, C. 26, S: 107, 2013, ss. 173- 198.

YURTCANLI DUymAZ, Seda: İklim Değişikliği, Afetler ve İnsan Hakları: Çevresel Zorunlu Göç, 1. bs., Ankara, Adalet Yayınevi, 2021 (**atıf şekli**: İklim Değişikliği, Afetler).

ZAFER, Hamide: Ceza Hukuku Genel Hükümler TCK m. 1- 75, 6. bs., İstanbul, Beta Basım.

Diğer Kaynaklar

Bhutan Anayasası: https://www.constituteproject.org/constitution/Bhutan_2008, (çevrimiçi/ erişim tarihi: 04.05.2024).

Doğanay Tolunay’ın OGM Stratejik Planları ve Ormancılık İstatistiklerini derleyerek ormanlardan verilen izinlerle yanan alanları karşılaştırdığı grafik: <https://x.com/DoganayTolunay/status/1683530808311545856> , (çevrimiçi/ erişim tarihi: 07.02.2024)

Tarım ve Orman Bakanlığı, Orman Genel Müdürlüğü tarafından paylaşılan Türkiye orman varlığı verileri: <https://www.ogm.gov.tr/tr/e-kutuphane/resmi-istatistikler>, (çevrimiçi/ erişim tarihi: 04.05.2024).

Tutanaklar

Millet Meclisi, Birleşim: 68, 13.04.1970, O:1

Millet Meclisi., Birleşim: 69, 14.4.1970, O: 1

Cumhuriyet Senatosu, Birleşim: 60, 16.04.1970, O:1

Danışma Meclisi, Birleşim: 127, 16.8.1982, O: 1

Danışma Meclisi, Birleşim:146, 8.9.1982, O:2

Danışma Meclisi, Birleşim: 151, 15.09.1982, O:2

Danışma Meclisi, Birleşim: 151, 15.9.1982, O: 2

Haberler

AKKEMİK, Ünal/ **TOLUNAY**, Doğanay/ **ATMIŞ**, Erdoğan/ **ERDÖNMEZ**, Cihan/ **KURDOĞLU**, Oğuz: Akademisyenlerden “Ormanın Çağrısı”, 22.08.2019, <https://medium.com/beyond-istanbul/akademisyenlerden-orman%C4%B1n-%C3%A7a%C4%9Fr%C4%B1s%C4%B1-1279644057f>, (çevrimiçi/ erişim tarihi: 26.05.2024).

Cumhuriyet Gazetesi, “Akbelen Ormanı’na sabaha karşı baskın: Yurttaşlar direniyor!”, 24.07.2023, (haber), https://www.cumhuriyet.com.tr/turkiye/akbelen-ormanina-sabaha-karsi-baskin-yurttaslar-direniyor-2101964?utm_medium=AramaSonuc&utm_source=AramaSonuc, (çevrimiçi/ erişim tarihi: 29.02.2024).

DEMİREL, Nisa Sude: “Binlerce hektarlık ormanlık alan orman sınırı dışına çıkarıldı ‘Ek madde 16, orman işgalinin önünü açıyor’”, (haber), 18.12.2023, <https://www.evrensel.net/haber/505959/binlerce-hektarlik-ormanlik-alan-orman-siniri-disina-cikarildi-ek-madde-16-orman-isgalinin-onunu-aciyor#:~:text=Resm%C3%AE%20Gazete'de%2013%20Aral%C4%B1k,kapsam%C4%B1nda%20orman%20s%C4%B1n%C4%B1r%C4%B1%20d%C4%B1C5%9F%C4%B1na%20%C3%A7%C4%B1kar%C4%B1ld%C4%B1>, (çevrimiçi/ erişim tarihi: 15.05.2024).

Gazete Duvar, “Akbelen’de köylülere TOMA’lı müdahale: 8 gözaltı, 4 yararlı”, 24.07.2023, (haber), <https://www.gazeteduvar.com.tr/akbelende-koylulere-tomali-mudahale-8-gozalti-4-yarali-haber-1629724>, (çevrimiçi/ erişim tarihi: 29.02.2024).

İNMEZ, Mehmet, “Yurttaşların Akbelen Ormanı için ağaç nöbeti sürüyor”, 25.07.2021, (haber), <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/yurttaslarin-akbelen-ormani-icin-agac-nobeti-suruyor-1854995>, (çevrimiçi/ erişim tarihi: 29.02.2024).

Kara, Özlem, “İkizköylüler: Akbelen Ormanı yaşıyorsa direnişimiz sayesinde”, 17.12.2022, (haber), <https://bianet.org/haber/ikizkoyluler-akbelen-ormani-yasiyorsa-direnisimiz-sayesinde-271547>, (çevrimiçi/ erişim tarihi: 29.02.2024).

KUTLU, Dilan, “Türkiye Ormancılar Derneği Başkanı Hüsrev Özkara: ‘3 Bin 200 Adet Futbol Sahası Büyüklüğündeki Alan Ormanlık Vasfından Çıkarıldı’”, 23.01.2024, https://ankahaber.net/haber/detay/turkiye_ormancilar_dernegi_baskani_husrev_ozkara_3_bin_200_adet_futbol_sahasi_buyuklugundeki_alan_ormanlik_vasfindan_cikarildi_166368#, (çevrimiçi, erişim tarihi: 15.05.2024).

ÖZTÜRK, Şeyda, “Son dakika... Akbelen’de doğa kıyımına karşı direniş sürüyor: Yurttaşlara TOMA ile müdahale edildi!”, 26.07.2023, <https://www.cumhuriyet.com.tr/cevre/son-dakika-akbelende-doga-kiyimina-karsi-direnis-suruyor-yurttaslara-toma-ile-mudahale-edildi-2102729>, (çevrimiçi/ erişim tarihi: 29.02.2024).

T24, “Ülkenin dört bir yanından yaşam savunucuları Akbelen’de bir arada”, 06.08.2023, (haber), https://t24.com.tr/haber/akbelen-de-buyuk-bulusma-bugun,1123524#google_vignette, (çevrimiçi/ erişim tarihi: 29.02.2024).

TEKİN, Aynur, “Ormansızlaşma Tartışması: Kağıt üzerinde orman, fiiliyatta turizm tesisi”, 08.02.2021, (söyleşi), <https://www.gazeteduvar.com.tr/ormansizlasma-tartismasi-kagit-uzerinde-orman-fiiliyatta-turizm-tesisi-haber-1512637>, (çevrimiçi/ erişim tarihi: 04.04.2024).

Yeşil Gazete, “Akbelen Ormanı’nda sabaha karşı testere sesleri: Maden için ağaç kesimine başlandı”, 24.07.2023, (haber), <https://yesilgazete.org/akbelen-ormani-nobetine-gece-yarisi-jandarma-mudahalesi/>, (çevrimiçi/ erişim tarihi: 29.02.2024).

YARARLANILAN MAHKEME KARARLARI

AYM, E. 1962/211, K.1962/121, 26.12.1962, RG. 06.03.1963/11348.

AYM, E. 1965/44, K. 1966/14, 10.03.1966, RG. 04.06.1966/12314.

AYM, E. 1966/14, K. 1966/36, 21.09.1966, RG. 13.02.1967/ 12526.

AYM, E. 1966/24, K. 1967/8, 28.2.1967, RG. 23.03.1968/ 12856.

AYM, E. 1984/10, K. 1985/2, 22.01.1985, RG. 17.06.1985/18787.

AYM, E. 1988/35, K. 1989/13, 14.03.1989, RG. 25.08.1989/ 20263.

AYM, E. 1988/63, K. 1989/47, 28.11.1989, RG. 10.01.1992/ 21107.

AYM, E. 1992/48, K. 1993/14, 30.03.1993, RG. 05.03.1994/ 21868.

AYM, E. 2000/14, K. 2000/21, 13.09.2000, RG. 05.01.2001/ 24278.

AYM, E. 2001/382, K. 2002/21, 23.01.2002, RG. 04.10.2002/ 24896.

AYM, E. 1995/ 13, K. 1995/51, 27.09.1995, RG. 28.11.2002/ 24950.

AYM, E. 2000/75, K. 2002/200, 17.12.2002, RG. 08.11.2003/ 25283.

AYM, E. 2003/100, K. 2004/33, 17.03.2004, RG. 18.05.2004/ 25819.

AYM, E. 2006/169, K. 2007/55, 07.05.2007, RG. 24.11.2007/ 26710.

AYM, E. 2004/67, K. 2007/83, 22.11.2007, RG. 19.01.2008/ 26761.

AYM, E. 2006/99, K. 2009/9, 15.01.2009, RG. 08.07.2009/ 27282.

AYM, E. 2008/51, K. 2011/46, 10.03.2011, RG. 14.05.2011/ 27934.

AYM, E. 2009/24, K. 2011/75, 12.05.2011, RG. 23.07.2011/ 28003.

AYM, E. 2009/31, K. 2011/77, 12.05.2011, RG. 23.07.2011/28003.

AYM, E. 2010/69, K. 2011/116, 07.07.2011, RG. 21.10.2011/ 28091.

AYM, E. 2010/85, K. 2012/13, 26.01.2012, RG. 06.10.2012/ 28433.

AYM, E. 2013/96, K. 2014/118, 03.07.2014, RG. 21.05.2015/ 29362.

AYM, E. 2013/89, K. 2014/116, 03.07.2014, RG. 04.07.2015/ 29406.

AYM, E. 2014/92, K. 2016/6, 28.01.2016, RG. 03.03.2016/ 29642.

AYM, E. 2017/134, K. 2017/169, 13.12.2017, RG. 16.01.2018/ 30303.

AYM, E. 2017/159, K. 2018/41, 02.05.2018, RG. 31.05.2018/ 30437.

AYM, E. 2017/144, K. 2018/76, 05.07.2018, RG. 24.10.2018/ 30575.

AYM, E. 2018/104, K. 2020/39, 16.07.2020, RG. 27.11.2020/ 31317.

AYM, E. 2019/47, K. 2021/16, 04.03.2021, RG. 08.06.2021/ 31505.

AYM, E. 2019/110, K. 2021/85, 11.11.2021, RG. 01.03.2022/ 31765.

AYM, E. 2021/110, K. 20203/75, 11.10.2023, RG. 27.12.2023/ 32412.

AYM, E. 2018/95, K. 2023/221, 27.12.2023, RG. 18.04.2024/ 32521.

AYM, E. 2023/78, K. 2024/55, 22.02.2024, RG. 19.04.2024/ 32522.

AYM, “Ali Erşah Aydın ve Diğerleri Başvurusu”, Başvuru Numarası: 2019/11980, Karar Tarihi: 29.06.2022.

AYM, “Bilgi Sever ve Diğerleri Başvurusu”, Başvuru Numarası: 2020/1325, Karar Tarihi: 01.02.2023.

AYM, “Cemile Gökhan ve Diğerleri Başvurusu”, Başvuru Numarası: 2015/1203, Karar Tarihi: 23.05.2018.

AYM, “Sabahat Günindi Başvurusu”, Başvuru Numarası: 2018/15204, Karar Tarihi: 09.06.2021.

AYM, “Semahat Uzuner Başvurusu”, Başvuru Numarası: 2018/14592, Karar Tarihi: 15/06/2021.

D8D, E. 2010/9234, K. 2015/699, 12.02.2015, lexpera.com.tr (çevrimiçi/ erişim tarihi: 18.04.2024).

Yargıtay 20. HD., E. 2018/1578, K. 2018/5860, 24.09.2018, lexpera.com (çevrimiçi/ erişim tarihi: 23.05.2024).